

MAUTHAUSEN I LA MIRADA DE FRANCESC BOIX

Fotoperiodisme en ple feixisme

Alumna: Marina Morales Fierro

Tutor: Ramon Girona Duran

Grau: Comunicació Cultural

Universitat de Girona, Facultat de Lletres

20/07/2020

AGRAÏMENTS

Voldria agrair la col·laboració del meu tutor de treball final de grau Ramon Girona per la seva disposició, orientació i l'interès que m'ha demostrat, fent possible la realització del meu projecte.

També voldria nomenar a Carlos Hernández, periodista i expert en els camps nazis, per oferir-me la seva ajuda i acceptar realitzar l'entrevista que apareix en aquest treball.

Tanmateix, també donar les gràcies a totes aquelles persones que m'han animat i recolza't en fer aquest projecte, sobretot a Elisabeth González per inspirar-me i encarar-me en la temàtica, a Francesc Solà per acompanyar-me i fer possible tenir un contacte més proper amb la investigació i a la resta de familiars i amics que han demostrat afecte respecte al tema i han dedicat algun moment a escoltar-me o aconsellar-me.

ÍNDIX

1.	INTRODUCCIÓ.....	1
2.	MARC TEÒRIC.....	3
2.1	L'INICI DE L'EXILI.....	3
2.1.1	La Guerra Civil Espanyola.....	3
2.1.2	A la frontera francesa.....	4
2.1.3	Els deportats.....	5
2.2	DELS CAMPS FRANCESOS ALS STALAGS ALEMANYS.....	5
2.2.1	Els camps de concentració francesos.....	6
2.2.2	Companyies de treballadors estrangers.....	7
2.2.3	II Guerra Mundial i ocupació alemanya.....	8
2.2.4	Stalags alemanys.....	9
2.3	PROVES DE LA PERMISSIVITAT DE FRANCO.....	10
3.	METODOLOGIA.....	13
3.1	MONTSERRAT ROIG.....	15
3.2	BENITO BERMEJO.....	16
3.3	CARLOS HERNÁNDEZ DE MIGUEL.....	17
4.	TREBALL DE CAMP.....	18
4.1	ELS CAMPS NAZIS.....	18
4.1.1	Diferenciació i tipologia de camps nazis.....	19
4.1.2	Moments clau pels camps.....	22
4.3	MAUTHAUSEN.....	23
4.3.1	Descripció del camp.....	26
4.3.2	Gusen.....	29
4.3.3	Estil de vida i condicions de treball.....	30
4.3.4	L'arribada a l'infern.....	32

4.3.5 Distinció i classificació dels presos.....	34
4.3.6 Resistència	36
4.3.7 Disminució de la mortalitat	38
4.4 ALLIBERACIÓ DEL CAMP	39
4.4.1 El silenci i l'oblit.....	40
4.5 FRANCESC BOIX.....	41
4.5.1 Biografia de Francesc Boix	42
4.5.2 Inici de la barbàrie i contacte amb la fotografia	44
4.5.3 El pla de Boix	46
4.5.4 Després de Mauthausen – Judici de Nuremberg.....	48
4.6 FOTOPERIODISME.....	49
4.6.1 La importància de la fotografia.....	51
4.6.2 Receptors innats d'imatges fugaces	54
4.7 ANÀLISI DE FOTOGRAFIES.....	56
4.7.1 El missatge Nazi.....	58
4.7.2 Exemplars únics de fotografies.....	61
5. RESULTATS	64
6. CONCLUSIONS	67
7. BIBLIOGRAFIA/ WEBGRAFIA	72
8. ANNEXOS	76

RESUM

Aquest TFG tractarà en certa manera el fotoperiodisme, basant-me en la fotografia i la història dels camps de concentració. Com a referent, em centraré en la vivència de Francesc Boix, un militant comunista català, que va estar internat al camp de concentració nazi de Mauthausen (Viena). Gràcies a la seva funció de fotògraf i les imatges que va poder realitzar en la seva estança al camp, es va demostrar la realitat del que succeïa en aquells espais que governaven les SS, i a la postguerra, també van servir per inculpar a dirigents nazis i altres membres repressors que es van veure implicats en aquesta etapa històrica. Els camps de concentració nazi eren instal·lacions destinades al confinament de persones, sense un judici previ; característics de règims totalitaris que no permetien cap manifestació que anés en contra de la ideologia del règim. S'empresonaven intel·lectuals, polítics, minories ètniques, grups religiosos, homosexuals, etc. Totes les barbaritats que es realitzaven quedaven tapades per mentides, es magnificaven els espais i es venia una veritat completament diferent de la que patien els presoners. Gràcies a les fotografies salvades per Boix a Mauthausen, ens apropem a aquest episodi que se'ns ha estat explicant en llibres i pel·lícules sense detalls, arribant a un altre estil de comunicació; un pas cap a la veritat mitjançant imatges.

PARAULES CLAU

Fotoperiodisme, Camps de concentració, Nazis, Comunista, Fotografia.

1. INTRODUCCIÓ

Al llarg de la carrera de Comunicació Cultural hem tractat tot un seguit de temes diversos relacionats amb el periodisme, la història i els mitjans. Per aquest motiu, vaig decidir ajuntar les dues coses que més em cridaven l'atenció; per una banda, l'audiovisual i la fotografia i per l'altra, històricament, el tema del nazisme. Tenia molt clar des del principi que volia fer quelcom sobre el fotoperiodisme, o si mes no, un treball basat en l'audiovisual i la història dels camps de concentració.

Partint d'aquesta base, era conscient que el tema era molt ampli i que necessitava centrar-me en un punt. Volia projectar la realitat dels camps de concentració i plasmar les mentides o falta d'informació que se'ns ha anat presentant al llarg dels anys respecte a aquell episodi. I per aquest motiu, vaig decidir agafar, com a referent, Francesc Boix. Perquè ell? Doncs, primer de tot, perquè va ser un dels catalans supervivents del nazisme, i això, en certa manera, fa més propera i sentida la investigació, i segon, pel tema fotogràfic, ell va realitzar un seguit d'imatges dins del camp de concentració de Mauthausen denunciant i demostrant la barbàrie; exercint el paper de comunicador social o periodista. Vaig considerar molt oportú utilitzar-lo com a nucli per poder desenvolupar la història dels camps de concentració i mostrar l'altra cara del camp, a partir de les seves fotografies i les que va poder salvar abans que els líders nazis ordenessin destruir les proves que els incriminaven en aquelles accions exterminadores.

Per tant, aquest treball estarà compost de dues parts: una més teòrica, on a grans trets, s'explicarà la història dels inicis dels camps i què va succeir perquè ciutadans espanyols arribessin a Mauthausen; i a continuació, una part més pràctica, donant valor al gran paper que ha tingut i continua tenint la fotografia com a mitjà comunicatiu. Després de contextualitzar, i donant pas a aquesta temàtica, ens centrarem en la figura de Francesc Boix i del que va comportar la seva actitud, valentia i treball dins del camp, per crear un lligam amb el fotoperiodisme. I per últim, en aquest mateix apartat, aportaré un seguit de reflexions sobre el fotoperiodisme en el context actual. Apareixeran imatges d'arxiu de l'època i de forma general, s'analitzarà el seu context, per donar importància a les imatges i el que va comportar tota aquesta informació d'arxiu, que va servir com a prova del que va esdevenir durant el 1940 fins al 1945. En definitiva, el testimoniatge de moltes vides, la veritat de moltes persones que es van quedar sense veu.

Són diverses les preguntes que m'he plantejat a l'hora de realitzar el treball i que pretenia aconseguir amb ell: perquè estudiar Francesc Boix? Perquè enllaçar-lo amb el fotoperiodisme? Perquè actualment aquest tema pot ser interessant? Realment el que pretenia era poder parlar de fotoperiodisme però sense entrar en la monotonia del tema en qüestió i aportar paral·lelament uns altres coneixements, fer-ho des d'una altra perspectiva. I d'aquí en vaig extreure els següents objectius:

- Mostrar la realitat dels camps nazis mitjançant informació contrastada i fotografies del camp de Mauthausen (obtingudes gràcies a Francesc Boix).
- Conscienciar a la societat de l'episodi i familiaritzar-nos amb ell.
- Valorar i reconèixer el treball de Francesc Boix dins el camp de "concentració".
- Donar importància a la fotografia com a mitjà comunicatiu.
- Reflexionar sobre el paper actual que pateix el fotoperiodisme amb la degradació de la imatge.
- Qüestionar el sistema educatiu i l'actitud ciutadana.

He tingut la sort de poder visitar més d'un camp de concentració i per aquest motiu, encara em resulta més senzill aprofundir en les meves paraules. Viatjar a aquests llocs foscos i veure el que queda de les instal·lacions que els acompanya, m'ha fet entendre una mica més la història i apropar-me a la realitat que vivien els presoners del Reich, tot i no poder imaginar ni comprendre a la perfecció el que devien patir. Aquest punt d'inflexió de la història sempre m'ha resultat interessant i per aquest motiu, a l'hora de visitar aquests espais he realitzat fotografies (algunes exposades al treball) i he anotat alguna informació que creia que podria ser útil i complementaria pel meu futur projecte.

Del 1940 al 1945, Europa va viure un dels episodis més negres, i en aquest període va començar la marxa tràgica dels ciutadans espanyols, entre ells, Francesc Boix. Sembla un fet llunyà i poc rellevant en la nostra vida contemporània, però en veritat, no ho és, la nostra societat, així com la d'altres països europeus, es va sotmetre a tot un seguit d'atrocitats que és necessari recordar i commemorar per entendre i valorar millor l'actualitat.

2. MARC TEÒRIC

Han passat vuitanta-quatre anys des de l'inici de la Guerra civil espanyola, aquest succés ha marcat gran part de la societat fins avui dia, a causa de les morts i la devastació que posteriorment va suscitar. En aquell moment, també es va originar un exili de grans magnituds que va privar la societat dels seus drets polítics, socials i ideològics. Una societat esperançada gràcies a la II República, que es va veure doblament colpejada per la crueltat del moment.

2.1 L'INICI DE L'EXILI

2.1.1 La Guerra Civil Espanyola

Amb l'arribada de la II República l'any 1931, la societat espanyola es trobava confrontada, per una banda, hi havia l'església i per l'altre l'Estat laic; l'ordre contra la revolució. Però aquesta república, estava justificada democràticament per les urnes, per tant, era la decisió que s'havia de seguir i respectar. Fins que el 18 de juliol de 1936, es va produir un Cop d'Estat¹ que va provocar la divisió de l'exèrcit i la societat espanyola. La violenta usurpació del poder va fracassar i al mateix temps va donar pas al confrontament armat entre republicans i nacionalistes. Era un conflicte estatal, però a causa de les intromissions estrangeres, la guerra es va prolongar, fet que va ocasionar grans destrosses.

La Guerra Civil Espanyola va ser l'avís de què passaria posteriorment a Europa, una confrontació entre el feixisme i la democràcia; la segona Guerra Mundial. Només cal veure com els dictadors del règim alemany, Hitler, i italià, Mussolini, van sostenir la revolta dirigida per Franco. Les democràcies europees no van proporcionar cap ajuda, realment efectiva, a la II República, només el bàndol socialista, l'URSS va recolzar-la a canvi d'or. França i Gran Bretanya van seguir una "política de no confrontació" amb Hitler per no provocar una altra Guerra Mundial. El fet de no crear una rivalitat al posicionar-se amb els republicans, va provocar que les nacions feixistes poguessin donar suport econòmicament i militarment als revoltats (tot i que el 27 de febrer de

¹ Cop d'Estat liderat per Francisco Franco, Emilio Mola i José Sanjurjo, entre altres alts càrrecs militars.

1939 els dos països democràtics van reconèixer oficialment el govern de Franco). Aquest conflicte va marcar el destí de tots els espanyols ².

2.1.2 A la frontera francesa

El territori català va quedar dividit en dos, qui anava a favor del bàndol franquista i qui estava a favor de la república. L'exili dels catalans republicans i la resta d'espanyols, va originar-se a causa de la derrota en la Guerra Civil Espanyola (1936-1939).

La circumstància d'aquella època a la frontera hispano-francesa, va ser catastròfica. El 1938, hi havia centenars de milers de persones concentrades a Port Bou, la Jonquera, Puigcerdà i Camprodon. Els republicans es van veure obligats a abandonar el seu país en ser derrotats. La majoria d'ells van decidir travessar la frontera dels Pirineus, un viatge llarg i dur a causa de les baixes temperatures a ple hivern, però necessari per allotjar-se a França i deixar enrere la mort. La derrota no va ser la impulsora de la fugida, molts altres republicans ja ho havien intentat abans, però els francesos els van obligar a tornar.

Franco faria tot el possible per acabar amb els enemics i sortir com a total victoriós del conflicte, per aquest motiu va ordenar bombardejar les llargues files d'exiliats que es dirigien cap a la frontera, i així aniquilar-los. A Figueres, hi havia l'exèrcit Republicà, cobrint els exiliats perquè poguessin arribar als passos fronterers, però un cop va caure en mans franquistes la ciutat de Girona, el 4 de febrer de 1939, s'apropava el final de la resistència, fins que l'1 d'abril de 1939 va acabar la II República Espanyola derrotada per les tropes nacionals. Les autoritats franceses van decidir obrir les fronteres a civils el 28 de gener de 1939, el dia 31, als militars ferits i entre el dia 5 i 6 de febrer, a la resta de militars. Fins que el febrer de 1939 els franquistes van aconseguir tancar les fronteres pirinenques per impedir que la gent s'escapés del país. Tot i això no van aconseguir que les persones es privessin de continuar escapant de forma il·legal ³.

Tot un seguit de persones es van veure immerses en aquella marxa, homes, dones, nens, ancians, ferits, invàlids, militars... avançaven sobre la neu en silenci, aquest, només quedava trencat pel plor d'alguna persona. Molts d'ells van decidir abandonar les seves

² Casanova, Julián. (2011), *Europa contra Europa*, Barcelona: Crítica.

³ Gaspar Celaya, Diego. (2010), *Republicanos aragoneses en la II Guerra Mundial*, Zaragoza: Rolde.

pertinences per poder fer més fluid el viatge i que els bombardejos no li suposessin un major entrebanc. Un cop a França, els locals no els van rebre del tot bé, a causa de la desconfiança que els generaven els “*refugiés rouges*”⁴. El govern francès tot i no donar suport directament a la II República, va acollir els exiliats. I aquesta decisió va crear un debat entre la societat francesa, creant una divisió entre els que s’oposaven perquè suposarien un alt cost i els que estaven d’acord amb l’arribada d’obriers i organitzacions d’esquerres.

2.1.3 Els deportats

Entre els deportats, ens trobem amb exiliats de totes les parts de Catalunya i Espanya en general, ciutadans provinents de les grans ciutats però també dels pobles més petits i insignificants del territori, aquells que amb prou feines tenien una bona xarxa de comunicacions; pràcticament tots els racons del país estaven afectats pel conflicte.

El franquisme els va derrotar i van haver d’abandonar la seva terra. Així és com milers de catalans van realitzar la seva marxa cap a l’exili. Però, sense que s’ho poguessin imaginar, era on començava la duresa del seu viatge, semblava que ja havien patit el pitjor i estarien fora de perill, però els hi quedaven molts obstacles i horrors per combatre. Els republicans que van emprendre el viatge cap a l’exili anaven amb la família al complet, tot i això, la gran majoria eren homes majors d’edat. Un cop acabada la Guerra Civil van arribar a França, i d’aquí, alguns, als camps de concentració. Com és el cas de Francesc Boix, supervivent de la barbàrie de Mauthausen i amb qui, més endavant, em centraré.

2.2 DELS CAMPS FRANCESOS ALS STALAGS ALEMANYS

La primera sorpresa pels republicans va ser la rebuda que els hi van donar els francesos, tancant-los als camps de concentració. En aquell moment, el govern alemany ja començava a agitar l’escenari polític europeu a través de les seves polítiques autoritàries i amb la promoció del feixisme.

⁴ Toran, Rosa. (2005), *Els camps de concentració nazi, paraules contra l’oblit*, Barcelona: Península. (p.80-83).

2.2.1 Els camps de concentració francesos

França patia una situació de crisi econòmica i escassa oferta laboral quan els exiliats espanyols i catalans van arribar al país. Van enviar a 30.000 homes a la frontera per encarregar-se de la seguretat; gendarmes francesos, spahis marroquins i tiradors senegalesos. Als soldats republicans se'ls van confiscar les armes al passar la frontera i les institucions no van fer res pels ferits o malalts. Només la Creu Roja francesa va interessar-se per la salut dels exiliats⁵.

El degoteig d'exiliats republicans derrotats va ser continu de febrer a maig de 1939. Es van presentar 527.843 exiliats, dels quals no podien fer-se càrrec. Els mitjans materials i la voluntat política per fer front a aquest problema eren escassos. El govern francès com a solució davant de tal magnitud de persones, va decidir crear vuit camps de concentració. Les famílies van ser separades, els homes es trobaven als camps de concentració que s'ubicaven a les platges franceses, i les dones, ancians i nens van ser traslladats a centres d'acollida, escoles, presons, convents, etc. En aquests indrets les dones estaven obligades a treballar, tot i que d'altres, també es trobaven en camps, i un gran nombre d'elles eren obligades a ser prostituïdes si volien menjar.

Els camps estaven delimitats per tanques, i les barraques encara s'havien de construir, els republicans van bastir els seus propis refugis. Les condicions a mesura que anaven passant els dies eren insuportables. Més de 250.000 republicans van ser tancats en camps de la costa sud francesa i per culpa de la gana, el fred i les malalties que s'anaven propagant, al cap de sis mesos van morir uns 14.662. França no estava al nivell que s'esperava d'un país democràtic; les condicions higièniques eren deplorables, l'allotjament era incert, l'alimentació escassa... Els que es trobaven allà presents, van acabar sent una atracció turística, rebien visitants que no deixaven de fer fotografies per ser venudes, sota el nom de milicians vermells. Però no tota la societat francesa actuava com la dreta i l'església que acusava els exiliats de robar i assassinar, els obrers i les organitzacions d'esquerres demanaven un tracte just pels republicans allà tancats i exposats.

⁵ Rafaneau-boj, Marie-Claude. (1995), *Los campos de concentración de los refugiados españoles en Francia*, Barcelona: Omega.

Es realitzaven tot un seguit d'activitats culturals per calmar l'avorriment dels exiliats republicans. I de mica en mica, tot i estar prohibit exercir la política, van organitzar-se per afinitats i seguir amb els partits: PCE, POUM, PSOE i CNT. Tots amb un mateix objectiu, mantenir la dignitat dels exiliats i impedir actes injustos per part de les autoritats franceses.

2.2.2 Companyies de treballadors estrangers

Amb la Guerra civil finalitzada i ja instal·lats a França, la majoria d'exiliats d'Espanya el 1939, van defensar França dels nazis. El govern francès va decidir mobilitzar els espanyols exiliats perquè oloraven una nova guerra. I un Decret de llei del govern el 12 d'abril de 1939, permetia l'estança dels refugiats, si aquests, s'allistaven a les companyies de l'exèrcit. Tots els homes de 20 a 48 anys estaven obligats a treballar a les companyies, si no se'ls retornava al seu país. Podien triar entre ser contractats per empresaris agrícoles i industrials, allistar-se com a civils a les Companyies de Treballadors Estrangers (C.T.E.), a la unitat militar (Legió Estrangera) o als Batallons de Marxa de Voluntariats Estrangers. Aquest fet va ocasionar que als camps només quedessin els moribunds, amputats i ancians, dels quals la Creu Roja Internacional se'n va ocupar⁶.

L'experiència que van tenir els espanyols a les C.T.E va ser negativa, suposaven mà d'obra barata i tenien una mala alimentació. Van ingressar a la companyia un total de 52.000 espanyols, realitzant feines auxiliars de l'exèrcit francès, com la construcció de carreteres, ponts, trinxeres, túnels, etc. Aquestes unitats civils militaritzades sota el lideratge dels oficials francesos tenien un oficial espanyol i algun traductor. A canvi de la seva feina, se'ls ofería un sou de 0,75 francs diaris, un paquet de tabac i dos segells al dia. Els que s'allistaven a la Legió Estrangera, tenien poc prestigi, perquè allà s'hi trobaven aquells a qui se'ls havia perdonat els seus delictes, els assassins i violadors. I era on es trobava el grup més gran d'espanyols, aproximadament, uns 78.000 en formaven part (Toran, 2005).

⁶ Toran, Rosa. (2002), *Vida i mort dels republicans als camps*, Badalona: Edicions Proa.

2.2.3 II Guerra Mundial i ocupació alemanya

El 1940 es va enviar els republicans a la frontera franco-belga per a frenar l'avançada nazi provinent dels Països Baixos. Els exiliats es dedicaven a evacuar els ferits, enterrar els morts, apagar els incendis... Era totalment visible que la potència alemanya era molt més forta, però la retirada ja no era possible, els nazis els atraparien abans. El maig de 1940, l'assalt nazi sobre Bèlgica, Holanda i el nord de França va ser abismal. Mesos més tard, es va generar la Batalla de Dunkerque⁷, on van embarcar milers de soldats francesos cap a Anglaterra. Inicialment els republicans exiliats no estaven armats, però donada la situació, es va decidir armar els membres d'exiliats de les C.T.E. Aquests van defensar l'embarcació dels seus companys. Dels 20.000 espanyols que tenien previst embarcar cap a Gran Bretanya, només 2.000 ho van aconseguir.

La derrota del país veí va ocasionar l'empresonament de milers de militants, al III Reich; un règim arbitrari sense cap mena de mirament, on es realitzaven tot un seguit de fets inhumans que van esdevenir la mort de la majoria dels capturats. Aproximadament el 22 de juny, els exiliats republicans van ser capturats pels nazis, considerats apàtrides perquè el Mariscal Pétain⁸ (al càrrec en aquells moments), no va donar-los la nacionalitat francesa. Amb l'armistici del 22 de juny de 1940⁹, França es va dividir en dos, el nord del país va quedar en mans dels alemanys, la resta era en mans del govern col·laboracionista de Pétain.

A partir d'aquest moment, els espanyols van tornar a ser internats en camps de concentració, però aquest cop, empresonats i amb unes condicions més infrahumanes. A aquelles persones que consideraven indesitjables tenien previst tornar-les cap a Espanya, així com els que no eren aptes per treballar. Altres van decidir tornar a Espanya, a causa de les amenaces de les autoritats franceses i el tracte que rebien, a més, se'ls hi va prometre que Franco els perdonaria i podrien tornar amb les seves

⁷ Batalla de Dunkerque: Operació militar que va tenir lloc a Dunkerque (França), durant la Segona Guerra Mundial. Entre els aliats i l'Alemanya Nazi.

⁸ Mariscal Pétain o Philippe Pétain: general de la guerra francesa durant la primera guerra mundial i posteriorment Cap d'Estat de França de Vichy, del 1940 a 1944.

⁹ Armistici: Acord de cessament d'hostilitats entre les autoritats del Tercer Reich alemany i els representants del govern francès de Pétain, al marc de la Segona Guerra Mundial.

famílies, fins i tot circulaven bolletins informatius pel camp que difamaven aquelles mentides. Dels 280.000 espanyols exiliats a França, 50.000 van decidir tornar a casa. I amb la resta, l'any 1940 Pétain va substituir les C.T.E pels Grups de Treballadors Estrangers, que consistia en una esclavitud legalitzada, on els espanyols treballaven sota una forta disciplina i grans càstigs (Toran, 2005).

Amb la invasió alemanya va començar la restricció i confinament dels exiliats republicans que quedaven a França, per part de la Gestapo¹⁰. I això va fer que s'escapessin dels nazis espanyols i francesos, unint-se a la resistència contra el feixisme. Es dedicaven a sabotejar als invasors nazis, i entre setembre i octubre de 1942 van ser capturats 3.000 espanyols que formaven part d'aquesta resistència fet que va ocasionar la seva entrada als camps d'extermini.

2.2.4 Stalags alemanys

Després de la invasió i la captura dels exiliats republicans, aquests, van ser internats als camps de presoners, a territori francès, d'aquí el seu nom: *Frontstalags*. Poc més tard van ser traslladats a l'interior d'Alemanya per ser internats als camps de presoners de guerra, els *Stalags* (camp d'origen). Aquests camps es van crear durant la I Guerra Mundial, amb la finalitat d'albergar els presoners de guerra agrupats per nacionalitats on la parada era temporal, de dies a mesos. Formar part del camp implicava realitzar treballs forçosos; carregar i descarregar trens, cavar trinxeres, etc.

Depenent de la resistència que ocasionessin els països, el tracte amb els seus interns era millor o pitjor, per exemple: els belgues i holandesos, rebien un tracte singular perquè els seus països es van rendir ràpidament davant les forces nazis. Els espanyols tenien mala reputació, perquè els altres presos els veien com a rojos perillosos, però ells, simplement seguien les activitats de resistència i sabotatge cap al règim alemany. Els nazis consideraven perillosos els espanyols per la seva ideologia antifeixista, però no van fer res amb ells fins que Franco els va treure la condició d'espanyols; en aquell moment van convertir-se en apàtrides.

¹⁰ Gestapo: Policia secreta oficial de l'estat Alemany nazi, amb realització criminal durant el període Nacionalsocialisme, del 1933 al 1945.

En aquests camps, els exiliats van rebre la visita de la Gestapo i els oficials franquistes, van ser revisats i fotografiats de dalt a baix, sent objecte de burla i desvaloració. La majoria d'ells durant les entrevistes eren colpejats perquè no entenien l'idioma i no responien a les preguntes. I aquí és on s'elaboraven les fitxes identificadores de cada ciutadà, resumint les seves activitats polítiques i militars per ser deportats als camps de concentració. Per tant, la fitxa creada per la Gestapo era la seva nova identificació en aquell moment.

2.3 PROVES DE LA PERMISSIVITAT DE FRANCO

Qui va ser el major responsable de què els republicans exiliats acabessin als camps de concentració? La política exterior de Franco estava condicionada per l'ajuda que va rebre durant la Guerra Civil, i Espanya va haver de pagar el seu deute enviant matèries primeres a Alemanya. Franco i Hitler es van reunir a Hendaya (França), el 24 d'octubre de 1940, però no es va arribar a cap acord. Sense deixar les negociacions, més tard, Serrano Suñer¹¹, es va reunir amb Von Ribbentrop¹², per resoldre el tema dels exiliats republicans. Els nazis no van prendre cap decisió anteriorment perquè creien que les autoritats espanyoles havien de decidir que fer amb els súbdits espanyols.

Benito Bermejo, historiador expert en la deportació espanyola, en un vídeo realitzat per Carlos Hernández (periodista expert en Mauthausen) parla sobre alguns aspectes de la vida dels camps de concentració nazi, i exposa proves sobre la responsabilitat que va tenir en tot aquest moviment el règim franquista. Consta que Franco sabia que existien espanyols als camps nazis, des de primers d'agost de l'any 1940 ja enviaven a ciutadans espanyols a Mauthausen, tot i que no hi ha cap escrit de què això succeís fins uns mesos més tard¹³.

Els alemanys es van posar en contacte per escrit amb el govern de Franco per demanar sobre la situació dels exiliats republicans detinguts, però no van rebre cap resposta. La carta es va enviar el 28 d'agost de 1940, informant sobre els 10.000 espanyols que estaven als camps francesos, que si no responien, els mourien ells.

¹¹ Serrano Suñer: Cunyat de Franco i Ministre d'Afers Exteriors d'Espanya (govern franquista).

¹² Von Ribbentrop: Ministre d'Afers Exteriors d'Alemanya des de 1938 a 1945 (govern nazi).

¹³ Deportados y deportadas Españoles. (29/01/2015). Benito Bermejo, autor del Libro Memorial [Arxiu de Vídeo]. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=h5f6gy2FwGA>

El destí dels exiliats depenia de Franco i els franquistes no estaven interessats a fer res que resultés beneficiós pels republicans, volien el seu extermini. La solució del govern espanyol com ja he dit anteriorment, va ser treure'ls-hi la condició d'espanyols, convertint-se en apàtrides, d'aquí que acabessin en camps de concentració. Els republicans van ser capturats defensant l'Exèrcit Francès, però el Govern de Vichy també se'n va desentendre. Sabien que hi havia un gran nombre d'espanyols presoners als camps alemanys i que una part d'aquests, eren menors d'edat. Bermejo davant a aquestes proves només sap descriure el comportament i l'actuació del país com a ignorància extrema, i creu que l'Estat Espanyol, hauria d'haver-se sentit en l'obligació absoluta d'interferir per aquelles persones, perquè tot i la seva ideologia, no deixaven de ser ciutadans espanyols.

El 25 de setembre de 1940 es va enviar una circular de la Gestapo dictada pel *Führer*¹⁴, la qual indicava què fer amb els combatents de "l'Espanya roja". Fins ara eren considerats i tractats com a presoners de guerra, però el seu futur canviava, a partir d'aquell moment eren un grup més d'extermini. Els espanyols es trobaven sense documentació, essent residents il·legals, això va fer que passessin dels *stalags* als camps de concentració. El poder nazi estava en la seva part més alta, i els espanyols no podien ni imaginar-se el que els esperaria al baixar del tren. A partir d'aquell moment recordarien cada dia el seu pas per l'infern. A la carta enviada per l'oficina de Seguretat del Reich, apareixen fragments com els següents: «*Por orden del Führer, de entre los combatientes rojos de la guerra de Espanya, por lo que a los súbditos espanyoles se refiere, procede directamenet su traslado a un camp de concentración del Reich*» (Annex 1).

A l'exposar aquesta circular cal tenir en compte que el dia abans, Serrano Suñer, estava present a Berlín, i allà, es va trobar amb alguns dels màxims responsables del Reich, com per exemple Heinrich Himmler¹⁵. Sabem d'aquestes reunions gràcies a les imatges que va filmar Eva Braun, l'amant de Hitler, on el filmava en la seva intimitat i en trobades de "negocis". Segons Bermejo, és quelcom més que una casualitat que Suñer estigués reunit en aquell moment amb els dirigents polítics.

¹⁴ Führer: Paraula que en alemany vol dir guia, i que va acabar essent sinònim d'Adolf Hitler.

¹⁵ Heinrich Himmler: Polític de l'Alemanya Nazi i cap dels SS.

Un dels altres fets que remarca que Franco estava al cas de tot el que succeïa als camps, són els documents que mostren la notificació del transport d'Angulema (França), on un total de 927 homes, dones i nens van ser enviats a Mauthausen des de la ciutat francesa. Resulta que existeixen tres consultes per part de les autoritats alemanyes, posant-se en contacte amb el Ministeri d'Assumptes Exteriors de Madrid, per notificar que hi havia dos mil espanyols en un camp de refugiats a Angulema i demanar que s'havia de fer amb ells. Davant aquesta pregunta, no hi va haver cap resposta per part de Madrid, apunta Benito Bermejo.

A la primera carta enviada a Madrid el 20 d'agost de 1940 per l'ambaixada alemanya al ministeri de AA.EE de Franco consta el següent escrit: *«La Embajada de Alemania saluda atentamente al Ministerio de Asuntos Exteriores y tiene el honor de rogarle, quiera comunicar a esta Embajada, si el Gobierno Español está dispuesto a hacerse cargo de dos mil españoles rojos que actualmente se hallan internados en Angouleme (Francia)»* (Annex 2).

Hi ha una reiteració de la consulta, per part de les autoritats alemanyes i una reiteració del silenci per part del Ministeri d'Assumptes Interiors. El 28 d'agost de 1940, van enviar una segona carta a Madrid: *«rogarle nuevamente, se sirva comunicarle si el Gobiern Español está dispuesto a hacerse cargo de los 2.000 rojos españoles que se encuentran actualment internados en Angouleme [...] las autoridades alemanas de ocupación se propnen alejar próximamente de Francia a los referidos españoles»*. Tot i la insistència alemanya, el règim franquista es va desentendre d'ells.

Exteriors de Madrid va demanar al seu ambaixador de Berlín el setembre del 1940, que què era allò que se'ls hi havia notificat, i van obtenir resposta set mesos més tard, a l'abril del 41, quan l'ambaixada de Berlín va aconseguir esbrinar que aquells espanyols d'Angulema, van ser deportats i continuaven en el camp de Mauthausen 3: *«Españoles conducidos en tren especial a Alemania eran rojos con sus familias que habían estado internados en Angulema. Los hombres que en su tiempo habían tomado parte actva en la lucha contra el Gobierno Nacional español y que se encontraban en condiciones de ser internados, fueron llevados al camp de concentración de Mauthausen»*.

Quan això va ser notificat per l'ambaixada a Berlín, l'única reacció que va tenir el ministeri, va ser escriure una nota al marge d'aquesta comunicació de l'ambaixada de Berlín, dient: «*Puesto que no se conoce quién inicio el trámite y además no parece conveniente hacer nada en relación a estas personas, archívese*» (Annex 3).

3. METODOLOGIA

Per poder dur a terme aquest treball, he consultat tot un seguit d'arxius, entrevistes, documentals, pàgines d'internet, i sobretot, llibres que tracten el nazisme i parlen dels camps de concentració. Per contrarestar la informació existent del tema a tractar, he seleccionat les fonts que he considerat de major importància i així he elaborat un escrit complet de la meva investigació.

La idea inicial era visitar l'Arxiu Nacional de Catalunya i el Museu d'Història de Catalunya per poder complementar tota la informació que tenia i demostrar la seva veracitat mitjançant documents i imatges d'arxiu recuperats de l'època. A causa de la prohibició de mobilització en la qual ens trobem, a causa de la COVID-19, m'he vist obligada a buscar aquesta informació, que considero estrictament necessària per a l'elaboració del meu treball, en altres llocs/formats, i per aquest motiu he mantingut contacte a través de les xarxes socials, amb diferents historiadors, periodistes i experts que dominen aquesta temàtica. La gran majoria d'ells m'han facilitat les seves novel·les i/o llibres publicats en els quals parlen dels camps i fins i tot, de manera simbòlica o metafòrica, de Francesc Boix. Altres, han sabut respondre sense problemes a la meva demanda i fins i tot m'han proporcionat orientació aconsellant-me certes pàgines web.

També vaig posar-me en contacte amb Mar Tarragona, la directora de la recent i famosa pel·lícula *El fotògraf de Mauthausen* el 6 de març de 2020. Perquè considerava que aquesta pel·lícula ajudava a divulgar la figura i obra del fotògraf català, fent que la història que va viure dins de Mauthausen fos més propera i coneguda per a la societat. Però no vaig tenir el privilegi de coincidir amb ella, per tant, vaig haver de prescindir del que m'hagués pogut explicar sobre la documentació prèvia a la realització del film. M'hauria agradat saber el perquè, els objectius que tenia al realitzar la pel·lícula, amb quins impediments es van trobar, com van haver de treballar i formar als actors, etc. L'actor Mario Casas, el protagonista de la història que representa a Boix, en una curta

entrevista que va realitzar a *Los Interrogantes*¹⁶, afirma que va haver d'estudiar-se molt al fotògraf, que va realitzar un treball documental molt gran al darrera i que el paper va afectar psicològicament i físicament a la seva persona¹⁷.

A causa del canvi inesperat que ha patit el meu Treball Final de Grau, quant a forma i continguts, he hagut de buscar solucions per poder continuar explicant en certa manera la mateixa temàtica i objectius. Ha deixat de ser com visualitzava al principi i com em plantejava a mesura que anava cercant informació, i ha adquirit una forma completament teòrica i informativa. Però continua sent un projecte treballat i estudiat amb moltes ganes, fonamental pel meu creixement personal i cultural. Per poder apostar per una metodologia similar a la que em plantejava abans de tota la pandèmia, un treball amb un gran apartat d'anàlisi de fotografies, reflexions personals i d'autors emblemàtics, conjuntament amb la d'experts que raonessin sobre el tema, he decidit realitzar tres entrevistes clares, breus i concises.

La primera Benito Bermejo, que va ser, com ja he apuntat anteriorment, qui va donar visibilitat i estudiar Francesc Boix (però no he pogut contactar amb ell); la segona a Carlos Hernández, un periodista que porta dotze anys estudiant i documentant la història del nazisme de Mauthausen; i per últim, ja que vull parlar i donar importància a la fotografia, al professor Xavier Antich (amb qui tampoc he pogut contactar-hi). Aquest any m'ha fet una assignatura de fotografia i una altra d'estètica i, tot i no tractar el tema del nazisme, en comentant-li el meu TFG, vaig veure que tenia coneixements del tema. La seva, a diferència de les anteriors, hauria estat centrada en la fotografia i el paper del fotoperidosta (a annexos, a l'apartat d'entrevistes apareixeran les preguntes que vaig formular-li).

Abans de centrar-me en els entrevistats, m'agradaria parlar del gran treball que va realitzar Montserrat Roig, amb el que avui dia, som coneixedors de les esfereïdores

¹⁶ Los Interrogantes: Canal de cine dedicat a les millors crítiques cinematogràfiques, entrevistes, presentacions, rodes de premsa, etc.

¹⁷ Los Interrogantes. (27/10/2018). *Entrevista Mario Casas: El fotógrafo de Mauthausen*. Recuperat el 6/03/2020, de Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=QvD_BFPLEUg

històries i vivències dels deportats espanyols, les que van romandre amagades pel govern franquista.

3.1 MONTSERRAT ROIG

L'escriptora en català de novel·les, contes, assajos, reportatge i articles periodístics, va rebre una proposta per part de l'historiador Josep Benet d'escriure un llibre que parles dels catalans que van ser deportats durant el nazisme. La periodista va acceptar-la el 1973 projectant que en poc temps estaria acabada, però realment el projecte va ser molt més llarg i extens, i va ser finalitzat el 1976. Es titula *Els catalans als camps nazis*¹⁸, convertint-se en un gran referent sobre els fets a Catalunya, un document pioner i necessari per conèixer l'experiència dels republicans als camps de concentració nazi durant la Segona Guerra Mundial. Recull testimonis que van ser deportats entre 1939 i 1945, i elabora un missatge clar i concís respecte el silenci que ha imposat el franquisme i que cal trencar. A part de voler donar veu a tots aquells que van lluitar sense ser reconeguts per així conèixer les seves històries.

L'elaboració d'aquesta obra és sensacional, es tracta d'un text documentat, amb dades i fets històrics, però també, sentit i ple de passió, on l'autora s'identifica amb el dolor dels supervivents i rebutja la injustícia que va suposar el nazisme conjuntament amb les suposades democràcies europees. El llibre de forma cronològica explica la Guerra Civil, com arriben els republicans a França, i finalment l'alliberament dels camps; entremig relata el dia a dia dels deportats sobretot a Mauthausen i al final parla de la duresa posterior al camp, quan veuen que Franco continua al poder i els seus relats són incompresos fins a acabar en l'oblit. Roig va entrevistar a un total de cinquanta catalans que havien estat internats als camps de concentració.

Gràcies a aquestes aportacions va descobrir la història del jove fotògraf Francesc Boix, que havia sigut desconeguda per ella i molta altra gent del país que no tenia constància de la presència de catalans als camps nazis. No podia imaginar que el govern del moment hagués permès tal aberració i s'hagués actuat com si res durant els anys posteriors. Els ciutadans dels Països Catalans que van morir a Mauthausen i als seus

¹⁸ Roig, Montserrat. (2001), *Els catalans als camps nazis*, Barcelona: Edicions 62.

Kommandos annexos van ser dos mil (Roig, 2001). En resum, es tracta d'una obra que ha permès recuperar i fer visible aquesta part de la història, amb un missatge d'esperança i lluita constant per un món lliure i just. Si voleu saber quelcom més del seu treball, no dubteu en llegir la seva obra, també podeu visualitzar als annexos una informació que he trobat interessant de com s'assabenta de la funció de Boix (Annex 4).

3.2 BENITO BERMEJO

Un dels altres detonats i motius pels quals puc desenvolupar el meu projecte, és gràcies a la figura de Benito Bermejo, un expert en la deportació espanyola que ha estudiat i tractat amb proximitat el tema del nazisme i en concret el cas del camp de Mauthausen. Bermejo és historiador i investigador espanyol, va treballar en la recerca històrica de Mauthausen per poder donar forma a un documental sobre Francesc Boix *Un fotògraf en el inferno*, l'any 2002, realitzat per Llorenç Soler, director de cinema especialitzat en documentals (amb qui anteriorment també vaig intentar posar-me en contacte). En aquest documental apareix narrada la història de Boix i el pla per salvar les fotografies del camp; visualitzant imatges d'arxiu i alguns dels testimonis d'aquella operació clandestina que recorden la seva tasca¹⁹.

Això va comportar que estudiés particularment el protagonista, Francesc Boix i Campo, un dels presoners del camp de concentració de Mauthausen-Gusen. Un fotògraf comunista espanyol que va treballar al servei d'identificació del camp i va veure que podia fer quelcom més amb el seu "privilegi" de condicions. Va aconseguir guardar més de 20.000 fotografies, aquelles que les autoritats nazis van ordenar destruir en veure la fi del seu lideratge. Bermejo va escriure una biografia sobre el pres, anomenada *Francesc Boix, el fotògraf de Mauthausen* publicada l'any 2002²⁰. I més endavant el 2015 s'augmenta l'obra titulant-se *El fotògraf de l'horror. La història de Francesc Boix i les fotos robades als SS de Mauthausen*²¹.

¹⁹ Anònim. (28/07/2017). *Francisco Boix, un fotògraf en el inferno 2000*, Llorenç Soler [Arxiu de Vídeo]. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=zP1qAocee90>

²⁰ Bermejo, Benito. (2002), *Francesc Boix, el fotògraf de Mauthausen*, Barcelona: La Magrana.

²¹ Bermejo, Benito. (2015), *El fotògraf de l'horror. La història de Francesc Boix i les fotos robades als SS de Mauthausen*, Barcelona: Península.

Bermejo és la persona que més ha indagat respecte a la deportació espanyola i l'any 2006, juntament amb Sandra Checa, publica la primera llista de deportats (sense contar la que abans presenta Montserrat Roig), que pot consultar-se en format escrit i/o digital anomenada *Libro memorial. Españoles deportados a los campos nazis (1940-1945)*²². Es tracta d'un projecte d'investigació dels aproximadament 9.000 espanyols deportats als camps de concentració nazis, on es poden trobar les seves dades de forma classificada (per comunitats i poblacions). Apareixen les dades dels diferents camps, els noms dels deportats, les dates de naixement, el número amb el qual se'ls començarà a identificar, la seva corresponent destinació i la data d'alliberació o mort. Gràcies a aquest treball som conscients de la gran quantitat de persones que van patir la barbaritat del nazisme i la diversitat de procedències que existien, que un fet aparentment llunyà, realment és més proper i familiar del que teníem pensat. D'alguna manera també ha servit per poder documentar i informar als familiars del destí dels seus antecessors.

3.3 CARLOS HERNÁNDEZ DE MIGUEL

El fet de no trobar específicament el que buscava respecte al tema, em va portar a contactar amb diferents experts o interessats en la temàtica, i així vaig arribar fins a Carlos Hernández de Miguel, un periodista espanyol expert en comunicació i política. També és autor d'obres relacionades amb els represaliats de la dictadura franquista i per conseqüència, dels camps nazis, en concret, Mauthausen²³. Es va posar a investigar a fons tota aquesta temàtica i, tot i escoltar i donar veu a diferents supervivents, va decidir homenatjar d'una forma més destacada al seu familiar Antonio Hernández²⁴.

L'any 2015, Hernández va publicar el seu primer llibre, *Los últimos españoles de Mauthausen*²⁵, recollint testimonis de centenars de presoners espanyols. Al mateix temps que es va celebrar el 70è aniversari de l'alliberació dels camps nazis i el 75è de

²² Bermejo, Benito i Checa, Sandra. (2006), *Libro Memorial. Españoles deportados a los campos nazis (1940-1945)*, Madrid: Ministerio de Cultura.

²³ *Los campos de concentración de Franco: Sometimiento, torturas y muerte tras las alambradas i Los últimos españoles de Mauthausen: La historia de nuestros deportados, sus verdugos y sus cómplices.*

²⁴ Antonio Hernández: Exiliat a França i deportat a Mauthausen pels nazis.

²⁵ Hernández, Carlos. (2015), *Los últimos españoles de Mauthausen. La historia de nuestros deportados, sus verdugos y sus cómplices*, Barcelona: Ediciones B.

l'arribada dels primers presoners espanyols de Mauthausen. En aquesta obra també pot observar-se l'acusació que fa l'autor cap a la dictadura de Franco, en permetre la deportació i mort de gran part dels espanyols que van acabar al camp de concentració de Mauthausen. Lligat a aquesta inquietud, l'any 2019 va redactar *Los campos de concentración de Franco*, un obra que va generar una repercussió mediàtica molt forta, per la desconeixença que tenia la societat fins al moment d'aquelles dades i procediments que es realitzaven durant els anys quaranta als camps de concentració franquistes.

També va ser coautor del còmic *Deportado 4443*, juntament amb l'il·lustrador Ioannes Ensis i va dirigir el documental anomenat *Los últimos andaluces de Mauthausen*. Disposa d'una pàgina web que fa un recull de tota la informació que ha anat adquirint respecte al tema. On són visibles per a tot el públic entre altres coses, les entrevistes que va realitzar als últims supervivents de Mauthausen.

4. TREBALL DE CAMP

4.1 ELS CAMPS NAZIS

A la tercera Convenció de Ginebra de 1929, es van declarar els camps de concentració com a sistema de confinament per a presoners de guerra i fins i tot, es va detallar el tracte que haurien de rebre els integrants d'aquests. Però els alemanys no van complir amb els paràmetres preestablerts. La crueltat i la magnitud de les conductes inhumanes d'aquests camps, van superar i sobrepassar les mesures dels anteriors²⁶, “perdent” totalment el control racional, on milions de persones van ser exterminades. Per aquest motiu, un cop comesos aquests actes, la quarta Convenció de Ginebra de 1949, va tractar sobre la protecció dels interns en temps de guerra. «*No érem homes, sinó trossos*», va dir una vegada en Casimir Climent (Roig, pàg. 468), l'encarregat d'arxivar les fitxes de tots els deportats espanyols, qui va confeccionar la llista general dels republicans morts a Mauthausen i salvà les fitxes de ser destruïdes pels SS dies abans de l'alliberament del camp.

²⁶ Per a més informació sobre la resta de camps al llarg dels anys consultar: Anònim. (2020). Campo de concentración. Recuperat el 28/2/2020, de Wikipedia: https://es.wikipedia.org/wiki/Campo_de_concentraci%C3%B3n

Al llarg del segle XX era freqüent l'internament de diferents ciutadans d'arreu d'Europa en camps de concentració. I amb l'escalat de la Segona Guerra Mundial, el nombre de camps de concentració nazi va ascendir significativament. Es creaven camps de concentració, de treball i d'extermini, amb l'objectiu de controlar i exterminar als presoners de guerra i les minories ètniques dels territoris conquerits: jueus, dissidents polítics, homosexuals, criminals, discapacitats, republicans espanyols emigrats, i altres col·lectius indicats com a inferiors o perillosos pel sistema nazi. A partir del 1940 van començar a arribar els republicans exiliats als camps liderats pels nazis a conseqüència de què Franco, els hi negués la nacionalitat i el país que els va acollir, França, no es fes responsable d'ells. Va haver-hi un total de 9.162 espanyols patint el genocidi, dels quals van morir 5.166, van sobreviure 3.514 i van desaparèixer 133²⁷.

4.1.1 Diferenciació i tipologia de camps nazis

Heinrich Himmler el 1941 va classificar els camps en tres categories per poder diferenciar les condicions de vida i de treball d'un lloc o altre:

- **Categoria I:** "Tots aquells presos preventius menys perillosos, encara susceptibles de millora". En aquesta categoria es trobaven els camps de Dachau i Auschwitz. Les condicions d'aquests eren les més suportables, per tant, van ser dels camps amb més supervivents.
- **Categoria II:** "Presos preventius molt perillosos, encara que susceptibles de millora i d'una reeducació". En aquesta categoria es trobaven els camps de Buchenwald, Flossenbürg, Neuengamme i Auschwitz-Birkenau. Podien descriure's com a camps d'esclavitud, on els presos solien morir de gana, esgotament i malalties.
- **Categoria III:** "Presos preventius molt perillosos i amb escasses probabilitats d'una reeducació". En aquesta categoria es trobava el camp de Mauthausen. Un camp dedicat a l'extermini, on molt pocs presoners van sobreviure. El 1942 es

²⁷ Anònim. (1/05/2020). *Banc de la memòria democràtica*. Recuperat el 10/02/2020, de Generalitat de Catalunya: https://banc.memoria.gencat.cat/ca/app/#/results/deportats?&nazi_camp=on1_2718

van construir altres camps exclusivament per l'extermini de jueus (Belzec, Sobibor i Treblinka)²⁸.

Amb la Segona Guerra mundial (1939-1945) els nazis van reclutar als presoners en **diferents camps** de concentració. De **trànsit**, on es realitzava la primera selecció dels presos; de **presoners de guerra**, on es trobaven reclutats els presoners capturats pels nazis; de **treballs forçosos**, on es realitzaven treballs de condicions inhumanes, cada dia excepte el diumenge; de **concentració** i d'**extermini**. Aquests últims no s'han de confondre i cal diferenciar-los de forma més extensa:

- a) **Camps de concentració:** Els camps de treballs forçosos, van esdevenir camps de concentració (per la mateixa funció). Eren instal·lacions dedicades al confinament de persones sense tenir un judici previ. Habitual en règims totalitaris, on el govern intervé en totes les ordres i el poder es concentra en un grup de persones o un partit, abolint les llibertats públiques. Aquests espais s'han utilitzat per custodiar a polítics amb ideologies diferents del règim, intel·lectuals, presoners de guerres, minories ètniques, homosexuals, i altres grups de persones considerades enemics de l'estat que esdevenen un perill o amenaça a la puresa i obediència d'una ideologia en concret, en aquest cas el nazisme. Se'ls obligava a realitzar treballs forçosos, explotant-los fins a quedar completament debilitats.

- b) **Camps d'extermini:** Van ser aquelles instal·lacions que l'alemanya nazi va construir durant la Segona Guerra Mundial per eliminar de forma sistemàtica a milions de persones. Un fet històric que avui dia coneixem com a Holocaust, el genocidi que va provocar el règim del III Reich. Durant l'última fase del programa d'anihilació (solució final del problema jueu), es van construir els camps d'extermini, sota la diligència de Heinrich Himmler. També són coneguts com a camps de la mort, perquè la funció primordial que s'hi realitzava era el genocidi. Eren camps de concentració amb la intenció de matar als reclosos.

²⁸ Nikkita. (2010). *Los campos nazis: Tipos y terminología*. Recuperat el 26/02/2020, de Holocausto en Español: <http://holocaustoenespanol.blogspot.com/2009/12/los-campos-nazis-tipos-y-terminologia.html>

Inicialment els jueus es trobaven en camps de concentració però a partir de 1942 els van traslladar a camps d'extermini, ja que des del principi estaven destinats a morir. Els SS van perseguir als intel·lectuals i aquells que es dedicaven a ser metges, mestres, advocats, escriptors o periodistes i als que portaven ulleres, els consideraven gent de cultura. No esperaven que poguessin realitzar les mateixes funcions que obrers o campessins, ni acceptar o aguantar ser explotats.

Gràcies al diari personal del doctor Johann Paul Kremer, es té constància que els alemanys eren conscients d'aquesta distinció de camps i sabien com actuar en cada cas. El metge de les SS va veure la realització d'un gasejament, i el setembre de 1942, al seu diari personal, va escriure: «*No anomenen a Auschwitz el camp d'extermini per res*»²⁹. Al llibre *Interrogations: The nazi elite in allied hands, 1945* s'exposa que al judici de Nuremberg³⁰, van demanar a Dieter Wisliceny, acompanyant d'Adolf Eichmann³¹, que dictes els noms dels camps d'extermini, i la seva resposta va ser: «*Auschwitz i Majdanek*». Llavors, van demanar-li com classificaria els camps de Mauthausen, Dachau i Buchenwald, i la seva resposta va ser: «*Eren camps de concentració normals segons el punt de vista del parlament d'Eichmann*».

Els membres alemanys que dictaven i realitzaven les tortures, intentaven amagar les seves conductes abusadores i penades, que es realitzaven al camp sense cap mena de motiu previ o justificació. Simplement per ser d'una altra religió o creure en una ideologia contrària al Reich, consideraven que tenien el dret d'actuar d'aquella manera. Queda completament justificat, que al camp de Mauthausen, un camp pensat per al reclutament de presos i realització de treballs forçosos, es van realitzar molts altres actes inhumans no detallats o especificats per a aquella zona, i com va succeir en aquest camp, hauria de passar en molts altres punts de les regions conquistades pels nazis.

²⁹ Lisciutto, Caramelo. (2010). *SS Doctor en Auschwitz*. Recuperat el 21/02/2020, de Holocaust Education y Archive Research Team:

<http://www.holocaustresearchproject.org/othercamps/auschkremerdiary.html>

³⁰ Judici de Nuremberg: Procés dut a terme per les potències aliades contra 24 dels principals líders del Tercer Reich, acusats de crims contra la pau, de guerra i contra la humanitat (20/11/1945-1/10/1946).

³¹ Adolf Eichmann: Militar alemany i tinent coronel de les SS.

4.1.2 Moments clau pels camps

El 1941 va ser un any decisiu pels camps, per l'augment de participants dins l'exèrcit alemany i la necessitat de mà d'obra (armes). Un any més tard, els presos es transformen en treballadors al servei de la indústria, i per tant, la prioritat dels camps era l'explotació del treball d'armament, en comptes de l'objectiu inicial d'aïllar i castigar. Els camps passen a ser unitats especialitzades de producció gestionades pels SS mitjançant el treball esclau dels deportats. El sistema de camps estava completament estudiat, organitzat i comunicat, els camps estaven relacionats els uns amb els altres i la circulació de presos era constant. Poc més tard, es va experimentar amb els presos soviètics el gas cyclon B, un insecticida capaç de generar la mort de grans grups, i des de llavors, protagonista de moltes defuncions ràpides, sistemàtiques, i sense complicacions (Annex 5).

Entre 1942 i 1945 els camps de concentració són coneguts com a camps de la mort, pel gran nombre de presoners que perdien la vida. Es comença a realitzar l'extermini per treball, perquè el 30 d'abril de 1942, s'esmenta el sistema de treball dels camps, on l'objectiu és obtenir la màxima producció, encara que el treball sigui esgotador. La política de treball nazi era totalment esgarriant, renovava constantment al personal, no per fer-los descansar, sinó pel desgast extrem en què es trobaven els treballadors, eren peons esclavitzats i espremuts fins a l'últim segon. Un cop deixaven de ser vàlids per continuar produint, se'ls treien de sobre. L'objectiu final era que la indústria alemanya no deixés de créixer. Moltes empreses privades van aprofitar-se de la situació (Siemens, Bayer, Volkswagen, BMW, Deutsche Bank, Allianz, etc.).

Tot el conjunt de morts i l'organització d'aquestes desaparicions, estaven legalitzades. El 7 de desembre de 1941 amb el decret Nit i Boira, Hitler va publicar l'exterminació immediata dels resistents que estaven confinats en secret i la persecució dels infractors al Reich. En aquest també hi constava el manual de com tractar als presoners capturats que havien comés aquells delictes. Adolf Eichmann, va ser el responsable directe de la solució final a Polònia i als deportats dels camps de concentració. El seu màxim objectiu era incrementar l'eficiència del procés d'assassinat en massa, crear la industrialització de l'assassinat, construint fàbriques de cadàvers. El 1944 es van registrar assassinats massius de jueus, però també de reclosos als camps d'Auschwitz,

Chelmno, Sobibor, etc., asfixiats amb cyclon B a les cambres de gas, i posteriorment incineració dels cossos als crematoris.

4.3 MAUTHAUSEN

Mauthausen era un camp de concentració nazi situat a prop de la petita ciutat de l'Alta Àustria, Mauthausen. Va ser creat el 8 d'agost de 1938 durant l'ocupació d'Àustria pel Tercer Reich alemany. Un camp de concentració dividit en dues parts, que posteriorment, va esdevenir a camp d'extermini, per la crueltat i finalitat que regien els comandants nazis. Adolf Hitler va decidir construir el camp de concentració (el més gran i important d'Àustria), perquè abans de la Segona Guerra Mundial, la població de Mauthausen vivia de les pedreres provinents de les llambordes, que servien per empedrar els carrers d'Àustria. La pedrera de Wienergraben, l'any 1938 va deixar de pertànyer a l'ajuntament de Viena, per acabar en mans de les SS i ser explotada pels presos.

Dins d'aquest camp s'agrupaven i exterminaven a militants polítics, homosexuals, polonesos, resistents russos, individus que es negaven a realitzar el servei militar, dones detingudes, persones d'altres nacionalitats com italians, anglesos, francesos i espanyols, gitanos i jueus (seguint el pla de la Solució final³²). Per aquest motiu els deportats de Catalunya i la resta d'Espanya, que van exiliar-se a França un cop acabada la Batalla de l'Ebre³³, van ser capturats, per tenir la mala sort de trobar-se en terres de conquesta i prèvies negociacions de l'Estat Espanyol i Alemany sobre el futur dels rebels espanyols.

Mauthausen va ser el destí de la majoria de republicans (7.147 Mauthausen, 686 Dachau, 615 Buchenwald, 164 Ravensbrück, 550 altres), i l'inici d'una tragèdia més freda, incerta i inhumana. Aquest camp, com s'ha mostrat anteriorment, formava part de l'última categoria, la tres, considerant als presos com a éssers irrecuperables, destinats a morir. Segons estudis que han realitzat diferents investigadors i experts del tema, Mauthausen va ser el primer camp de concentració dels nazis que va exercir la funció de camp d'extermini en començar la Segona Guerra Mundial, fins al 5 de maig de 1945, el

³² La solució final: el nom del pla nazi per executar el genocidi sistemàtic de la població jueva europea durant la Segona Guerra Mundial.

³³ Batalla de l'Ebre: Combat entre les tropes republicanes i els exèrcits franquistes, iniciat el 25 de juliol de 1938.

dia en què els aliats³⁴ van alliberar el camp i per tant, va finalitzar la comandància nazi. Fins aleshores, la Creu Roja, així com altres organismes internacionals, no van poder accedir-hi mai.

L'agost de 1940 quan el camp encara no havia finalitzat la seva construcció, van arribar els republicans exiliats. I un cop a dins, van ser els encarregats d'acabar-lo, fent obres a l'Apellplatz (plaça principal), la comandància, el garatge i el mur exterior. Dos anys més tard, va finalitzar el canvi constant del camp, amb la instal·lació de la cambra de gas i el crematori. Els republicans estaven obligats a patir una mort lenta i desesperant, morien per malalties o esgotament, a causa del treball esclau. A diferència d'altres presos que eren exterminats ràpidament, com els russos, els jueus o els gitanos. Els espanyols a part de presenciar la mort sistemàtica d'aquests col·lectius, també van fer-ho amb les dels seus companys i parents, per culpa de les condicions higièniques i de treball que exigien els *Kommandos*³⁵.

Fig. 1: Fila d'homes, per Mauthausen i Gusen van passar uns 200.000 presoners de diverses nacionalitats i s'aproxima que en van morir la meitat. Font: El Huffington Post/ EFE

Fig. 2: Grup de presos espanyols arrossegant una vagoneta de sorra. Font: El Huffington Post/ EFE

«Després de passar molts republicans per la pedrera de Mauthausen, amb el pas del temps anaren assolint llocs de treball on el tracte era una mica més suau. La majoria,

³⁴ Aliats: Unió Soviètica (URSS), Regne Unit, França i Estats Units entre d'altres, contra les potències de l'Eix: Alemanya, Japó i Itàlia.

³⁵ Kommandos: escamots de presidiaris que treballaven a l'exterior d'un camp.

però, ja havien mort» (Roig, 2001: p.336). Els republicans van anar ocupant llocs de treball que els permetien tenir certs “privilegis”, en conseqüència, el tracte era tolerable per la supervivència. Molts dels catalans, provenien d’una zona industrial, eren obrers especialitzats i no els va costar ocupar llocs claus.

Tenien molt clares les seves capacitats i les van saber aprofitar. Estaven preparats per ocupar llocs de treball que els proporcionessin unes mesures de treball menys esgotadores. Fins a 1943 els llocs de treball d’ordenances estaven reservats pels criminals comuns alemanys, però aquests es van dedicar a robar i els SS els van substituir per espanyols i altres presos que es van guanyar la seva confiança, com apunta Roig, els alemanys s’adonaren, també, que eren gent treballadora. L’objectiu era ocupar llocs de treball menys mortífers, per així tenir unes condicions de treball més assequibles (Annex 6). Havien d’evitar treballar a la construcció, un dels llocs que provocava més morts, pel treball en si, i perquè el granit tallava, provocant grans ferides que acabaven infectades, moltes provocant un final nefast. La infermeria del camp no podia fer front a la situació, estava sota mínims i pràcticament només disposava d’aspirines i aigua bullent.

Era qüestió de sort morir o no en aquell camp, però en part, conscienciar-se de l’arbitrarietat del camp, saber raonar i no perdre el seny i realitzar esforços mínims a l’hora de treballar, era el que podia salvar-te de la mort. Com les reflexions que ens aporta Primo Levi (supervivent del camp d’Auschwitz), sobre no caure i formar part de l’enemic, no deshumanitzar-se, i sobretot, no perdre l’esperança, perquè aquesta, els podia salvar d’aquell infern³⁶.

La vigilància no fallava mai, era pràcticament impossible sortir amb vida dels camps, i si algun s’escapava, els veïns austríacs ho anunciaven a causa de les amenaces de mort que la Gestapo havia implementat si ajudaven a un fugitiu. Si es donava un cas de fuga, tot el camp era castigat. I a la plaça principal, penjaven als fugitius amb tots els seus companys mirant, fins que un cop mort, havien de passar per davant i observar-lo, com a avís i consciència del que podia passar-los a ells (si algú no l’observava, rebia cops fins a obeir). Els deportats no patien només pels SS, sinó també pels *Kapos* que es dedicaven a controlar l’administració interna, eren delinqüents asocials o criminals, que

³⁶ Levi, Primo. (2008). *Si això és un home*. Barcelona: Edicions 62, S.A LaButxaca.

actuaven com esbirros dels SS «*Ésser kapo de barraca representava tenir a l'abast bona part del poder del camp. L'únic republicà que va arribar a manar absolutament una barraca fou el català Joan Gil*» (Roig, 2001: p.405). Gil dubtava en agafar el càrrec de tanta responsabilitat (la barraca número 6), però els companys de la CNT el van animar; calia tenir a algú que estigués al corrent de les intencions dels SS.

Dels set anys que Mauthausen va estar en funcionament, van passar més de 200.000 deportats, dels quals 120.000 van morir (dels 7.147 espanyols ho van fer 4.784). El 1942 amb les necessitats bèl·liques del III Reich era necessària una gran quantitat de mà d'obra, i per aquest motiu es van construir 50 camps annexos (*Nebenlager*), repartits pel territori Austríac. Els més famosos van ser: El complex de Gusen (I, II i III), Ebensee i Melk. Dins del captiveri nazi, també hi havia dones, que eren detingudes per participar en activitats de Resistència antifeixistes després de l'exili a França. Van ser sotmeses a experiments mèdics, com l'amputació d'algun dels seus membres, també torturaven als seus fills, cremant-los i enterrant-los vius. I eren obligades a treballar en fàbriques que s'havien instal·lat als camps.

4.3.1 Descripció del camp

El camp de Mauthausen tenia l'estructura comuna d'altres camps de concentració prèviament construïts, en certa manera, seguien un mateix patró. L'envoltava un mur de grans dimensions compost per granit i un cop traspassada la majestuosa porta principal, que quedava enmig de dues torres de control, hi havia la plaça de crida, un espai totalment buit, al final d'aquest, rengleres plenes de barraques a un costat, i a l'altre, grans espais destinats a les xemeneies. Dins del tancat, també s'hi trobaven les cuines, els edificis administratius, les dutxes, infermeria, el taller, el laboratori de fotografies, etc.

Fig. 3: Entrada del camp de Mauthausen. Font: Deportados.es de Fons Amical de Mauthausen

Hi havia **dos espais** diferenciats que constituïen el camp de Mauthausen:

Els dos recintes estaven vigilats pels SS, però en funció del temps i acció que es realitzés augmentava o disminuïa en una zona o altra. Durant el dia, la vigilància requeia majoritàriament a l'exterior, ja que la majoria dels presos estaven treballant en llocs com la construcció de diferents instal·lacions o a la pedrera Wienergraben. I un cop acabada la jornada laboral i els treballadors tornaven al camp interior, a la tarda vespre, la vigilància augmentava en aquesta altra part.

1. **L'espai interior:** Era el paratge on vivien els presos i l'any 1943. Només podien accedir els SS amb determinades funcions o aquells que estiguessin autoritzats. El camp interior anava ampliant-se de forma progressiva, i per aquest motiu, la seva forma era canviant al llarg dels anys.

L'entrada d'aquest, era el gran portal de granit que apareix en pràcticament totes les fotografies del camp, acompanyat de dues grans torres i un arc amb una gran porta flanquejada per dues altres portes. Pel que fa al mur, anteriorment era un reixat electrificat, i a mesura que els presos el van acabar de construir va ser una fortalesa de 3 costats de granit i un de reixat elèctric, pel qual alguns dels presos, esgotats i sense esperança, es llençaven, per posar fi a les seves vides (preferien una mort ràpida que el patiment al qual estaven exposats, que fins i tot els feia perdre la dignitat humana).

També s'hi trobaven les barraques on s'allotjaven els presos, la plaça on tenien lloc les formacions de recompte i determinats esdeveniments, com les execucions públiques, i els edificis d'obra: la bugaderia amb les dutxes, les cuines, els calabossos, els crematoris, la cambra de gas, i la infermeria. El forn crematori era el lloc més tètric del camp, es trobava al soterrani i els seus passadissos estaven replegats de cadàvers apilats, a l'espera de ser incinerats. Estaven en marxa les 24h del dia, fet que impregnava tot el camp d'una forta olor a carn cremada, un cop els cossos es convertien en cendra, les tiraven per un barranc (Bermejo, 2002).

Fig. 4: Presoner mort a les alambres elèctrics. Font: Deportados.es de Fons Amical de Mauthausen

2. **L'espai exterior:** Estava envoltat i delimitat amb filferro d'espines i diferents llocs elevats de vigilància. És on es situaven la gran majoria de llocs de treball, fora dels murs i del reixat elèctric del camp interior. Inclou tot un seguit de construccions destinades als dirigents que van estar implicats en aquest episodi: edificis destinats a l'administració i l'allotjament del regiment SS, també els vehicles que utilitzaven per a desplaçar-se, els tallers, la comandància, l'oficina policial, i entre d'altres, la pedrera Wienergraben que era el límit d'aquest espai.

En aquestes barraques hi havia el Servei d'Identificació (*Erkennungsdienst*), molt a prop del camp interior. En una altra barraca es trobava el taller de fusteria, que quedava a prop d'un terreny on inicialment es realitzaven els afusellaments, posteriorment, es van realitzar als calabossos del soterrani per a ser més discrets.

La majoria dels presos treballaven a la pedrera Wienergraben, que es situava al voltant del camp i s'accedia mitjançant una escala que vorejava el precipici de 40 metres. Aquesta és l'escala que va ser construïda pels mateixos presos, composta per 186 esglaons. Es diu, que per cada esglaó d'aquella escala, hi ha la sang i la mort de diversos presoners, demostrant la realitat i precarietat d'aquella feina. El sistema de treball no disposava de cap mesura de seguretat ni cap reducció d'esforços, i no n'hi havia prou amb la quantitat de morts que va generar aquella construcció, que posteriorment, s'utilitzava per a realitzar assassinats (Bermejo, 2002).

Fig. 5: Les escales de 186 esglaons on centenars de presoners s'hi van deixar la vida. Font: El Huffington Post/ EFE

Fig. 6: Presos pujant les escales carregats amb blocs de granit. Font: Deportados.es de Fons Amical de Mauthausen

Posteriorment, el 1943 es va crear el camp d'esports dels SS i el *Russenlanger*, Camp Rus, dit així perquè van ser els d'aquesta nacionalitat qui el van construir. Estava separat del camp per filats elèctrics. Era el destí dels malalts i ferits que anaven a passar els seus últims dies de vida, era sinònim de mort, perquè les condicions eren extremadament pitjors que a dins del camp, llavors la seva mort, estava assegurada. I si no, metges SS realitzaven amb ells experiments (Annex 7).

4.3.2 Gusen

Gusen, era un camp annex a Mauthausen, també considerat d'extermini. Es trobava cinc kilòmetres a l'oest de Mauthausen. Va començar a construir-se el 1939 pels presos de Mauthausen, Dachau i Buchenwald. Tot i ser construït més tard, va arribar a albergar un nombre superior de presos que es dedicaven a realitzar activitats econòmiques de gran importància per a l'esforç bèl·lic del Tercer Reich. Aquest complex va arribar a tenir tres camps, situats al costat d'uns turons. La diferència entre un camp i altre podríem dir que era estètica, Mauthausen es presentava com un gran monument del nazisme i Gusen, quedava com a segon pla, sent més banal o vulgar. Tenia una distribució molt similar a la d'altres camps, i el tret que els diferencia o pel qual es recorda aquesta instal·lació, és per les dutxes obertes sense parets, on els presos eren torturats a ple hivern sota l'aigua glaçada d'aquestes, acabaven morint a causa dels cops, l'afogament o simplement per la debilitat dels seus cossos.

En aquesta part, hi havia la majoria dels republicans valencians i d'altres regions dels Països Catalans. També es diu, que si enviaven a tots els reclusos que els SS no consideraven aptes per treballar (malalts i ancians), «*La majoria dels republicans, és cert, van morir a Gusen. Però segons el testimoni de Joan Pagès, ja arribaven a aquest camp des de Mauthausen pràcticament morts*» (Roig, 2001: p.291). Els seus membres eren considerats esclaus i per aquest motiu exterminats, entre ells hi havia opositors alemanys i austríacs, intel·lectuals polonesos i deportats soviètics. A partir de 1941 va ser quan van començar a arribar els catalans i la resta de republicans Espanyols, juntament amb membres de la resistència francesa, al mateix temps en què la instal·lació del forn crematori va establir el seu ple funcionament.

Era un camp amb unes condicions més precàries, les racions eren la meitat que a Mauthausen i el treball molt més dur, es calculaven un 3-4 mesos de vida. S'estima que

37.000 presoners de Mauthausen van ser deportats a Gusen³⁷. El consorci no depenia de Mauthausen per exterminar als presos, allà també s'hi trobaven crematoris. El total de tres camps va ser alliberat pels aliats el 5 de maig de 1945.

4.3.3 Estil de vida i condicions de treball

La vida al camp es basava en un procés rudimentari, on els presos repetien cada dia els mateixos processos. Dormien en lliteres amb matalassos de palla de 60 centímetres d'ample, on havien de dormir entre 2 i 5 persones. Al matí es rentaven i els hi repartien una mica de brou, a continuació es feia el primer recompte de presos. Cada pres tenia una funció específica dins del camp.

Un dels treballs que van haver de realitzar alguns dels presos en arribar al camp, va ser la mateixa construcció d'aquest. Els republicans van ser els encarregats de construir les escales de 186 esglaons que portaven de la base a la cima de la pedrera. Posteriorment, havien de transportar pedres de grans dimensions pels esglaons que prèviament havien alçat (pujades a l'esquena dels presos de la pedrera o amb ajuda d'una llitera de fusta); el procediment de construcció era primitiu. Però no era prou dura la situació, que els SS i *Kapos* vigilaven i donaven cops a aquells que reduïen el ritme de treball o es neguessin a fer un pas més. En resum, parlem d'un treball esgotador i alhora letal. Gran part dels espanyols es van veure implicats en la construcció del seu propi infern, perquè molts estaven especialitzats en la construcció i per aquest motiu, van destinar-los a construir el mur i treballar a la pedrera.

Els presos treballaven més de dotze hores diàries, pràcticament sense descansar. I a la nit, quan arribava el moment de reposar i agafar forces, les condicions en les quals es trobaven no ho garantien, pràcticament no tenien espai, compartien els llits, freds i durs, dormien amb la mateixa roba que havien estat treballant (molla si havia plogut). La majoria no s'atrevia a tancar els ulls o directament, la seva pròpia ment no el deixava estar tranquils.

³⁷ Anònim. (27/3/2020). Mauthausen-Gusen. Recuperat el 12/4/2020, de Viquipèdia: <https://ca.wikipedia.org/wiki/Mauthausen-Gusen>

Fig. 7: Camp de Mauthausen en construcció. Font: Deportados.es de Fons Amical de Mauthausen

Fig. 8: Deportats construint el mur forntal. Font: Deportados.es de Fons Amical de Mauthausen

Els despertaven a les quatre de la matinada per realitzar el recompte de presos. S'havien de presentar tots a la plaça de la crida, absolutament tots, els vius, els malalts, i fins i tot els que havien mort aquella nit. A continuació al voltant de les sis del matí feien la formació i a dos quarts, començaven a treballar. A les 9 del matí esmorzaven, els dirigents repartien pa, margarina i cafè, i ràpidament, tornaven a treballar desfilant en fila acompanyats per la música d'orquestra que els acompanyava a les sortides i tornades de la feina. A les dotze del migdia, arribava l'hora de dinar, i disposaven de mitja hora per engolir un bol de mig litre de naps amb algun tros de patata sense netejar. Finalment, el seu torn laboral acabava a les sis. Poc després, al vespre havien de tornar a reunir-se davant la crida, que finalitzava passades les tres hores.

A continuació deixaven que anessin als lavabos, fins que arribava l'hora de sopar, on els repartien un pa petit (sempre en males condicions o fins i tot elaborats amb serradures fusta), acompanyat d'un tall de llonganissa (de la gana que passaven es menjaven les fulles i l'herba).

Aquest era el ritme de tota la setmana, excepte els diumenges i festius que no treballaven, a excepció que les fàbriques d'armament notificaven el contrari. En resum, treballaven un total de seixanta hores a la pedrera i unes setanta als altres *Kommandos*³⁸. Per aquesta duresa i falta de consideració, es deia que a Mauthausen, només tenien opció a sobreviure aquells deportats que tinguessin oficis manuals o administratius, perquè se'ls enviava a les fàbriques o oficines, on podien preservar-se del fred i les condicions de treball eren més moderades. La mort estava planificada, si els SS es

³⁸ Kommandos: Petits camps de concentració que depenien d'un de principal (ex. Gusen era el Kommando de Mauthausen).

proposaven un nombre de morts al dia, s'aconseguia, fent encara més dures les jornades de treball fins al punt de torturar al reclus i que aquest morís; la majoria dels espanyols van morir entre 1941 i mitjans de 1942, sobretot presos de quaranta-cinc anys o més (Annex 8). Alguns dels presos supervivents que van poder compartir la seva experiència o que fins i tot van publicar unes memòries, esmenten aquesta fragilitat que a mesura que passen els dies anaven interioritzant³⁹.

«El primer català que morí a Muthausen fou en Miquel Maydey Pallerola, de l'Albiol. Va estar en aquest camp a penes un mes[...] Els nostres deportats han mort de diverses maneres» (Roig, 2001: p.267); al mateix transport, durant el treball, sent llençats a les filferrades, suïcidant-se, executats, ofegats a l'aigua, d'una pallissa, etc. La causa de mort dins dels camps, podia variar en funció dels diferents presos i la seva salut, però està clar, que les condicions del camp, van agreujar i provocar el debilitament extrem dels interns. Aquelles circumstàncies podien posar fi a la vida de qualsevol persona, tant si patia, o no, patologies prèvies. No es pot assegurar el nombre de deportats que van morir al camp, és difícil de conèixer per les il·legalitats i falta de control racional, però s'estima que més de 119.000 persones van ser exterminades dins del camp, per diversos motius com el gasejament o l'afusellament, però també, pels treballs esgotadors que els obligaven a realitzar sense descansar ni tenir una bona alimentació i/o salut⁴⁰.

4.3.4 L'arribada a l'infern

Els capturats eren transportats massivament als camps de concentració mitjançant vagons especialitzats en transportar animals, sense miraments ni compassions, allò era un petit indici del tracte que rebrien un cop fossin presoners de la força opressora nazi. Classificaven i dividien als presos en funció de la seva nacionalitat. Els viatges eren llargs, havien d'aguantar dies sense pràcticament beure o menjar. Molts d'aquests, en acabar el trajecte, ja havien perdut a la meitat dels passatgers, morien asfixiats, deshidratats o per l'excitació de la situació.

³⁹ Gimeno Font, Edmon. (2007), *Buchenwald, Dora, Bergen-Belsen. Vivències d'un deportat*, Badalona: Amical de Mauthausen i altres camps.

⁴⁰ United States Holocaust Memorial Museum. (2019). Mauthausen. Recuperat el 17/2/2020, de Enciclopedia del Holocausto: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/es/article/mauthausen>

El comboi d'Angulema és un dels clars exemples de la duresa del viatge, va ser el primer transport que es va utilitzar per transportar a persones a un camp de concentració, va trigar quatre dies per arribar a Mauthausen. Hi viatjaven 437 dones i 490 homes republicans exiliats, prèviament situats al camp francès de la ciutat d'Angulema. El tren tenia la capacitat de transportar a vuit cavalls per vagó (hi havia vint), el total de persones que viatjaven eren 927, quaranta per cada vagó. Un cop van arribar al camp els SS van fer baixar a tots els homes i a les dones i nens petits els van tornar a enviar a Espanya⁴¹.

D'aquests transports organitzats per l'administració central de les SS, n'hi ha que destaquen per la seva història i gravetat. Per exemple, és conegut el "Tren de la mort", un ferrocarril provinent de Compaigne (França) que tenia com a destí Dachau, un trajecte d'un total de 80 hores i un vagó amb un sol supervivent, l'Espanyol Andrés Gonzalez, que es trobava sol envoltat de 47 cadàvers. També és reconegut el "Tren fantasma", que partia de Toulouse cap a Dachau i va trigar cinquanta-cinc dies a arribar, perquè només estava en marxa a la nit.

Per tant, els primers exiliats republicans van arribar als camps nazis des dels camps de refugiats francesos l'agost de 1940, els homes i els joves, les dones, els nens i els ancians, van ser retornats a la frontera espanyola. Els segons en arribar als camps venien dels *stalags*, després de lluitar a la II Guerra Mundial. Els tercers, els republicans exiliats que havien estat detinguts per actes antifeixistes que venien de les presons franceses, i els quarts, els exiliats que treballaven forçadament en indústries alemanyes al territori del III Reich (un cop la producció bèl·lica va traslladar-se als camps d'extermini).

Els republicans anaven escoltats pels guàrdies SS que els bastonejaven a mesura que els portaven a dins del camp. Un cop allà l'oficina s'encarregava de comprovar la identitat del pres (amb l'informe de la Gestapo). Tots els objectes personals eren retirats, tret del que cridés l'atenció als SS: ulleres, menjar, maletes, sabates, pintes, cadenes, etc. Els hi feien un control de polls i els desinfectaven amb un producte químic que els hi

⁴¹ Deportados y deportadas Españoles. (12/12/2014). José Alcubierre, *un prisionero de 14 años* [Arxiu de Vídeo]. Youtube (minut 2:30-4:20):

https://www.youtube.com/watch?time_continue=167&v=fLjJpyZIRfs&feature=emb_logo

provocaven cremades, i un cop sortien de les dutxes d'aigua freda (torns de 50 persones), els barbers s'encarregaven d'afaitar-los tot el cos, sense sabó i amb eines sense afilar, provocant grans ferides i posteriorment, infeccions. Els ferits i malalts, eren els últims en entrar a les dutxes per gasejar-los i posar fi amb la seva vida.

Amb relació a aquesta informació m'agradaria esmentar el film *Shoah*, traduït com a catàstrofe, un documental realitzat per Claude Lanzmann acabat el 1985 que dura deu hores. Reuneix els testimonis de víctimes i botxins (qui té l'ofici d'executar les tortures, càstigs i penes de mort), de l'extermini de les comunitats jueves durant la Segona Guerra Mundial. I cada un d'ells narra la seva vivència seguint el format d'entrevista que marca el director; fent que recordin, expliquin detalls, comentin els seus sentiments, etc. En especial, m'agradaria esmentar al supervivent del camp d'extermini de Treblinka (Polònia): Abraham Bomba, barber de professió (entrevistat mentre talla el cabell a un home), que sense poder evitar-ho, es descompon en descriure el funcionament del camp d'extermini al qual van obligar-lo a tallar els cabells a les dones jueves que posteriorment es dirigien a les cambres de gas, trobant-se amb conegudes i familiars espantades a les qual no podia donar una explicació del que succeïa⁴².

4.3.5 Distinció i classificació dels presos

Dins dels camps de concentració nazi hi havia un sistema de marcatge de presoners, adjudicant a cada vestuari un distintiu per poder classificar-los i saber la seva procedència i motiu del seu empresonament. La majoria es basaven en triangles invertits, fets de tela, cosits a les camises i pantalons dels presoners. Es col·locaven seguint un ordre, primer el número que identificava al pres i a sota, la forma geomètrica.

Depenent del **color** es diferenciaven els delictes que havien comès els presoners o les raons per les quals havien ingressat. Aquest sistema feia possible un estil de jerarquia dins del camp, depenent del grup al qual es pertanyés es tenia un tracte o altre, en certa manera, s'englobava i relacionava la classificació a un estil d'aptituds i característiques.

⁴² MultiPuzzler. (3/03/2010). *Story of a Treblinka survivor* [Arxiu de Vídeo]. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=JXweT1BgQMk>

La **codificació** de marcatge era la següent:

	Presoners per religió; testimonis de Jehovà i estudiants de la Bíblia	La direcció dels camps els apreciaven com a servents.
	Presoners polítics	Eren respectats pels altres interns.
	Criminals comuns	Els que estaven "protegits" pels vigilants, els <i>Kapos</i> .
	Jueus	Presoners rebutjats i majoritàriament agredits per altres reclusos.
	Emigrants o apàtrides (espanyols)	Presoners sotmesos a unes condicions de treball molt dures.
	Gitanos	Rebutjats.
	Dones considerades xusma; homosexuals, prostitutes, sense sostre, anarquistes, alcohòliques, malalts mentals, retardades, etc.	Menyspreades i desvalorades.
	Homes homosexuals	Eren menyspreadats i maltractats per la resta de presoners, es situaven en l'esglaió més baix de la jerarquia.

En el cas que els capturats fossin jueus i a sobre estiguessis imputats per alguna altra amenaça nazi, se'ls hi superposava un altre triangle, és a dir, formant una estrella. Un triangle vertical de color groc i un per sobre del color que fos jutjat, ells ho veien com una estrella de sis puntes, l'estrella de David.

A part del codi de colors, també es posava una **lletra** al centre del triangle, per indicar la procedència del reclutat i saber el país d'origen. Es tractaven de marques obligatòries amb un significat en concret, que servien als cabdills del genocidi, per classificar i identificar ràpidament en grups a les seves víctimes. La marca era la següent: La lletra **B**: belgues, la lletra **F**: francesos, la lletra **I**: italians, la lletra **J**: iugoslaus, la lletra **N**: noruecs, la lletra **P**: polonesos, la lletra **S** o **SP**: espanyols (*Sicherheitsverwahrter*, presoners en detenció preventiva o *Republikanische Spanier*, republicà espanyol), la lletra **T**: txecs, i la lletra **U**: hongaresos (Annex 9).

La majoria de presoners tenien mínim dues marques que els identificava (el número i el triangle invertit, però podien arribar a sis). Això indica que hi havia altres distincions a sota de les comunes: una barra sobre del triangle volia dir reincidència, un cercle de color negre sota el triangle que el presoner corresponia als batallons de càstig, un cercle

de color vermell se'ls posava als presoners dels quals es sospitava que fugissin, un triangle vermell indicava la pertinença a les forces armades, les dones acusades mantenir relacions amb algú d'una altra raça portaven un triangle invertit de color groc i a sobre un de negre, i en el cas dels homes el contorn d'un triangle negre invertit i un triangle groc a sobre. També s'havia vist a algun presoner amb un braçalet de color marró, i això els distingia i marcava com a especials⁴³.

En els camps d'extermini nazi el símbol que identificava als presos polítics considerats opositors al règim portaven cosit el triangle invertit de color vermell. Inicialment aquest símbol estaven pensats per als comunistes, i més endavant es va generalitzar a la resta de presoners polítics. Però els republicans espanyols que van ingressar al camp de Mauthausen portaven el distintiu de color **blau** (triangle invertit amb una S), fet que els identificava com apàtrides.

4.3.6 Resistència

Els catalans i la resta de republicans espanyols van ser els primers a organitzar diferents comitès i reunions per poder sortir amb vida del camp. Segons un dels supervivents, Mariano Constante, aquesta es va crear el 22 de juny de 1941 mentre esperaven ser desinfectats de pols a la plaça principal del camp, van aprofitar per fer una reunió política i organitzar el partit comunista⁴⁴.

Fig. 9: Presos despullats reunits a la plaça. Font: Deportados.es de Fons Amical de Mauthausen.

Participant en la lluita per la supervivència, i l'afirmació de la mateixa dignitat: comunistes, anarquistes, republicans i socialistes. El primer factor de resistència era mantenir la moral i protegir als seus iguals. Segons José Perlado (el responsable del

⁴³ Anònim. (2019). *Sistema de marcatge en els camps de concentració nazi*. Recuperat el 26/02/2020, de Viquipèdia:

https://ca.wikipedia.org/wiki/Sistema_de_marcatge_en_els_camps_de_concentraci%C3%B3_nazis

⁴⁴ (Llorenç, 2000: minut 11:51 – Mariano Constante).

partit) l'organització de resistència servia per salvar al nombre més gran possible de camarades; el principal objectiu era sobreviure a Mauthausen.

Gràcies a això, els republicans van ascendir a lloc de treball "privilegiats", fent de pintors, sastres, fusters, electricistes, cuiners, perruquers, etc. on podien salvar algunes vides, alguns fins i tot van arribar a ser *Kapos*. Van lluitar mitjançant el sabotatge i la resistència, sabien que no podien vèncer a l'enemic, però intentaven fer el possible per mantenir-se vius i poder explicar el que succeïa al camp. La voluntat de supervivència anava creixent a mesura que s'agrupaven i dictaven les actuacions que havien de prendre davant aquella situació desesperant. La solidaritat va ser un factor essencial per seguir en vida, racionaven la seva escassa porció de menjar per donar-la als més dèbils, ajudaven al més fatigat a mantenir-lo amagat perquè pogués descansar, descarrillar vagons de granit per fer més passiu el treball, etc.

A finals de 1942 el departament d'identificació estén les seves funcions a tots els aspectes de l'activitat quotidiana del camp. Les càmeres fotogràfiques dels SS treballen documentant l'horror i la barbàrie. Però, el que no tenien en compte, és que aquestes fotografies en un futur podien ser un document d'acusació.

Entre les reunions i organitzacions per sobreviure, una de les actuacions més importants per part dels deportats espanyols, va ser robar les fotografies que demostraven la veritat dels camps de concentració. Els encarregats de realitzar aquesta missió, eren els espanyols que treballaven al laboratori fotogràfic conjuntament amb la resta de presos espanyols i el *kommando Poschacher* (nens menors d'edat, fills dels republicans espanyols, que sortien cada dia del camp, amb llibertat vigilada, per treballar a la fàbrica de ciment Poschacher, com a esclaus a la pedrera). **Francesc Boix** té un paper molt important, el català destacava per la seva faceta atrevida, i per ser el cap del pla que mostraria el que estava esdevenint a Mauthausen (era el fotògraf oficial del camp, juntament amb Antoni Garcia que estava implicat).

El 1944 a mesura que l'exèrcit alià anava avançant, els SS van decidir destruir totes les proves que justificaven l'Holocaust, pretenien eliminar tot rastre i prova que pogués perjudicar i incriminar al nazisme de tal barbaritat. I entre aquestes, es trobaven les fotografies, eren la prova per excel·lència del genocidi. Aquest inici de derrota també va comportar que els SS concentrassin als presos d'altres camps a Mauthausen, de tal

manera que els hi faltava espai, no hi canvien tots i van optar per assassinar-los de forma massiva. Els forns crematoris no deixaven de funcionar i el camp estava ple de pilots amb morts per totes les cantonades. A molts van optar per matar-los a través de la congelació, els feien entrar a les dutxes d'aigua glaçada i posteriorment, sortir a l'exterior, fins que acabaven morint d'hipotèrmia a causa de les baixes temperatures a ple hivern a Àustria (-10·C). Els dirigents nazis estaven desesperats, a punt de ser capturats i el pitjor, ser descoberts d'un dels crims més penalitzats per la història, l'execució injustificada de milers de persones.

El 1945 també van arribar dones a Mauthausen, des del camp de Ravensbrück, entre elles es trobava alguna espanyola que havia lluitat en la Resistència francesa com Neus Català. Dels 7.147 republicans espanyols que van arribar a Mauthausen, 4.784 van morir. Van ser víctimes que van patir la deportació als camps nazis després de l'aniquilació de la Segona República Espanyola. A part de Francesc Boix i Antoni Garcia, va haver-hi més catalans coneguts dins del camp de concentració com l'escriptor Joaquim Amat Piniella, qui posteriorment va escriure la novel·la *K.L. Reich*.

4.3.7 Disminució de la mortalitat

L'escorxador de Mauthausen va ser el lloc on van morir la majoria dels espanyols deportats. Durant el període de finals del 40 fins a mitjans del 42 de cada tres espanyols que arribaven al camp, en morien dos (tot i que el període més letal pels espanyols va ser l'hivern de 1941)⁴⁵.

A mitjans de 1942 va caure la taxa de mortalitat a tot el conjunt de camps de concentració per tres raons. Hi havia documentació de l'administració dels camps, que es deia WVHA, oficina central econòmica administrativa, que era la gerència del conjunt de la xarxa de camps de concentració i allà, a la meitat del 42, es va indicar que s'havia de canviar la política general dels camps. Deixant de banda la duresa i potenciant la producció i contribució en l'esforç de guerra, que els camps estiguin al servei de la fabricació d'armes. Els espanyols que no van morir, van aconseguir llocs claus al camp, paral·lelament a això, hi havia determinats presos espanyols a

⁴⁵ Deportados y deportadas españoles. (25/01/2016). Antonio Hernández. *Deportado 4443* [Arxiu de Vídeo]. Youtube. (minut 22:35-22:56): https://www.youtube.com/watch?time_continue=1775&v=XOjwtybA7vQ&feature=emb_logo

Mauthausen i en el conjunt dels camps, que van trobant-se en una situació més favorable, perquè com alguns dels presos supervivents ens han explicat en entrevistes o documentals, van aconseguir que s'apreciés la seva condició de treballadors.

4.4 ALLIBERACIÓ DEL CAMP

El 5 de maig de 1945 el camp de concentració on es trobaven els espanyols va ser alliberat per l'exèrcit dels EUA (Mauthausen va ser l'últim del Reich). Els últims dies van ser complicats pels interns a causa de la sobrepoblació que es va generar amb l'evacuació d'altres camps i els cossos sense vida que estaven per terra (Annex 10). La nit del 2 de maig els deportats observaven com els SS abandonaven el camp, i la vigilància passava a ser càrrec de la policia de Viena, donada aquella situació, el comitè de resistència i els petits grups organitzats durant aquells mesos, van posar-se a controlar la situació, armant-se i buscant menjar.

La imatge on els americans entren al camp i se'ls rep amb una pancarta a la porta principal, és de les més conegudes i emblemàtiques d'aquest dia. El dibuixant i pintor Francisco Teix, es va encarregar d'escriure en castellà un missatge de benvinguda a les forces americanes. Va tenir 48 hores per pintar 150 lletres sobre 20 metres de tela i ho feien d'amagades a la policia⁴⁶.

Sobre la una del migdia es veia l'arribada dels tancs *«Corona, desbordado de alegría, me invitó a ayudarlo a desplegar la tela y a fijarla en la baranda que da al interior del campo. En este momento una explosión de júbilo se produjo y cuando los tanques entrarón en el campo la alegría general fue una auténtica apoteosis»*. Fragment extret del documental de Montse Armengou "El convoy de los 927" (el primer tren de civils enviats als camps nazis. Tots els eren republicans espanyols), on supervivents espanyols relaten com van viure l'alliberació⁴⁷.

⁴⁶ Asociación descendientes del exilio español. (2020). *Liberación de Mauthausen: La pancarta y un poema*. Recuperat el 10/02/2020, de Descendientes del exilio español: <http://descendientesexilio.com/?p=1602>

⁴⁷ Aniambi. (5/05/2013). *El convoy de los 927 Mauthausen* [Arxiu de Vídeo]. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=0dqMix6nEos&t=52s>

Fig. 10: Derrubament de l'aguila. Grup de presoners llençant el símbol nazi el dia de l'alliberament. Font: El Huffington Post / EFE

Fig. 11: Pancarta de benvinguda als americans. Font: Deportados.es de Fons Amical de Mauthausen

4.4.1 El silenci i l'oblit

Aquells als que un dia se'ls va tractar d'oblidats, van ser reconeguts anys més tard en diferents homenatges i textos emblemàtics; encara que quedin pocs en vida i d'altres no tinguem testimoni o coneixement de la seva entrada als camps. El 2005 qui per al moment era el president del Govern José Luís Rodríguez Zapatero va assistir als diferents actes commemoratius del 60è aniversari de l'alliberació de Mauthausen (en aquest hi havia un grup de supervivents espanyol). «*Nunca más. Nunca más a la opción totalitaria; nunca más al horror; nunca más al crimen por el crimen; nunca más a la locura de la guerra; nunca más al fascismo y al nazisme*» va proclamar Zapatero⁴⁸. Van transcórrer set dècades des de l'alliberació dels camps de Mauthausen, i era la primera vegada que el Govern d'Espanya estava present. Cap altre president del Govern havia homenatjat abans als deportats espanyols, i es va deixar constància que aquell seria el primer, però no l'últim.

Els republicans que es van veure afectats per aquelles atrocitats van deixar testimoni i una memòria que ha permès a Espanya ser un país "lliure". Els ciutadans d'aquest país van ser els únics supervivents de Mauthausen que no van ser rebuts com a herois, van patir dues vegades, al camp i al seu país, se'ls va deixar sense pàtria, sense llibertat. Sí que es coneix alguna entitat que ha promogut que diversos ajuntaments posin plaques o dediquin monuments als espanyols de Mauthausen, però de forma molt general, el seu reconeixement passa a ser minoritari. D'aquest homenatge, record, i part de la història,

⁴⁸ Cué, Carlos. (2005). *Zapatero proclama en Mauthausen: "Nunca más a la locura de la guerra"*.

Recuperat el 10/02/2020, de EL PAÍS:

https://elpais.com/diario/2005/05/09/internacional/1115589602_850215.html

pràcticament no s'ha parlat, aquesta gent que va passar pels camps i que no va poder tornar o fins i tot, els supervivents, han deixat d'existir. Les seves històries han perdurat sota el record d'aquells familiars i els pocs que al seu dia van intentar donar veu a les seves experiències.

El llegat dels republicans antifeixistes deportats als camps nazis roman viu, avui dia, s'ha celebrat el 75è Aniversari a l'alliberació del camp de Mauthausen. Tot i que les circumstàncies actuals a causa de la pandèmia, hagin impedit la presència d'actes commemoratius. La data emblemàtica 5 de maig de 1945, aquest any adquiria un mica més de significat, perquè l'homenatge s'hagués rendit davant el monument alçat al Memorial del camp, el que es va restaurar fa uns mesos gràcies al finançament d'Amical⁴⁹ i la solidaritat de nombrosos socis i institucions. *«Renovem el compromís de record, reconeixement i lluita, dels que van viure directament aquella cruel experiència, [...] Difonent la seva memòria, denunciant les causes que els van portar als camps, defensant els drets de les víctimes de nazisme i del seu merescut reconeixement públic i institucional, teixint, per això, les complicitats necessàries per a la creació de xarxes compromeses amb la consecució d'un món més just i solidari»⁵⁰.*

4.5 FRANCESC BOIX

La figura de Francesc Boix és molt important dins d'aquesta temàtica, perquè gràcies a la seva valentia, caràcter i formació, fa possible que tinguem testimoniatge visual de què va succeir durant el confinament de presos innocents als camps de concentració de 1940 a 1945. En el moment que és capturat pels nazis, exerceix de fotògraf, i com amant i coneixedor d'aquesta professió, aconsegueix tenir un tracte més amè dins del camp de Mauthausen. Gràcies a la seva posició podrà plasmar moments decisius que perduraran en la història i que es convertiran en un dels treballs més rellevants per desemmascarar el poder amenaçador i exterminador del règim feixista. Adquirint aquest paper, Boix passa de fotògraf a reporter, perquè no només es centra a fotografiar el que passava dins del camp, sinó que també va realitzar tot un procés de recopilació de material visual per

⁴⁹ Amical de Mauthausen: Associació fundada el 1962 en la clandestinitat per antics deportats., amb l'objectiu de defensar els drets morals i materials dels aproximadament 10.000 deportats als camps.

⁵⁰ Anònim. (2020). *L'Amical de Mauthausen i altres camps davant el 75è aniversari de l'alliberament*. Recuperat el 16/05/2020, de Amical de Mauthausen: <https://amical-mauthausen.org/ca/lamical-de-mauthausen-i-altres-camps-davant-el-75e-aniversari-de-lalliberament/>

així explicar i informar a la societat de la veritat d'aquell infern; testimoniant amb imatges el que havia succeït.

4.5.1 Biografia de Francesc Boix

Tota la vida de Francesc Boix Campo la trobem al llibre de Bermejo. Va néixer a Barcelona el 31 d'agost de 1920. La seva família estava composta pel pare, Bartomeu Boix Eixarch, la mare, Anna Campo Agustín, i dues germanes, la gran que es deia Rosa i la petita, Núria. Bartomeu abans havia estat casat i com a fruit d'aquell matrimoni va néixer la Júlia. Només la germana petita va poder ajudar a Montserrat Roig amb la recerca d'informació sobre la vida de Boix, perquè la resta de familiars, eren morts.

La llengua que es parlava a casa era el català, tot i que per les arrels de la mare (aragonesa), el castellà també era present en una part de la família. Els veïns recorden la família Boix amb una forta tendència catalanista i amb idees d'esquerres. Sense anar més enllà, el pare va formar part del sindicalisme llibertari, als sindicats de la Confederació Nacional del Treball (CNT), però a la llarga va acabar dins un moviment més discret, el republicanisme.

Les fotografies que s'han anat trobant de la família Boix Campos, ens confirmen que gaudien d'una certa comoditat. Els fills no van tenir privacions com podien tenir altres infants de l'època; les imatges són pròpies d'una família benestant. I en part, el clar exemple recau en la prolongació dels estudis de Francesc Boix, aquest, després de la primària va començar el Batxillerat (poc habitual en la resta de joves), però, els pares volien que els seus fills optessin a quelcom més que treballs forçosos i repetitius, que es formessin durant el temps que necessitessin i tinguessin un bon futur. Cal apuntar que en aquells anys, els joves començaven a treballar molt d'hora per ajudar econòmicament a la família. I això, a part de la llibertat i serenitat que els pares oferien a Boix, indicava que podien subsistir sense cap mena de dificultat ni preocupar-se per necessitats futures.

Fig. 12: Família Boix. Font: *Francesc Boix, el fotògraf de Mauthausen*, p.28

Fig. 13: Francesc Boix a l'acadèmia Hispània (1930). Font: *Francesc Boix, el fotògraf de Mauthausen*, p.28

Bartomeu Boix tenia passió per la fotografia, assistia a subhastes de càmeres i a la llarga, va acabar formant una gran col·lecció de models diversos. Segurament, d'aquí ve que Francesc Boix compartís amb el seu pare el gust per la fotografia. Tenien una sastreria com a negoci familiar, i en un racó, van habilitar un petit laboratori fotogràfic per realitzar i rebel·lar fotografies pròpies.

Estudis sobre fotografia

No era una família intel·lectual, però sí que el pare, inculcava als seus fills l'hàbit d'estudi, però a causa de la personalitat i actitud de Francesc Boix, resultava complicat, era un noi molt espavilat, però no mostrava interès per la lectura, i als catorze anys, amb l'aprovació del seu pare, va decidir orientar-se i formar-se en l'ofici de fotògraf. Ho va fer a la casa Fotografia Industrial Romagosa de Barcelona i dos anys més tard, amb setze anys, ja publicava fotografies a la revista *Juliol*, òrgan de les Joventuts Socialistes Unificades (JSU), partit al qual s'hi va afiliar (Bermejo, 2002: p.26-27)

Rosa Toran, historiadora i vicepresidenta de l'Amical de Mauthausen, parla de Boix, dient que va créixer en un ambient molt particular; era un jove autodidacte, formant-se en un àmbit d'il·lusió pel canvi (el temps de proclamació de la República)⁵¹. Durant aquests anys, la fotografia va ser un instrument de propaganda de partits i sindicats, i Boix s'encarregava de documentar fotogràficament els actes per mostrar-los a *Juliol* (Annex 11).

A mitjans de 1937, mentre altres companys es trobaven fent de reporters retratant als soldats disparant o descansant dins de les trinxeres, Boix es va dedicar a mostrar la vida quotidiana del front, perquè segons la consigna del PSUC, era tan important el que succeïa i feien els militants al front, com la rereguarda. La contribució del jove en aquells moments era descriure el seu entorn, era un reporter informant sobre el front de guerra, i posseïa l'arma més efectiva de totes, la càmera fotogràfica. Durant aquesta època va coincidir amb gent prodigiosa o posteriorment coneguda dins del món de la fotografia, com per exemple Robert Capa, qui el va fotografiar l'any 1939 sota una columna de refugiats republicans amb un somriure (tot i el moment en el qual es trobaven).

⁵¹ Rovira, J. (s.d.), "L'altre Francesc Boix", recuperat el (10/2/2020) de <https://www.periodistes.cat/capcalera>

4.5.2 Inici de la barbàrie i contacte amb la fotografia

En finalitzar la batalla de l'Ebre, Boix va exiliar-se a França amb tot un replec de fotografies que portava a la maleta i a mesura que anaven passant els dies les enviava a la família per informar del seu estat (es conserven i es té constància d'alguna d'aquestes fotografies, amb notes escrites, data marcada i firma de Boix). Va passar per diferents camps de refugiats, fins que va allistar-se a la 28a Companyia de Treballadors Estrangers al servei de l'exèrcit francès, com van fer molts altres deportats republicans. El juny de 1940 va ser capturat pels nazis i traslladat als camps de presoners de guerra, juntament amb altres companys.

Els nazis van provocar amb ajuda de les negociacions franquistes, que 7.147 homes i nens republicans espanyols, acabessin a Mauthausen. Entre ells, es trobava Boix, a qui van assignar-li el número 5185, la seva nova identitat a partir d'aquell moment. Amb vint-i-un anys va ingressar al camp (27 de gener de 1941) essent l'època més dura pel jove català, però també la que fa possible el seu reconeixement i valor fins avui dia, encara que no s'hagi fet màxima difusió de la seva persona i funció al camp.

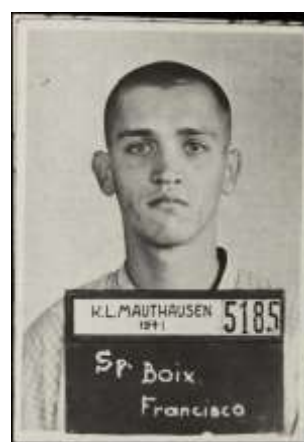

Fig. 14: Retrat de Francesc Boix. Font: Arxiu Nacional

El seu maneig amb la fotografia i algun coneixement que tenia de la llengua alemanya (après durant el reclutament a França), va fer possible que el seu destí fos una mica més acomodats que el d'altres presos que estaven sota els càstigs dels *Kommandos* de construcció. El 1943 és destinat al *Erkennungsdienst* (servei d'identificació), on hi havia el laboratori i l'arxiu fotogràfic del camp. Com diu Primo Levi al seu llibre *Si això és un home*, hi havia càrrecs i persones que disposaven de certs "privilegis", fent molt més còmode i possible l'estança al camp.

Allà va conèixer dos republicans, Antonio Garcia Alonso, company de professió de Tosa i més tard a José Cereceda Hijas provinent de Madrid. Però aquest "privilegi" del que parlàvem anteriorment, estava supervisat pels caps de *Wadden SS*, el cos d'elit dels nazis, els més temuts dins de l'exèrcit alemany. «Era un buen fotógrafo, yo lo veía siempre, lo llevaban a todos los sitios con ellos, nunca solo, siempre con los SS, para

que hiciera fotos»⁵². Gràcies a la personalitat i eficiència de Boix, va aconseguir tenir un tracte més cordial amb els dirigents, sobretot amb Paul Ricken⁵³ i posteriorment amb Hermann Schinlauer⁵⁴. Els seus contactes van facilitar l'opció d'ajudar a altres companys que necessitaven medicaments o estaven en una situació de perill.

Els fotògrafs oficials de les SS documentaven tot el que succeïa i es trobava al camp: les instal·lacions, deportats assassinats, els treballs forçosos dels presos, els nous espais que havien construït, etc. Tot un seguit d'imatges que documentaven la realitat d'aquells dies i servien com a crònica de l'horror. Gran part d'aquelles instantànies, eren rebel·lades per Boix, però no només es dedicava a obtenir les imatges dels altres, sinó que ell mateix també va ser autor de tot un seguit d'episodis primordials al camp, com per exemple la visita de Himmler o les imatges de la pedrera; fotografies amb un valor documental extraordinari (sense contar totes les que va fer posteriorment amb l'alliberament). Podrien ser similars o fins hi tot, les que es presenten a continuació, ja que consten amb el nom del suboficial Paul Ricken.

Fig.15: Visita de Himmler a Mauthausen l'abril de 1941. Fotògraf Paul Ricken. Font: David W.Pike

Fig.16: Himmler pujant per la pedrera. Fotògraf Paul Ricken. Font: David W.Pike

⁵² (Llorenç, 2000: minut 20:14 – José Perlado)

⁵³ Paul Ricken: Suboficial SS i professor d'història de l'art a Essen. Entre 1940 i 1943 va estar vinculat al servei fotogràfic de Mauthausen.

⁵⁴ Hermann Schinlauer: El darrer SS cap de l'*Erkennungsdienst* a partir de l'any 1943.

4.5.3 El pla de Boix

Boix era conscient de la importància que tenien totes aquelles imatges que es revelaven al laboratori. Eren la prova de la barbàrie que s'estava vivint dins del camp de Mauthausen i segurament, a la resta de camps. Eren l'expilació a totes aquelles atrocitats, ferides, morts... a aquelles paraules que els mateixos presoners no tenien el valor o la capacitat de pronunciar i explicar. Per aquest motiu, Boix, García i posteriorment Cereceda, i la resta de l'organització clandestina van planificar el robatori d'una part del material fotogràfic, tenien l'esperança de sortir vius d'allà i necessitaven un testimoniàtge vàlid per demostrar tot el que els nazis van provocar dins d'aquelles instal·lacions. Es dedicaven a realitzar fotografies als presoners i oficials sota les ordres dels SS, i gràcies a la possessió que tenien de la càmera *Leica*, van poder realitzar altres captures d'amagat.

Aquestes imatges, juntament amb les que realitzaven els dirigents, eren rebel·lades per Boix; demostraven les exterminacions, tortures, afusellaments, execucions i tot un seguit d'atrocitats, a part de les visites de les elits nazis al camp. Constante diu que Boix va explicar-li que feien 3 còpies: una l'enviaven a Berlín a la seu de la Gestapo, una altra la guardaven arxivada al camp i una altra emmagatzemada⁵⁵. Boix va sostreure negatius del laboratori i conjuntament amb la resta d'espanyols, van amagar les fotografies per diferents zones del camp «*Yo trabajaba en la carpintería y los escondía en las molduras de las puertas*»⁵⁶. Els presoners del *kommando Poschacher* van ser els encarregats de treure les fotografies del camp clandestinament per assegurar-ne la existència. Algun dels negatius estaven cosits sota les ombres dels uniformes perquè, encara que els joves d'entre 12 i 14 anys tinguessin permís per entrar i sortir del camp per anar a treballar, eren escorcollats.

Gràcies a aquests, les fotografies van arribar a Poschacher, una pedrera privada que va contractar als joves espanyols per treballar-hi. Amb aquesta mínima llibertat, van poder agafar confiança amb la senyora Anna Pointner (una veïna de Mauthausen amb pensament d'esquerres), a qui finalment van entregar-li les fotografies, aquesta va amagar els negatius al mur del jardí de casa seva tot i saber les represàlies que

⁵⁵ (Llorenç, 2000: minut 19:20 – Mariano Constante)

⁵⁶ (Llorenç, 2000: minut 25:08 – José Perlado)

comportaria si eren descobertes. Jacinto Cortés afirma: «Yo se lo dije a la Señora Pointner, digo, Señora Pointner, voy a pedirle un favor, tengo esto, usted puede tenerlo en su casa? Cuidado, es peligroso»⁵⁷. Era un acte molt arriscat per a tots els que es veien implicats, però necessari per poder demostrar el seu pas pel camp. En total van aconseguir extreure un total de 20.000 fotografies i negatius.

Després de l'alliberament, Boix, juntament amb alguns dels joves que van participar en aquesta perillosa acció, van anar a recollir els negatius (les proves de la barbàrie) a casa de Pointner. Van servir per condemnar als SS i com a argument del genocidi en els judicis de Nuremberg i Dachau entre 1945 i 1946. El català Francesc Boix va acudir com a testimoni per incriminar als oficials nazis de la seva ocupació esgarrifant. Així és com Mauthausen passa a ser el camp més ben documentat amb proves clares i rotundes sobre el genocidi. Perquè a la resta de camps, aquestes van ser destruïdes pels SS abans que arribessin els aliats. A part de totes aquestes fotografies, també hi ha les que Boix va fer el 5 de maig de 1945 quan les tropes de la IX Divisió blindada nord-americana, van entrar per alliberar el camp. En aquestes imatges es poden veure els camions dels aliats portant menjar als presos, les piles de cadàvers, els forns, etc. Van ser cinc anys de malsons, dels 7.147 republicans espanyols traslladats a Mauthausen, només van quedar vius 2.331, dels quals molts van acabar morint anys més tard per problemes de salut derivats o agreujats per l'estada al camp.

Fig. 17: Anna Pointner amb els espanyols supervivents.
Fotografia de Francesc Boix. Font: Fons Amical de Mauthausen

Fig. 18: Casa Pointner on es van guardar els negatius. Font: Fons Amical de Mauthausen

⁵⁷ (Llorenç, 2000: minut 28:53 – Jacinto Cortés)

4.5.4 Després de Mauthausen – Judici de Nuremberg

Entre les imatges robades i les que va fer Boix després de l'alliberament s'ha aconseguit un patrimoni de valor universal i per aquest motiu la figura de Francesc Boix és coneguda com: el fotògraf de Mauthausen. Les imatges van ser publicades a la premsa francesa i txeca per denunciar la crueltat nazi, i aquest va ser el fet pel qual va poder declarar al Tribunal Internacional de Nuremberg i als judicis de Dachau per denunciar aquelles atrocitats, essent l'únic testimoni espanyol al qual se li va donar veu. Les imatges que es van realitzar al llarg d'aquells anys, i que posteriorment es van poder recuperar, van permetre identificar els dirigents nazis que negaven la seva participació i consciència d'aquells crims. Boix al mateix judici va assenyalar a qui havia format part d'aquella barbàrie i sota jurament va declarar les atrocitats i condicions viscudes, comentant al detall les fotografies i la seva tasca al camp⁵⁸.

Aquesta declaració està penjada a internet i transcrita en diferents formats de tal manera que si algú té interès per les fotografies que es van realitzar, o no arriba a imaginar-se el grau d'inhumanitat, recomano accedir a ella, perquè mostra resumidament i al detall el genocidi a Mauthausen. A l'annex podreu llegir i visualitzar una petita part de la declaració, sent una de les prova fonamentals pel judici (Annex 12).

Segons Pappalettera (membre italià de la resistència, desconeixent encara part del nombre total de morts) diu: van morir a Mauthausen gairebé 130.000 homes. «*Van passar per aquest camp uns quinze mil SS, dels quals només en foren jutjats 61 pel War Crimes Branch, el tribunal de Nurember*»⁵⁹. Concloent, com deia Joaquim Amat Piniella: no s'ha fet justícia.

Els últims dies

En finalitzar tots aquells malsons, Boix no va poder tornar a casa, el nazisme va ser derrotat però el franquisme encara es trobava a Catalunya. Per aquest motiu va decidir quedar-se a París i continuar amb la seva professió. Un cop instal·lat, va treballar com a reporter gràfic per a diaris comunistes. Durant aquest temps va tenir l'oportunitat de viatjar i conèixer a grans autoritats i va estar a càrrec de tot un seguit d'esdeveniments

⁵⁸ Tu Rincón de pensar. (11/09/2019). *Francesc Boix testificant en los Juicios de Núremberg contra los nazis* [Arxiu de Vídeo]. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=ztKcg3e0-Fg>

⁵⁹ Pappalettera, Vincenzo i Luigi. (1972), *Los SS tienen la palabra*, Barcelona: Editorial Laia, (p.35).

cobrint actes en contra del franquisme, aconseguint perfeccionar la seva tècnica i arribar a ser un gran professional. Tot i els clars avenços com a fotògraf i la perfecció de la tècnica, continua sent molt més reconeguda l'obra que va realitzar després de l'alliberament, que tota la seva posterior carrera. El 1948 havia de cobrir el *Tour* de França però per problemes de salut, va haver de deixar-ho. Es va sotmetre a una operació renal i arran d'aquí va començar el deteriorament de la seva salut. Fins que finalment, el 7 de juliol de 1951, va morir per culpa dels problemes derivats a Mauthausen.

4.6 FOTOPERIODISME

Després del Judici de Nuremberg amb la declaració i el paper que va adquirir Boix en recopilar informació al camp, podem dir que la seva tasca va ser molt més completa del que se'l presenta i reconeix. El recordem i se li dóna homenatge amb el nom de: el fotògraf de Mauthausen, però des del meu punt de vista, hauria de ser quelcom similar a: fotoperiodista retratant l'horror feixista. La seva actitud correspon a la perfecció als atributs als quals ha de fer front un periodista amb una càmera a les mans. Encara que només exposés la seva experiència a Mauthausen, sabent que tot el sistema nazi estava connectat, tenim la prova a tot el funcionament dictatorial arreu d'Europa.

La relació entre la fotografia i la premsa va lligada al desenvolupament del periodisme modern. Un fet de total importància per a l'evolució dels mitjans informatius i de comunicació de masses. Aquesta novetat presenta canvis a l'hora de transmetre els esdeveniments i introduir fotografies als mitjans de comunicació. Aquesta decisió per part de la premsa en plasmar en paper i de forma visual els incidents, va procrear el desenvolupament del fotoperiodisme. Aquest succés a Espanya ens permetrà conèixer i documentar els moments més rellevants i decisius de la història del segle XX.

Es diu que el fotoperiodisme neix a Alemanya després de la I Guerra Mundial en una època de grans esdeveniments culturals i científics, durant la República de Weimar (1919-1933). Que sorgeixi aquesta nova professió va lligat a les circumstàncies del moment, les que fan possible aquesta nova modalitat de treball; és un moment de llibertat de premsa i avenços tecnològics que ocasionen l'obtenció d'objectius i obturadors més precisos i ràpids. La fotografia es va utilitzar per primera vegada al diari *Daily Graphic* de Nova York el 1880, des de llavors, la informació que facilita el

periodisme ha anat acompanyada de la imatge per representar, fer més entenedor i donar constància del fet que es vulgui explicar. Moments abans només es tenia consciència de la fotografia documental, on el fotògraf disposa del temps necessari per poder realitzar captures, diguem, que el procés de fotografiar un esdeveniment està detallat i estudiat, en certa manera, és un procés molt més calmat que les fotografies d'actualitat. Les fotografies d'actualitat van en relació amb algun succés esporàdic, sense planificació ni organització, consisteix a ser ràpid i aprofitar les oportunitats. La primícia de la fotografia s'aconsegueix gràcies a trobar-se en una situació privilegiada; estar en el lloc i moment oportú.

Per enllaçar la feina de periodista i fotògraf, apareix la figura del reporter fotogràfic o fotoperiodista, un gènere del periodisme lligat i dependent de la fotografia (periodista que mitjançant la imatge fotogràfica transmet la informació). La innovació i evolució de la pràctica periodística va en funció dels avenços tecnològics, i d'aquí que els comunicadors d'aquesta professió hagin d'adaptar-se a les demandes i propostes d'un món exigent, en constant creixement, per poder informar i garantir una notícia completa, clara, i verídica.

La feina dels fotoperiodistes és vital per tenir constància de la història i registrar els esdeveniments que han marcat a les societats actuals, com la Guerra Civil Espanyola, la Guerra del Vietnam, les dues Guerres mundials, entre altres confrontacions bèl·liques. A l'època daurada del fotoperiodisme (1930-1950) hi ha un gran avenç tecnològic i aquest coincideix amb la II Guerra Mundial, posant a prova als periodistes, que gràcies al material fotogràfic, revistes i periòdics d'Europa van obtenir una gran reputació. La fotografia periodística antigament s'utilitzava especialment per registrar conflictes polítics o confrontacions bèl·liques. Roger Fenton, va ser el primer fotògraf de guerra i a Henri Cartier-Bresson se'l considera el pare del periodisme fotogràfic, treballant per capturar moments decisius en un temps exacte.

Les característiques que ha de tenir una fotografia per formar part del gènere periodístic són: Actualitat, objectivitat, narrativitat i estètica. Sense deixar de banda l'ètica periodística: veracitat, precisió i de nou, objectivitat. El primer que deixa de considerar-se reporter gràfic per passar a dir-se fotoperiodista és Erich Salomon que va ser deportat

a Auschwitz i posteriorment morí (1886-1944). Robert Capa també es suma a aquesta nova modalitat, i a la revista *Vu*⁶⁰, publica la seva fotografia més famosa de la Guerra Civil Espanyola, *Muerte de un soldado republicano*. I el pioner del fotoperiodisme català als anys trenta és Agustí Centelles, qui va projectar la seva mirada a la república, la Guerra Civil i l'exili. La trajectòria de Centelles està molt estudiada i detallada, i el seu material ha quedat arxivat sota el nom d'*Una crònica fotogràfica. Anys 30*, un seguit de negatius que van estar amagats a França mentre es patia la Guerra Civil.

4.6.1 La importància de la fotografia

M'agradaria fer referència al llibre de Susan Sontag *Sobre la fotografia*⁶¹ perquè presenta una recopilació d'assajos que l'han convertit en un text clàssic de reflexió fotogràfica i obligatori per a tots aquells interessats en la fotografia. Avui dia hi ha fotografies a tot arreu, tenen la facultat d'impactar, d'idealitzar o seduir, a l'hora, poden provocar nostàlgia o poden servir com a recordatori, i adquireixen la funció de prova temporal o fins i tot, personal a l'hora d'identificar-nos. Aquest llibre analitza els canvis de la imatge fotogràfica i com afecta l'omnipresència d'aquestes a la nostra manera de veure el món; com depenem d'elles per confeccionar la realitat; una acció que hauríem de tenir en compte però passem per alt.

Les fotografies actualment formen part dels nostres dies, i com diu Joan Fontcuberta al llibre *La furia de las imágenes. Notas sobre la postfotografía*, «*todos somos productores y consumidores de imágenes*»⁶², estan totalment adaptades a l'època i juguen un paper molt important, el problema recau en el fet que milions de fotografies són penjades a les xarxes, ocasionant una sobreproducció i pèrdua de valors. No som conscients del fet fotogràfic perquè estem integrats en ell, i és evident, que no podem considerar la nostra societat moderna sense la fotografia, pràcticament sempre està present. Els pioners de la fotografia van plantejar-se les mateixes qüestions que els fotògrafs actuals: quin ha de ser el punt de mira, la finalitat/objectiu i la tècnica.

⁶⁰ Vu: Revista amb una gran influència que neix l'any 1928 sota una ideologia d'esquerres, on hi treballaven els millors fotògrafs, entre ells Robert Capa.

⁶¹ Sontag, Susan. (2005), *Sobre la fotografía*, Madrid: Alfaguara.

⁶² Fontcuberta, Joan. (2016), *La furia de las imágenes. Notas sobre la postfotografía*, 2016, Barcelona: Galaxia Gutenberg, (pàg.32).

Partint d'aquesta base puc justificar que Francesc Boix, no va exercir plenament de fotògraf dins del camp de Mauthausen, la seva funció va anar més enllà de capturar moments. No es plantejava les qüestions anteriors, simplement volia documentar la realitat, tal qual es presentava, sense una tècnica ni un punt de mira en concret, tot i que sí una finalitat, donar a conèixer aquella realitat. Per tant, encaixa perfectament amb la descripció de reporter o fotoperiodista, i m'agradaria que se'l contemplés des d'aquesta professió. Se'l relaciona i coneix com a fotògraf, però realment, el seu paper va ser major, tot i que, està clar que la fotografia és la base i adquireix pràcticament tot el grau d'importància dins d'aquest estudi, perquè acaba sent el testimoni i la justificació d'aquella època; el que ha fet possible poder realitzar aquest treball. Però donar valor al periodisme, també és clau per entendre i acabar de valorar tots els factors de la feina de Boix, per tant, m'agradaria centrar-me en aquesta altra visió o punt de vista sobre l'actuació i activitat del català al camp.

Fontcuberta afirma que tota fotografia es presenta com a veritable, però en realitat, és ficció. Sempre menteix, ho fa per instint, perquè la seva naturalesa li permet. Pot enganyar o ser manipulada, no simplement mitjançant tècniques o filtres, sinó a causa de l'enquadrament o la distància, i el que realment importa és com utilitza el fotògraf aquesta mentida inevitable. Parteix de la idea que el bon fotògraf és el que sap decorar bé la realitat, depenent del seu control arribarem a un lloc o altre, pot extreure certs factors de la imatge i trucar-la per demostrar-nos una realitat més subjectiva. I això, Francesc Boix no ho fa, el nostre protagonista no pretenia en cap moment embolicar la realitat, per tant, a través de les seves imatges podem recrear i entendre el que realment va passa a Mauthausen i segurament, a la resta de camps. Aquest és un dels altres motius que em permeten exposar i reafirmar la meua postura sobre la professió amb la qual s'hauria de reconèixer a Boix, va exercir com a fotògraf dins del camp, d'això no en tenim cap dubte, però al capturar i enregistrar la veritat de la forma més verídica possible, sota uns objectius i una finalitat en concret, fan que la seva feina requereixi una altra etiqueta: Fotoperiodista.

Se l'anomena el fotògraf de Mauthausen perquè exerceix de fotògraf dins del camp sota les ordres de les SS, però realment acaba treballant de fotoperiodista i aquesta és la "rebel·lió" que presenta la seva valentia contra el nazisme. Acordar, obeir i estancar-se en realitzar simplement la feina de fotògraf, no hauria fet possible tot aquest altre treball

que va haver-hi al darrera, amb la finalitat d'explicar la veritat. El fotoperiodisme documenta els esdeveniments socials més atroços, mostrant la crueltat de l'ésser humà, de tal manera que acaba considerant-se natural. Només cal contemplar el material obtingut fins al moment, s'han generat fotografies de guerres, de la dictadura i la repercussió en la societat com a forma de denúncia. Ens adonem que el poder que genera una imatge pot ser una eina de revolució social.

Les fotografies són experiències capturades i la càmera l'arma ideal de la consciència. El fet de fotografiar és apropiat-se d'allò fotografiat, al mateix temps, aquest acte estableix un cert coneixement, i a l'hora, un poder. Allò que apareix en la fotografia és real, perquè captura tal com és el que hi ha a l'altre costat de la càmera, per tant, va carregat d'una significació més creïble i poderosa que qualsevol altre art o mitjà comunicatiu «*Coleccionar fotografías es coleccionar el mundo*» (Sontag, 2005: p.15). En contemplar la feina que exerceix una persona amb una càmera a les mans, segons la situació i el moment que ha de fotografiar, se'ns presenten diferents opinions sobre el seu treball i actuació. Podríem considerar-los depredadors i l'ús de la càmera com a una agressió, perquè la fotografia ens estaria robant la identitat, el nostre moment o fins i tot, estaria permetent que pogués succeir quelcom no gratificant. Però també els podem veure com a reporters d'actualitat, amb les seves conseqüents crueltats, com podria ser el cas de Francesc Boix, al qual honorem pel seu treball documental i social. Al mateix moment em porta a reflexionar sobre el criteri d'aquests professionals: és il·lícit fotografiar una possible mort i per tant, participar de forma passiva en aquesta, per obtenir una imatge impactant?

El fotògraf es situa darrere de la càmera, i fotografiar sembla un acte de no-intervenció, d'aquí, part de l'horror de les gestes del fotoperiodisme. Hi ha situacions on el fotògraf ha d'optar entre una fotografia i una vida, i segons Sontag, de costum, acaba sent la primera «*la persona que interviene no puede registrar; la persona que registra no puede intervenir...*». I això és al que Francesc Boix es va haver d'afrontar si volia representar i crear proves del que passava dins del camp, sense deixar de banda que ell també va ser víctima de tot aquell extermini, anul·lat de llibertat i exercint de forma obligatòria i amenaçadora la tasca de fotògraf dins del camp. Ell situant-se darrere la càmera, si va intervenir, i aquest és un dels grans debats que actualment creen polèmica; hi ha gent que diu que fotografiar és no-intervenció, perquè actuar seria deixar la

càmera i evitar l'acció. Si Francesc Boix hagués impedit X situació dins del camp, hauria sigut assassinat poc després, per tant, la seva intervenció amb la càmera va servir de molt més ajuda que qualsevol altra, encara que el dolgués o negués realitzar-la «*el empleo de la cámara sigue siendo un modo de participación, aunque la cámara sea un puesto de observación, el acto de fotografiar es algo más que observación pasiva*» (Sontag, 2005: p.28). Carlos Hernández descriu a Boix de la següent manera: «*Lo definiría como un hombre muy listo, valiente y solidario. Boix le decía a los SS lo que estos querían oír para ganarse su confianza. Una vez que lo logró, usó sus privilegios para ayudar a sus compañeros*»⁶³.

Aquest tema de si és il·lícit o no fotografiar certs moments, em fa pensar en la icònica fotografia del reporter gràfic Kevin Carter, on apareix una nena de Sudan desnodrida vigilada per un voltor, la qual va generar una gran polèmica (Annex 13). Es parlava de la crueltat i la falta de sensibilitat del fotògraf, encara que ell, no fos responsable de la desgràcia que va capturar la màquina. En comptes de valorar el treball de Carter i en certa manera l'acusació que presentava en publicar la imatge, el públic va rebutjar-ho com un acte inhumà, sense ser conscients de tot el que revelava i reivindicava aquella imatge. Es critica la passivitat del fotògraf, sense valorar ni tenir en compte la feina de documentació que hi pot haver al darrere. Poder, a causa de la ja esmentada sobreinformació. Però això no hauria de ser motiu per desvalorar o jutjar de forma negativa, la feina d'un bon fotoperiodista, si el fotògraf captura desgracies, és perquè a la realitat, hi són. Són el testimoni de què ha succeït quelcom i el primer pas per generar un canvi.

4.6.2 Receptors innats d'imatges fugaces

També m'agradaria parlar sobre la immunitat de la població davant les notícies i fotografies de guerres, ferits, morts... l'impacte que podrien causar aquestes imatges, disminueix pel seu gruix excessiu. Tenim una quantitat tan elevada d'aquests fets socials que les fotografies que els documenten no afecten la consciència dels espectadors. L'artista holandès Erik Kessels té una obra anomenada *Photography in Abundance* (exposada a Foam: El museu de fotografia d'Amsterdam) on apareix una sala plena de fotografies impreses amuntades sense cap ordre per terra. Il·lustra i engloba a la perfecció la idea d'aquesta sobrecàrrega d'imatges i documentació

⁶³ Annex: Entrevista amb l'autora del treball, per correu electrònic el 15 de juny de 2020.

fotogràfica massiva com a testimoni de vivències. Mostrant la situació en la qual ens trobem, exposant un milió de fotografies carregades de *Flickr*, *Facebook* i *Google* durant 24 h, per demostrar com els usuaris d'internet som bombardejats diàriament per imatges; i així conscienciar de la contaminació icònica a la qual estem sotmesos. La idea de l'artista era crear un mar d'imatges on la gent pugues ofegar-se (Annex 14).

Presentment es pateix una devaluació del material fotogràfic, a causa de les noves tecnologies (internet el gran causant), on s'aconsegueix un accés més ràpid i senzill de la presa d'imatges. Ens trobem en un món que gira entorn de la fotografia digital i deixa de banda la química tradicional. La popularització i massificació de les càmeres en els aparells electrònics ha obligat a la fotografia a plantejar-se nous reptes. Avui tothom pot tenir una càmera a les seves mans, per tant tothom pot realitzar fotografies, i això, en certa manera el converteix en un "fotògraf", donant pas a què qualsevol pot ser un artista. Fer visible el seu treball encara és més senzill, amb un simple "click" les imatges ja estan publicades a internet. L'abundància de les fotografies ha ocasionat imatges fugaces, esdevenint la falta d'imatges amb valors, aquelles que aporten un missatge simbòlic o una intencionalitat. Rebem contínuament imatges, i justament aquest excés, dificulta que reflexionem sobre el que veiem, no els hi donem importància o simplement, a causa de la massificació no les recordem, perdent la tradició de dedicar un temps de "lectura" a aquella imatge.

Una fotografia implica "això ha sigut" i a causa de les noves tecnologies, el telèfon mòbil, les *selfies* i que tothom pot considerar-se fotògraf, ara les reconeixem amb un "jo estava allà". Aquest canvi de significació de la fotografia fa que juntament amb la sobrecàrrega que es genera d'imatges, ocasioni el no-impacte. Rebem centenars de fotografies durant el nostre dia a dia, i això ha causat que les imatges i els moments, perdin valor. I per aquest motiu, actualment, en veure una imatge de l'holocaust (o de qualsevol altre desgracia) amb un grau d'importància, crueltat i injustícia, fa que no li atorguem la importància o li dediquem el temps de reflexió que es mereix. Acaba sent una fotografia més, com qualsevol altra que podríem haver fet des del mòbil un dia prenent el cafè.

La fotografia ha tingut un paper fonamental, molts documents importants no són vàlids si no van acompanyats d'una mostra fotogràfica, aquestes aporten un grau d'informació

superior, complementari al text. El gran ús que se li dóna a les imatges, ha fet possible que aquestes siguin categoritzades com a llenguatge; ja no serveixen només per acompanyar a un escrit i que aquest sigui més complet o entenedor «antes la fotografía era una escritura, ahora es un lenguaje» (Fontcuberta, 2016: p.119). En aquest punt, es reflexiona sobre les possibilitats narratives de la imatge i del que aquesta és capaç de transmetre. Amb l'evolució cultural, política i tecnològica, l'estil d'imatges que ara es produeixen, ja no tenen l'autoritat amb la qual va néixer la fotografia al segle XIX, on predominava la veritat i la memòria, es feien fotografies per demostrar un fet i guardar el record; tenien una intervenció simbòlica amb la realitat.

Fontcuberta parla de dues revolucions que han tingut un impacte fonamental sobre la imatge i la comunicació: En primer lloc, la revolució tecnològica dels anys noranta amb l'aparició de càmeres digitals, i en segon lloc, l'emergència d'internet, les xarxes socials i telefonia, tot el que ha ocasionat que la imatge es massifiqui. En resum, a causa de les noves tecnologies i el ritme de vida accelerat no donem valor a les imatges, i aquest incís a fet que no valorem com és necessari aquesta part de la història o el fet en concret que se'ns presenta. Com en aquest cas: l'holocaust; per aquest mateix motiu, dedicaré una part d'aquest TFG a analitzar i contemplar alguns dels moments que es van plasmar dins del camp de Mauthausen.

4.7 ANÀLISI DE FOTOGRAFIES

L'any 1943 amb la rendició alemanya a Stalingrat els SS van ordenar destruir tots els arxius fotogràfics perquè eren comprometedors, però com va declarar Boix als judicis de Nuremberg i Dachau, es van salvar 20.000 fotografies de les 60.000 que es van produir. Al llarg del treball s'han exposat algunes de les imatges que es van poder salvar després de l'alliberament de l'exèrcit aliat el 5 de maig de 1945 i que avui podem cercar a través dels llibres que plasmen la vida del camp o per internet.

La fotografia repeteix de forma mecànica allò que mai més podrà refer-se existencialment, és una de les reflexions que Roland Barthes presenta al seu llibre *La cámara lúcida. Nota sobre la fotografía*⁶⁴, un treball que no es centra en la tècnica de la fotografia, ni de com s'ha de realitzar aquesta, sinó, en l'opinió del mateix autor quan una fotografia et transmet quelcom. Ho fa emergint-nos en un escrit que fa referència al

⁶⁴ Barthes, Roland. (1989), *La cámara lúcida. Notas sobre la fotografía*, Barcelona: Paidós.

temps, la nostàlgia i finalment, el fet terrible que hi ha en tota fotografia, la mort. Gràcies a aquest llibre reflexionem sobre el valor de les imatges, i entenem que és necessari parlar de les fotografies que realment ens interessin, d'aquelles que ens produeixen algun plaer o emoció, i que és important saber diferenciar-les de la resta que se'ns presenten continuadament dia rere dia. La funció del fotògraf és sorprendre i el receptor d'imatges ha d'explicar el que percep (la raresa, l'instant, la complexitat de la tècnica, etc.). La fotografia ens verifica que allò fotografiat ha estat allà, establint una relació entre el passat i la realitat.

En observar les fotografies extretes de Mauthausen podem actuar i rebre la informació gràfica de diferents maneres. Barthes diu que hi ha diversos mecanismes per apropar-se a les imatges (fer, experimentar i mirar), fent menció a les tres pràctiques de les quals pot ser objecte una fotografia: l'*operator* que és el fotògraf, l'*spectator* qui compara col·leccions de fotos, i l'*spectrum* aquell o allò que és fotografiat. També separa les fotografies segons el *studium* (quan ens desperta un interès general, el context de la fotografia) o el *punctum* (el que crida l'atenció de la imatge, el que va més enllà del que es percep) com per exemple identificar l'horror en les mirades dels presos, encara que la imatge no mostri de forma evident quelcom respecte a les tortures que patien. Per tant, l'*studium* és el component que sempre estarà present en tota imatge, en canvi el *punctum*, és allò que fa que una fotografia ens emocionin. Penso que el secret de tota imatge per establir-se font de comunicació està en el fet que l'*operator* ha de ser conscient d'allò que realment ens vol mostrar i estudiar detalladament al *spectrum*.

La fotografia acaba donant pas al concepte del detall, el temps i la mort. En aquelles fotografies on l'*spectator* estigui implicat de forma més o menys directa, atorgaran el *punctum*, a causa de la connexió i poder identificar o recordar moments amb éssers estimats o idolatrats. Respecte a això, penso que les fotografies que se'ns presenten dels camps de concentració haurien d'interessar al nostre *studium*, i causar-nos un *punctum*, indiferentment de si tenim algun familiar o coneixem a algú que hagi viscut més a prop la història de l'holocaust, perquè és un fet destacable per al nostre país, per l'honor a la nostra terra i el respecte de tots aquells morts i supervivents republicans a la recerca d'un futur millor. És un tema que ens engloba a tots per igual, perquè part dels implicats van ser ciutadans catalans i per molt que hagi estat ocult i no se'ns hagi informat de totes aquelles atrocitats, forma part de la nostra història i la lluita contra el feixisme.

4.7.1 El missatge Nazi

A Mauthausen des de 1940 ja existia el servei fotogràfic (*erkennungsdienst*), però no és fins a 1941 que augmenta el volum de material. A diferència d'altres camps, Mauthausen va conservar un gran nombre de fotografies però no només va destacar per la quantitat sinó també per la qualitat de les imatges, on mostren alguns dels aspectes més comprometedors del funcionament del camp. No apareixen només fotografies d'identificació de presos, sinó també, imatges captades pels SS que representen l'activitat criminal que es realitzava al camp o esdeveniments peculiars, com les visites de les altes jerarquies del camp (Himmler el més destacat). La iniciativa de certs presos va fer possible que els documents no fossin eliminats pels SS un cop s'apropava la derrota del nazisme.

L'abril de 1941 Antonio Garcia un cop capturat pels alemanys va declarar que era fotògraf, fet que el va portar a formar part del *Kommando Erkennungsdienst*, i a finals d'agost de 1941 Boix va ser el segon *Rotspanier* (espanyol roig) que es va incorporar al laboratori fotogràfic destinat als retrats policials d'identificació dels presos. Josep Bailina antic pres de Mauthausen i Gusen a la revista *Caliu "Catalans als camps nazis"* el 15 de maig de 1973 esmenta que Francesc Boix abans de treballar amb les fotografies va formar part del *Kommando Strassenbau* (construcció de carreteres) i *Garagenbau* (construcció de garatges)⁶⁵. Posteriorment dins d'aquest grup de treball s'incorpora per iniciativa de Boix en José Cerceda (qui va viure fins a 2001 i morí amb noranta anys).

El servei incloïa la zona on es feien els retrats, dues cambres fosques, un despatx i un lavabo pel cap SS del *Kommando*, zones per arxivar negatius, revelar positius... entre altres tasques. L'*Erkennungsdienst* va tenir tres caps diferents, i un d'ells Paul Ricken a la declaració del procés de Dachau l'any 1947 descriu les tasques assignades a aquest servei. El tipus de fotografies que s'hi realitzaven eren les següents: retrats dels SS, retrats per a identificació, morts per arma de foc, suïcidis, accidents, tasques mèdiques i esdeveniments diversos dels camps. I assegura que s'hauria d'haver fotografiat a tots els presos després de la seva entrada, però que no es va fer a causa del gran nombre d'interns.

⁶⁵ García, Betsabé.(2016), *Amb uns altres ulls: La biografia de Montserrat Roig*, Barcelona: Roca editorial.

Algunes de les fotografies que es van salvar requereixen les anotacions per ser compreses. Sense aquestes, són complicades d'entendre, com és el cas de "l'estrany autoretrat" (Annex 15), una imatge aparentment "normal" pel que fa a l'acció fotogràfica, fent referència a un intent de fuga, on apareix un home a terra abatut, però que perd el sentit en el moment que observem a aquest sense l'uniforme oficial del camp, amb jaqueta i corbata. Gràcies a la descripció que apunta Boix al dors de la imatge podem comprendre la situació: «Foto Leica, amb disparament automàtic...1942. El suboficial dels SS Paul Ricken, autor de la majoria d'aquests documents, i cap del servei d'Erkennungsdienst, es fa retratar, donat que té el costum de fotografiar els abatuts de totes les nacionalitats» (Bermejo, 2002: p.118).

El reixat del camp a part de la seva funció principal d'impedir que els presos fugissin també servia per mantenir en secret del que succeïa allà dins, privant el pas i les mirades de qualsevol altra persona que no estigués autoritzada. L'espai dels voltants quedava senyalitzat per tot un seguit de cartells que prohibien el pas i les fotografies de la instal·lació. D'altra banda, per no despertar sospites i calmar la curiositat dels ciutadans dels recintes propers, els membres del III Reich van decidir fer un ús públic de cert material fotogràfic prèviament seleccionat amagant els elements i obvietats criminals. La premsa del totalitarisme va mostrar imatges del camp amb una finalitat propagandística, intentant exposar una imatge positiva d'aquells tancats, presentant-los com a institucions necessàries per reeducar als interns. Així que fotografies com la següent, no mostraven la realitat, sinó que era tot ficció i propaganda:

Fig. 19: Un entorn d'extrema pulcritud; presos entregats a passatemps. Un fort contrast amb la resta d'imatges presentades. Font: Francesc Boix, *el fotògraf de Mauthausen* p.100

Les fotografies de Boix eren diferents de les que feien els SS, com les del virtuós Brassai⁶⁶, aquests molts cops volien que els seus models fossin conscients de l'acció, i fins i tot que miressin a càmera, per tant, que possessin. Llavors a causa d'aquesta acció moltes de les fotografies, sobretot retrats, acaben captant una realitat diferent, per l'artificialitat (deixant de ser tu), fent que les fotografies observades d'aquells individus no els representin. Com les famoses fotografies que apareixen a la fitxa identificadora, les imatges que feien als presos despullats estant en fila, o fins i tot, imatges que mostraven el contrari de tot el que succeïa al camp (venent una realitat contrària al que estaven vivint però necessàries per tapar i informar del que feien allà dins, creant una publicitat enganyosa i missatges per tapar les atrocitats).

«Cuando me siento observado por el objetivo, todo cambia: me constituyo en el acto de “posar”, me fabrico instantáneamente otro cuerpo, me transformo por adelantado en imagen» (Barthes, 1989: p.31). La fotografia transforma el subjecte en objecte, adoptant una sensació d'inautenticitat i arran d'això ens introduïm en la microexperiència de la mort. El “jo” quan es transforma en imatge perd la identitat, donant pas a la mort de la persona. Una bona fotografia és aquella que preserva la vida del que s'ha representat, però per molt que el fotògraf lluiti perquè la fotografia no sigui la mort i l'intenti decorar, és a dir, modificar-la, ja fa que deixis de ser tu en essència. En el cas de les fotografies que se'ls hi feien als presos ferits, desnodruts i torturats, a part de capturar en si la mort de l'instant, també la representava.

Les imatges intencionades dels SS que intentaven mostrar una realitat contradictòria al que realment succeïa, és totalment oposat al que pretenia Boix, així com el treball d'altres artistes virtuoses dins d'aquest món, per exemple: Nadar (fotògraf fidel a la realitat) que fa possible la representació exacta d'una persona, ajustant-se a la seva manera de ser i transmetent-nos la seva individualitat. Gràcies a aquest estil de feina, podem arribar a posar-nos en la pell de les persones fotografiades, saber com són i com han patit.

El fotògraf polonès Kacper Pempel va fer un treball similar al realitzar un projecte pel 70è Aniversari d'Auschwitz. Es demanava si era possible fotografiar els efectes en els cossos d'una experiència de fa setanta anys, i decideix fer una sèrie de retrats als

⁶⁶ Brassai: Fotògraf hongarès.

supervivents del camp. Ho fa amb la voluntat d'emergir en l'episodi que ha marcat les seves vides, vol fer reviure aquest malson, record i experiència. Ho fa mentre parlen, ensenyen pertinences, imaginem algun fet, etc. i Pempel capta els gestos, les mirades, els silencis... De tal manera que ens apropa amb la fotografia a aquelles vides traumades i ens mostra una nova característica del retrat, perquè més enllà de la persona, la identitat (memòria) i el moment que reflecteix, ens fa veure allò que forma part del passat (les experiències dels supervivents)⁶⁷.

4.7.2 Exemplars únics de fotografies

Es tracta d'una guerra que no té comparació amb cap de les altres, la mort sistemàticament planificada d'aquestes dimensions i el buit informatiu respecte al crim, continua sent una novetat. Les proves que tenim d'aquells dies fan referència a camps de concentració (els que posteriorment van adquirir les característiques dels d'extermini fins que van convertir-se en un d'ells a causa de les morts i assassinats massius), perquè dels camps d'extermini no tenim imatges; no va quedar cap testimoni enregistrat, tret de quatre negatius posats en un carret que la resistència polonesa va rescatar⁶⁸.

Aquestes imatges van ser salvades a Auschwitz durant l'holocaust jueu i són les úniques fotografies que documenten el funcionament del procés d'extermini jueu, mostrant una part de la història oculta; el procés que es seguia al camp. Són exemplars singulars d'imatges realitzades des d'un amagatall pels presos jueus del *Sonderkommando*⁶⁹ l'any 1944 a Birkenau, on es mostren a dones despullades en el moment previ a la seva entrada a les cambres de gas i a l'altre costat, una pila de cossos. Però hi ha una altra col·lecció d'imatges que també donen testimoni al succeït fent justícia als relats dels

⁶⁷ Pempel, Kacper. (27/01/2015). *Auschwitz survivors -70 years on*. Recuperat el 5/7/2020 de: Reuters, The wider imatge: <https://widerimage.reuters.com/story/auschwitz-survivors-70-years-on>

⁶⁸ Fuentecilla, José L i Payán, Eduardo. (2020). *Auschwitz: Las imágenes salvadas del holocausto judío*. Recuperat el: 23/02/2020, de Nius diario: https://www.niusdiario.es/internacional/europa/auschwitz-imagenes-salvadas-holocausto-nazi_18_2887245312.html

⁶⁹ Sonderkommando: Unitats de treball durant l'Alemanya nazi, encarregats de la gestió de les cambres de gas i els crematoris (els més forts i saludables). Els nazis no feien aquesta feina bruta, sinó que eren els mateixos presoners qui mentien als seus companys i els tancaven les portes. Acabaven sent còmplices de la mort dels seus companys, i picar els seus ossos.

subsistits: una supervivent va trobar un àlbum, on es presenta i documenta l'única arribada de jueus al camp.

Segons Primo Levi a *Els enfonsats i els salvats*⁷⁰, la matança que van realitzar els nazis dins del camp d'extermini era de proporcions tan elevades i d'una crueltat tan exagerada, que la gent no acceptava que allò hagués sigut possible. Aquesta actitud que podria dotar part de la societat, els culpables de tota aquella barbàrie ja la preveïen. Els supervivents recorden que els mateixos soldats de les SS advertien als presoners que cap d'ells quedaria viu per explicar-ho, però, que si algú ho aconseguia, el món tampoc el creuria perquè farien tot el possible per esborrar les empremtes de l'holocaust. Per tant, podria haver-hi sospites i investigacions, però no trobarien cap incís del genocidi. Fins i tot van arribar a desenterrar cadàvers de les víctimes sepultades temps enrere de les fosses comunes per incinerar-los en pilons a l'aire lliure (l'operació va anomenar-se: Akiton 1005). La finalitat era no deixar proves i eliminar tota mena de rastre que desemmascarés la maquinària d'extermini que va assassinar a milions de persones, i en el cas que s'expliqués quelcom que succeís dins del camp, estaven convençuts que la gent no s'ho creuria, perquè el relat seria massa esgarrifant.

El 1944 la resistència polonesa va utilitzar a un treballador civil del camp per fer arribar la càmera fotogràfica als presoners jueus del *Sonderkommando* d'Auschwitz-Birkenau (els encarregats de buidar les cambres de gas i desfer-se dels cossos, sent testimoni directe del genocidi nazi). Segons Georges Didi-Huberman al llibre *Imágenes pese a todo*⁷¹, els presoners del *Sonderkommando* de manera intencionada van fer malbé la teulada d'un dels crematoris perquè els SS ordenessin reparar-lo. Un dels encarregats va ser el presoner David Szmulewski que des d'allà dalt podia vigilar els moviments dels alemanys. Van aprofitar aquest moment per fer arribar la càmera (amagada en un tub) al jueu Alex, del qual es desconeix el seu cognom. Per poder prendre les fotografies Alex va ficar-se dins la cambra de gas, i des de la porta va fotografiar la incineració dels cadàvers a l'aire lliure. On es veia als membres de *Sonderkommando* llençant els cadàvers a una foguera.

⁷⁰ Levi, Primo. (2000), *Els enfonsats i els salvats*, Barcelona: Edicions62.

⁷¹ Didi-Huberman, Georges. (2004), *Imágenes pese a todo*, Barcelona: Paidós Ibérica.

Fig. 20: Primera fotografia feta per Alex durant la incineració de les víctimes. Font: NIUSDIARIO.ES extretes de *imágenes pese a todo*.

Fig. 21: Segona fotografia feta per Alex durant des de la porta de la cambra de gas. Font: NIUSDIARIO.ES extretes de *imágenes pese a todo*.

Per obtenir més fotografies, va sortir del crematori fins a arribar al bosc de bedolls. Allà es trobaven un grup de dones despullades dirigint-se a la cambra de gas acompanyades de les SS. De les quatre fotografies, només una es veu bé, no estan ben enfocades a causa de la situació del moment. Estaven fetes sense mirar, de forma ràpida i intentant dissimular. Pels resultats, és probable que la càmera estigues a l'altura del maluc, menys l'última, que sembla que alci la càmera sense mirar per obtenir més visió. Una imatge totalment abstracta, on no queda clar què s'enquadra. Alex va tornar al crematori i va entregar la càmera a Szmulewski, la van ficar dins un tub fins que Helena Dandon, una empleada polonesa del menjador dels SS, va treure els negatius. Els carrets van estar enterrats en una llauna de ferro i descoberts anys més tard (per la resistència de Polònia a Cracòvia) amb papers que duïen inscripcions del que s'hi veia a cada fotografia.

Fig. 22: Tercera fotografia feta per Alex on es veu a dones despullades anant a les cambres de gas. Font: NIUSDIARIO.ES extretes de *imágenes pese a todo*.

Fig. 23: Quarta fotografia feta per Alex sense poder enquadrar. Font: NIUSDIARIO.ES extretes de *imágenes pese a todo*.

Sempre m'ha cridat l'atenció la fotografia i a part d'estudiar-la i practicar-la per voluntat pròpia, m'he dedicat a contemplar imatges durant hores i hores, imatges amb un passat històric punyent o fins i tot, les familiars que guardem a casa entre àlbums i caixes amuntegades; tenir un moment per gaudir d'aquests records em transmet felicitat. Poder d'aquí ve el meu entusiasme en voler presentar la fotografia com una eina de comunicació i a través d'un fet històric, mostrar el gran paper que exerceix aquesta. Creant, contemplant i estudiant des d'un altre punt de mira aquesta part de la història.

5. RESULTATS

La llista de republicans morts a Mauthausen i els seus Kommandos és una de les més completes de totes les llistes de morts als camps nazis, i tot, gràcies al treball que Casimir Climent va fer al *Politische Abteilung* (oficina política), aportant el nombre de republicans en general i en concret de catalans. Segons el cercador de la Memòria Democràtica que ha creat la generalitat, va haver-hi un total de 9.162 deportats espanyols, dels quals 7.147 van acabar a Mauthausen i 4.784 van morir. Tot i que el Butlletí Oficial de l'Estat mostra dades diferents: 4.427 morts en general i 1.414 catalans⁷². Mercè Pujades, del servei d'informació i documentació del Memorial Democràtic, va notificar-me que tenien deportats identificats com a desapareguts i que estaven en procés d'investigar-los, per tant, de moment, al cens apareixen 1.591 catalans deportats a Mauthausen i els seus subcamps, amb 1.027 morts (81 Mauthausen, 823 Gusen, 16 Steyr-Munichholz, 3 Ebensee, 3 Ternberg, 99 Hartheim, 2 Floridsdorf).

Sobre la fotografia com a testimoni de l'horror, en aquest cas dels camps d'extermini, Didi-Huberman respon a la polèmica creada amb el realitzador Claude Lanzmann (director de Soah). Lanzmann fa tota la seva pel·lícula sense imatges d'arxiu, només a partir de les preguntes que feia als testimonis i les seves respostes. Deia que les imatges no eren capaces d'explicar que havien estat els camps d'extermini, perquè es feien servir imatges dels camps concentració per explicar els camps d'extermini (llavors es confondria tot). Dels camps d'extermini se'n van extreure algunes fotografies (les presentades anteriorment), aquestes, són el nucli del llibre de Huberman, que rebutja els plantejaments de Lanzmann. D'alguna manera, les fotografies de Boix compleixen una

⁷² Anònim. (9/8/2019). El BOE publica la llista de més de 1.400 morts catalans a Mauthausen-Gusen. Recuperat el 10/7/2020, de El Nacional.cat: https://www.elnacional.cat/ca/politica/llista-catalans-morts-camp-concentracio-nazi-mauthausen-gusen_410905_102.html

funció similar a la que planteja Didi-Huberman. És més, aquestes imatges són tan clares i descriptives del que va succeir, que fins i tot la pel·lícula *El fill de Saül* de 2015 dirigida per László Nemes i coescrita per Nemes i Clara Royer, s'inspira en aquestes imatges per elaborar l'escenari, tot i no ser del tot una reconstrucció fidel. Carlos Hernández parla de les fotografies: «*Las fotografías robadas por Boix y por el resto de la organización clandestina española reflejan solo una mínima parte de lo que se vivió en Mauthausen. Su importancia radica en que fueron tomadas mientras el campo estaba en funcionamiento*»⁷³.

Les fotografies que formen part d'aquest episodi, han sigut ocultes durant molt temps, de fet la intenció dels nazis un cop veien la guerra perduda, era aconseguir destruir tota prova que els incriminés i verificués les atrocitats i injustícies realitzades; tenien el poder de desvelar tot el que s'amagava en aquells murs. Aquí ens adonem del gran paper que adquireix la imatge, i com aquesta acaba essent un document irrefutable, sense manipulacions ni dobles veritats. Les fotografies que va poder salvar Boix del camp de Mauthausen, són la prova de tot acte inhumà i pervers, d'una ideologia política arbitrària, d'un pacte poc comprensiu entre la dictadura franquista i el totalitarisme alemany. Les instantànies preses pels SS no oculten res, apareixen centenars de morts apilonats, homes penjats, afusellaments, cossos pràcticament invisibles, cares de dolor, pànic, en definitiva, el dia al camp. Les imatges que Boix va realitzar posteriorment, ens transmeten l'última força que els hi quedava als presoners i alegria incontrolable, encara que lamentessin tot el pas pel camp i portessin dins la seva memòria als companys perduts en batalla que no van poder celebrar la victòria.

Fotografies al natural, sense retocs ni intencions, clares concises i molt descriptives. Tant que les desconeixíem. El grau de crueltat i incomprensió és tan elevat que l'Estat Espanyol no va ni mostrar el mínim afecte, no en va voler saber res a causa de veure's involucrat; en realitat, hagués sigut impensable que un dels culpables s'incriminés a ell mateix. Per aquest motiu, pràcticament no tenim constància d'aquest episodi, ni per conseqüència, dels homenatges, heroïcitats ni perdons cap als supervivents. Vides ocultes, pactes amagats, històries que queden en records... Això és el que aparentment queda de tot aquell episodi.

⁷³ Annexos: Entrevista amb l'autora del treball, per correu electrònic, el 15 de juny de 2020.

Però gràcies al treball de tots els periodistes, historiadors, coneixedors i interessats per la cultura, aquesta petita, però tan significant part de la història, juntament amb els relats dels exsupervivents, roman amb vida (Annex 16). I és moment de presentar-la tal com va succeir, sense amagar la culpa de l'Estat Espanyol d'aquell moment.

M'agraden les paraules que presenta Svetlana Alexiévich al llibre *La Guerra no tiene rostro de mujer*⁷⁴, en parlar de les entrevistes que va fer a les dones supervivents que van participar a la guerra de Rússia «*Las escucho cuando hablan, las escucho cuando están en silencio, para mí, tanto las palabras como el silencio son el texto*», probablement és el mateix que els hi va passar a Roig, Soler, Bermejo, Hernández i altres estudiosos de l'Holocaust o qualsevol altre conflicte bèl·lic amb testimonis supervivents. Tot, absolutament tot, és part del missatge: un gest, una mirada, la pausa abans de la paraula... gràcies a aquests altres codis que acompanyen la narració de la història, podem viure de més a prop el fet en concret; el fa més humà, més sentit.

Ens trobem davant d'un recull d'històries impactant, emotives, directes i dures, plenes de veritats, sentiments i relats desconeguts fins al moment. Per poder realitzar aquest treball prèviament vaig informar-me i recopilar tot un seguit d'entrevistes, vídeos, articles, imatges, pel·lícules, llibres... per entendre una mica millor aquesta part oculta de la història. Tots, absolutament tots els testimonis m'han despertat una part de tendresa, admiració i sorpresa; les seves dolces paraules parlant d'un fet tan violent, les seves mirades, les llàgrimes i els silencis que presenten en recordar el que van viure, queden marcats dins la meva memòria. A cada minut/pàgina apareixen històries, veus i narracions esgarrifoses, a l'espera d'un acte de compassió, o si més no, ser escoltades.

Quan dic que vaig quedar-me sorpresa en llegir o visualitzar a certs supervivents ve degut al fet d'interioritzar i assimilar com aquestes persones continuaven amb les seves vides adaptant-se a la normalitat després d'haver viscut pràcticament la mort, «*Yo aún dudo si fue mayor la suerte del que salió o del que se quedó en los campos. Puede parecer una barbaridad però es algo que solo podemos comprender nosotros*»⁷⁵, també per la capacitat de recordar i poder explicar al detall aquells dies, i sobretot, per la

⁷⁴ Alexiévich, Svetlana. (2015), *La Guerra no tiene rostro de mujer*, Barcelona: Debate.

⁷⁵ Hernández, Carlos. (s.d) Luis Estañ Alfosea. Recuperat el 23/4/2020, de [Deportados.es: http://deportados.es/estan_historia](http://deportados.es/estan_historia)

tranquil·litat amb la que ho exposaven, sense desprendre odi, tot i els malsons de cada nit; és impossible imaginar la mida de la ferida que queda per tota la vida.

Aquest acte tan generós per part dels testimonis, em va fer pensar en el que esmenta Levi al seu llibre *Si això és un home*. Ell no expressa odi en la seva novel·la, però tampoc mostra el perdó, els seus pensaments neixen de la raó i seria molt pertorbat poder perdonar a qui ha fet tant de mal físic i psíquic a persones innocents. Ell simplement ens explica què va passar i com ho va viure: «*Vaig adoptar deliberadament el llenguatge serè i sobri del testimoni, no el queixós de la víctima ni l'irat del venjador*» (Levi, 2008). I el que fa l'exsupervivent és que cada persona reflexioni i jutgi segons el seu propi enteniment, sense manipular ni transmetre missatges de rebel·lió, cadascú és conscient del que llegeix/veu i és capaç de crear el seu propi criteri, Levi simplement informa, narra i descriu el que va viure perquè nosaltres entenguem i visquem aquell episodi. Entenc que rebutjar, ocultar o continuar lamentant-se pel succeït no porta enlloc i menys perdre el temps i les forces en odiar als que al seu dia van torturar-los; seria recaure i no avançar, continuar sent morts vivents.

«... perquè els déus saben bé prou que si parlo així, és perquè tinc fam de pa, i no set de venjança. » Shakespeare: Coriolà (Trad. De Josep M. de Sagarra).

6. CONCLUSIONS

Aparentment sembla que els camps de concentració i el nazisme no siguin un tema que afecti Catalunya i Espanya, per tant, es dona per fet que és una temàtica poc rellevant per estudiar o explicar als alumnes. Tot i la crueltat i duresa d'aquesta part de la història, considero que se'ns hauria d'haver format una mica més al llarg dels anys obligatoris d'ensenyament, perquè per molt que la gent pensi que és un tema aïllat o que no ens afecta directament, no és veritat. Milers d'espanyols republicans van acabar en mans dels nazis per la permissivitat i col·laboració directa del govern feixista de Franco amb els nazis.

Acaben en mans dels nazis perquè eren republicans que havien perdut la guerra davant les tropes feixistes de Franco i s'havien hagut d'exiliar. Franco i l'Estat dictatorial que va imposar Espanya, es va desentendre d'aquests republicans, de fet, no podien tronar al país. Franco i el seu govern van ser aliats dels nazis col·laborant activament durant

pràcticament tota la segona Guerra Mundial, i va deixar de ser-ho quan va veure que els nazis i feixistes italians estaven perdent la guerra. Un dels casos és per exemple el del president Companys, al qui la Gestapo captura a França i l'entrega als espanyols que l'acaben afusellant. I un cop acaba la Guerra Mundial, ajuda a escapar i a fugir cap a Sud-amèrica als nazis, passant per Espanya. Encara que ens agradi més o menys forma part de l'evolució i creixement del país. Per aquest motiu és necessari poder investigar i regirar la història fins a arribar a la veritat d'aquells dies. Comprendre el perquè es va intentar tapar aquest episodi, forma part del sistema aparent democràtic que ens han fet estudiar al llarg dels anys.

Llegir i escoltar a diferents testimonis va fer possible que compengués millor la percepció que tenien d'aquells dies, el que els hi passava pel cap i l'anul·lació humana que la majoria van patir. Tenir esperança, pensar que tot acabaria bé i que podrien sortir d'allà, era molt complicat. Després dels maltractes diaris, tant físics com psíquics, de passar gana i fred, d'estar esgotats, de veure morir als companys i no trobar escapadòria, molts van transformar-se en persones egoistes, violentes, irracionals... persones que actuaven de la mateixa manera que els tractaven; que si matar a centenars de companys significava la seva llibertat, estic convençuda que s'ho haguessin pensat, perquè la humanitat havia desaparegut.

Actes aparentment inexplicables o incompresos per a molts, però totalment "acceptables", perquè nosaltres, al no ser allà no podem comprendre ni una petita part del seu dolor. Veient que al camp no hi havia un futur, tot depenia de l'avui i l'ara. Per aquest motiu, tot acte social, reunió clandestina i acte generós cap als companys (com els que van fer molts dels republicans), encara fa més poderós el paper de tots aquells supervivents. Perquè no caure en la bogeria, no rendir-se i tenir esperança era la clau per subsistir, i això va ser el que van intentar fer de forma conjunta els republicans espanyols i catalans, fent que sortís viu d'allà la majoria de gent possible, reforçant els ànims i proposant actuacions escapadòries per no deshumanitzar-se.

Francesc Boix exerceix de fotògraf i com amant i coneixedor d'aquesta professió, aconsegueix tenir un tracte més amè dins del camp de concentració de Mauthausen, però realment, va ser quelcom més que un fotògraf, no és per desmerèixer aquesta

professió, ni de bon tros, simplement per ajustar a la perfecció el seu paper dins del camp de concentració nazi i el que va comportar posteriorment amb l'alliberament. La seva fotografia no pretenia enganyar ni mostrar una realitat subjectiva, com si ho feien les imatges produïdes pels SS que sortien del camp, la finalitat del seu treball era poder mostrar al món com s'exercia el poder feixista. Gràcies a la seva posició podrà plasmar moments decisius que perduraran a la història i que es convertiran en un dels treballs més rellevants per desemmascarar al poder feixista del moment.

Veiem el pas de què era i que va acabar essent Boix; el pas de fotògraf per encàrrec dels nazis, a fotoperiodista com a acte de rebel·lió. Aquesta és la veritable funció que contemplava Boix, on l'objectiu era sobreviure per poder explicar tot el que veia amb els seus ulls, explicant i informant a la societat la veritat d'aquell infern. Era obligat pels SS a exercir la feina de fotògraf dins del camp, però aquella acceptació anava lligada al treball que estava exercint com a fotoperiodista «*Si eres periodista y tienes que abordar estos temas, sabes que tu misión es contar lo que ves, lo que investigas...*»⁷⁶. Mostrar el treball de periodista que va exercir és part de la meua intencionalitat en aquest treball, perquè, la fama que ha anat adquirint durant aquests últims anys, ve donada sota el nom de fotògraf. I cal tenir en compte, que moltes de les imatges que es consideren pròpies de Boix, no ho són, per tant, cal contemplar-lo com a comunicador de la realitat. Un periodista amb la necessitat d'explicar la veritat i mostrar-ho mitjançant les imatges, és a dir, un fotoperiodista.

La història del jove català ha estat desconeguda per a gran part de la població, encara avui dia, és així, i això implica que el seu material fotogràfic ha estat ignorat per la majoria de ciutadans, fet que ocasiona la desconeixença d'una part de la història. A causa de les noves tecnologies i la gran quantitat de fotografies a les quals hem estat i continuem exposats, aquest material aparentment únic, revelador i especial, ha perdut importància o valor per a la societat.

L'aparició de les noves tecnologies com per exemple Internet, va fer que el periodisme, passés a conèixer-se com a periodisme digital, afectant greument al fotoperiodisme.

⁷⁶ Annex: Entrevista amb l'autora del treball, per correu electrònic el 15 de juny de 2020.

Grans esdeveniments del segle XXI, van generar una gran quantitat d'informació visual aportada per aficionats i els seus dispositius mòbils. D'aquí la crisi del periodisme; l'inici d'una nova era en el camp de la informació. Part de la pèrdua de valors cap a la fotografia és causada per la innovació tecnològica, i l'accés de tothom a aquestes, ocasionant milers de "fotògrafs" i sobreabundància d'imatges, però també per la importància que nosaltres li donem i el poc reconeixement que adquirim als grans professionals o treballs. No tothom és fotoperiodista i, de fet, molt poca gent ho és. Com diu Ingrid Guardiola, al seu llibre *L'ull i la navalla*, el problema no són les imatges sinó la mirada que s'hi projecta o se'n deriva, no hi ha mitjans perillosos si coneixem el risc que ocasionen⁷⁷. Si respectéssim i tinguéssim constància del que veiem i analitzem, veuríem a les màquines tecnològiques com a un simple avenç, deixant de ser l'enemic per aportar nous resultats i enriquiment.

En aquesta era postfotogràfica, «*habitamos la imagen y la imagen nos habita*» (Fontcuberta, 2016: p.7), ens porta a una nova realitat feta d'imatges. La imatge ocupa un lloc diferent del que havia tingut, abans era una intervenció simbòlica amb la realitat; a part de descriure, transmetia sentiments, creant un element de comunicació, amb el que la gent podia connectar-se, com si fos una paraula. Per poder reconduir aquesta saturació d'imatges, es necessita dos valors: l'educació visual (saber llegir) i descriure les imatges (consciència crítica). M'agradaria pensar que després d'aquesta lectura la gent cooperarà per tornar a donar sentit a la fotografia i no ser productors en massa de la seva degradació. Perquè no és simplement aquesta la que es deterioraria, sinó la mateixa persona que viu i fa certes accions, simplement per demostrar que està present, sense valorar el significat verdader de les coses. «*Te miras y te dices que sin duda eres alguien, que ese del espejo eres tú. Y eres tú. Pero no hay nadie*» Miguel Morey (Fontcuberta, 2016: p.83). Exactament igual al que exposa Primo Levi sobre la degradació humana dins del camp de concentració.

Com Sontag diu en el seu llibre, m'agrada comparar la càmera amb una arma i el fet de fotografiar amb disparar o cometre un assassinat. Acaba sent una metàfora del que succeïa als camps, la càmera enregistrava les morts i els elements de destrucció de milers de persones innocents. Hi ha quelcom depredador en l'acció de fer una

⁷⁷ Guardiola, Ingrid. (2018), *L'ull i la navalla*, Barcelona: Arcadia.

fotografia; fotografiar a persones és violar-les, perquè se les veu com mai es veuen elles i passen a transformar-se en objectes. Considero que les propostes arriscades actualment són benvingudes i la capacitat d'emocionar amb fotografies dures són aptes perquè reflecteixen el nostre món, la nostra veritat, el nostre dia a dia. Amagar-ho, no voler mostrar el dolor a la població, seria estar ocultant la realitat «*La cámara en efecto captura la realidad, y no solo la interpreta, las fotografías son una interpretación del mundo*» (Sontag, 2005: p.20). Una imatge captura la mort d'un instant en concret, però en aquest cas, dins dels camps nazis, es capturava la degradació humana i la mort permanent.

També m'agradaria apuntar, que des del meu punt de vista, aquest tema s'hauria de treballar de forma obligatòria des de les escoles. Dins de l'assignatura d'història o qualsevol altra relacionada amb l'audiovisual, poder tractar el valor de les imatges, i ser conscients del que hi apareix, dedicar-los temps d'anàlisi, de la mateixa manera que ens ensenyen comprensió lectora mitjançant textos escrits. No només per tenir coneixement cultural, sinó per donar valor i ser conscients de la història, les fotografies són una eina més, totalment fiable i enriquidora per explicar un esdeveniment en concret, a més, el farà més verídic i atractiu. Poder, d'aquesta manera el tema de l'holocaust, el considerariem més proper i fins i tot podríem haver-lo estudiat des d'una perspectiva més dinàmica, obviant aquelles imatges més impactants (no per amagar part de realitat, sinó perquè realment el grau de duresa és elevat). Les imatges ens narren el que ha succeït, i si vivim en un món on aquestes han adquirit tanta importància, poder és el moment de començar a treballar amb elles (correctament). Per explicar i conscienciar als més joves del veritable component i missatge que carreguen. Perquè aprenguin a observar, aturar-se, reflexionar i valorar una fotografia dins d'aquest món veloç i col·lapsat d'imatges buides.

*«Van escoltar la música i veure el moviment,
dormir i despertar; amaren; l'amistat els unia;
tocaren flors, pells, galtes. Tot vers la mort féu iva.»*

Rupert Brooke: Els morts.

7. BIBLIOGRAFIA/ WEBGRAFIA

- Amat Piniella, Joaquim. (2014), *K.L. Reich*, Barcelona: Libros del asteroide
- Alexiévich, Svetlana. (2015), *La Guerra no tiene rostro de mujer*, Barcelona: Debate.
- Barthes, Roland. (1989), *La cámara lúcida. Notas sobre la fotografía*, Barcelona: Paidós.
- Bermejo, Benito i Checa, Sandra. (2006), *Libro Memorial. Españoles deportados a los campos nazis (1940-1945)*, Madrid: Ministerio de Cultura.
- Bermejo, Benito. (2015), *El fotògraf de l'horror. La historia de Francesc Boix i les fotos robades als SS de Mauthausen*, Barcelona: Península.
- Bermejo, Benito. (2002), *Francesc Boix, el fotògraf de Mauthausen*, Barcelona: La Magrana.
- Casanova, Julián. (2011), *Europa contra Europa*, Barcelona: Crítica.
- Didi-Huberman, Georges. (2004), *Imágenes pese a todo*, Barcelona: Paidós Ibérica.
- Ensis, Ioannes i Hernández, Carlos. (2017), *Deportado 4443*, Barcelona: Ediciones B.
- Fontcuberta, Joan. (2016), *La furia de las imágenes. Notas sobre la postfotografía*, 2016, Barcelona: Galaxia Gutenberg.
- García, Betsabé. (2016), *Amb uns altres ulls: La biografia de Montserrat Roig*, Barcelona: Roca editorial.
- Gaspar Celaya, Diego. (2010), *Republicanos aragoneses en la II Guerra Mundial*, Zaragoza: Rolde.
- Gimeno Font, Edmon. (2007), *Buchenwald, Dora, Bergen-Belsen, Vivències d'un deportat*, Badalona: Amical de Mauthausen i altres camps.
- Guardiola, Ingrid. (2018), *L'ull i la navalla*, Barcelona: Arcadia.
- Hernández, Carlos. (2015), *Los últimos españoles de Mauthausen. La historia de nuestros deportados, sus verdugos y sus cómplices.*, Barcelona: Ediciones B.

Hernández, Carlos. (2019), *Los campos de concentración de Franco*, Barcelona: Ediciones B.

Levi, Primo. (2000), *Els enfonsats i els salvats*, Barcelona: Edicions62.

Levi, Primo. (2008), *Si això és un home*, Barcelona: Edicions 62, S.A LaButxaca.

Pappalettera, Vincenzo i Luigi. (1972), *Los SS tienen la palabra*, Barcelona: Editorial Laia.

Rafaneau-boj, Marie-Claude. (1995), *Los campos de concentración de los refugiados españoles en Francia*, Barcelona: Omega.

Roig, Montserrat. (2001), *Els catalans als camps nazis*, Barcelona: Edicions 62.

Sontag, Susan. (2005), *Sobre la fotografia*, Madrid: Alfaguara.

Toran, Rosa. (2002), *Vida i mort dels republicans als camps*, Badalona: Edicions Proa.

Toran, Rosa. (2005), *Els camps de concentració nazi, paraules contra l'oblit*, Barcelona: Península.

Aniambi. (5/05/2013). *El convoy de los 927 Mauthausen* [Arxiu de Vídeo]. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=0dqMix6nEos&t=52s>

Anònim. (1/05/2020). *Banc de la memòria democràtica*. Recuperat el 10/02/2020, de Generalitat de Catalunya: https://banc.memoria.gencat.cat/ca/app/#/results/deportats?&nazi_camp=on1_2718

Anònim. (2020). Campo de concentración. Recuperat el 28/2/2020, de Wikipedia: https://es.wikipedia.org/wiki/Campo_de_concentraci%C3%B3n

Anònim. (9/8/2019). El BOE publica la llista de més de 1.400 morts catalans a Mauthausen-Gusen. Recuperat el 10/7/2020, de El Nacional.cat: https://www.elnacional.cat/ca/politica/llista-catalans-morts-camp-concentracion-nazi-mauthausen-gusen_410905_102.html

Anònim. (28/07/2017). *Francisco Boix, un fotógrafo en el infierno 2000*, Llorenç Soler [Arxiu de Vídeo]. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=zP1qAocce90>

Anònim. (2020). *L'Amical de Mauthausen i altres camps davant el 75è aniversari de l'alliberament*. Recuperat el 16/05/2020, de Amical de Mauthausen: <https://amical-mauthausen.org/ca/lamical-de-mauthausen-i-altres-camps-davant-el-75e-aniversari-de-lalliberament/>

Anònim. (27/3/2020). Mauthausen-Gusen. Recuperat el 12/4/2020, de Viquipèdia: <https://ca.wikipedia.org/wiki/Mauthausen-Gusen>

Anònim. (2019). *Sistema de marcatge en els camps de concentració nazi*. Recuperat el 26/02/2020, de Viquipèdia: https://ca.wikipedia.org/wiki/Sistema_de_marcatge_en_els_camps_de_concentraci%C3%B3_nazis

Asociación descendientes del exilio español. (2020). *Liberación de Mauthausen: La pancarta y un poema*. Recuperat el 10/02/2020, de Descendientes del exilio español: <http://descendientesexilio.com/?p=1602>

Cué, Carlos. (2005). *Zapatero proclama en Mauthausen: "Nunca más a la locura de la guerra"*. Recuperat el 10/02/2020, de EL PAÍS: https://elpais.com/diario/2005/05/09/internacional/1115589602_850215.html

Deportados y deportadas españoles. (25/01/2016). *Antonio Hernández. Deportado 4443* [Arxiu de Vídeo]. Youtube: https://www.youtube.com/watch?time_continue=1775&v=XOjwtybA7vQ&feature=emb_logo

Deportados y deportadas Españoles. (29/01/2015). *Benito Bermejo, autor del Libro Memorial* [Arxiu de Vídeo]. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=h5f6gy2FwGA>

Deportados y deportadas Españoles. (12/12/2014). *José Alcubierre, un prisionero de 14 años* [Arxiu de Vídeo]. Youtube: https://www.youtube.com/watch?time_continue=167&v=fLjJpyZIRfs&feature=emb_logo

Fuentecilla, José L i Payán, Eduardo. (2020). *Auschwitz: Las imágenes salvadas del holocausto judío*. Recuperat el: 23/02/2020, de Nius diario: https://www.niusdiario.es/internacional/europa/auschwitz-imagenes-salvadas-holocausto-nazi_18_2887245312.html

Hernández, Carlos. (s.d) Luis Estañ Alfosea. Recuperat el 23/4/2020, de Deportados.es: http://deportados.es/estan_historia

Lisciotta, Caramelo. (2010). *SS Doctor en Auschwitz*. Recuperat el 21/02/2020, de Holocaust Education y Archive Research Team: <http://www.holocaustresearchproject.org/othercamps/auschkremerdiary.html>

Los Interrogantes. (27/10/2018). *Entrevista Mario Casas: El fotógrafo de Mauthausen*. Recuperat el 6/03/2020, de Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=QvD_BFPLEUg

MultiPuzzler. (3/03/2010). *Story of a Treblinka survivor* [Arxiu de Vídeo]. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=JXweT1BgQMk>

Nikkita. (2010). *Los campos nazis: Tipos y terminología*. Recuperat el 26/02/2020, de Holocausto en Español: <http://holocaustoenespanol.blogspot.com/2009/12/los-campos-nazis-tipos-y-terminologia.html>

Pempel, Kacper. (27/01/2015). *Auschwitz survivors -70 years on*. Recuperat el 5/7/2020 de: Reuters, The wider imatge: <https://widerimage.reuters.com/story/auschwitz-survivors-70-years-on>

Rovira, J. (s.d.), "L'altre Francesc Boix", recuperat el (10/2/2020) de <https://www.periodistes.cat/capcalera>

Tu Rincón de pensar. (11/09/2019). *Francesc Boix testificando en los Juicios de Núremberg contra los nazis* [Arxiu de Vídeo]. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=ztKcg3e0-Fg>

United States Holocaust Memorial Museum. (2019). Mauthausen. Recuperat el 17/2/2020, de Enciclopedia del Holocausto: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/es/article/mauthausen>

8. ANNEXOS

er Chef der Sicherheitspolizei : Berlin, den 25. September 1940
und des SD
H.Nr. 5740/39 - IV A 2 -

BA R 68/265
193

Verteiler:
An
die Staatspolizei- bzw. Staatspolizeistellen
die Inspektore der Sicherheitspolizei und des SD
die Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD
in Prag und Krakau
den Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD
in Lothringen und Saarpfalz
in Neustadt a.d.V.
den Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD
in Elsass in Strassburg
den Beauftragten der Sicherheitspolizei und des SD
für Belgien und Frankreich
Dienststelle Paris
den Beauftragten der Sicherheitspolizei und des SD
für Belgien und Frankreich
Dienststelle Brüssel
das Einsatzkommando der Sicherheitspolizei
in Luxemburg
die Kommandeure der Sicherheitspolizei und des SD
in Krakau, Łódź, Warschau
und Wien
die Grenzinspektore I bis III.

Nachrichtlich
an
die Höheren St- und Polizeiführer
den Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD
für die besetzten norwegischen Gebiete
in Oslo
den Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD
für die besetzten niederländischen Gebiete
in Den Haag.

Betrifft: Behandlung reichsdeutscher und ausländischer
ehemaliger Rotspanienkämpfer.
Besudi: Ohne.
a) Reichsdeutsche und ausgebürgerte ehemalige
Rotspanienkämpfer

ANNEX 1. Carta enviada per l'oficina de Seguretat del Reich (RSHA) el 25 de setembre de 1940. Font: Benito Bermejo (Hernández, 2015)

MINISTERIO DE NEGOCIOS EXTRANJEROS
REGISTRADO
23 ABR 1941
ENTRADA

Deutsche Botschaft
in Spanien
N.º 648/40
1 copia

MINISTERIO ASUNTOS EXTERIORES
N.º 100
405
SECCION DE NEGOCIOS EXTERIORES

Nota Verbal.

La Embajada de Alemania saluda atentamente al Ministerio de Asuntos Exteriores y tiene el honor de rogarle, quiera comunicar a esta Embajada, si el Gobierno Español está dispuesto a hacerse cargo de 2000 (dos mil) españoles rojos que actualmente se hallan internados en Angulema (Francia).

Aprovechando esta oportunidad, la Embajada de Alemania se honra en comunicar al Ministerio de Asuntos Exteriores que las Autoridades alemanas están gustosamente dispuestas a prestar a la Policía de Seguridad española, conforme a sus deseos, toda la ayuda posible en la captura de los dirigentes rojos españoles.

Madrid, 20 de Agosto de 1940.

Ministerio de Asuntos Exteriores
E. A. R. I. D.

ANNEX 2. Cartes enviades per la ambaixada alemanya al ministeri de AA.EE. de Franco, Madrid 20 d'agost de 1940. Font: Benito Bermejo

MINISTERIO DE NEGOCIOS EXTRANJEROS
Pol III 677.
Berlín.

Nota Verbal.

El Ministerio de Negocios Extranjeros, en contestación a la Nota Verbal de la Embajada de España de fecha 18 de Septiembre de 1940 - No. 417 - y en continuación a la suya del 10 de Octubre del mismo año - Pol III 8416/40.II -, tiene la honra de poner en su conocimiento que, según informan los Centros alemanes competentes, los refugiados españoles conducidos en tren especial a Alemania eran rojos con sus familias que habían estado internados en Angulema. Los hombres que en su tiempo habían tomado parte activa en la lucha contra el Gobierno Nacional español y que se encontraban en condiciones de ser internados, fueron llevados al campo de concentración de Mauthausen. Han tenido que ser internados por constituir en las actuales condiciones de guerra, a causa de su pasado político, un peligro para la seguridad pública. Su actuación y orientación política está sometida todavía a un examen.

Las familias de los mencionados refugiados, a causa de un malentendido, fueron conducidas en su tiempo primero a Alemania y no directamente a España.

Berlín, 23 de Abril de 1941.

Berlín, 23 de Abril de 1941.
IJA-4

Asuntos Extranjeros
Refugiados españoles de Angulema a Alemania.

Excmo. Señores
Muy Señor mío: Con referencia al telegrama de V.E. No. 501, de fecha 17 de Septiembre del pasado año, referente a la repatriación de un grupo de refugiados españoles de Angulema a Alemania, tengo la honra de poner en conocimiento de V.E. que, hecha la gestión oportuna por esta Embajada, el Ministerio de Negocios Extranjeros del Reich le contesta en Nota Verbal de fecha 23 del actual (N.º 677) según se permite adjuntar.

Dios guarde a V.E. muchos años.

Excmo. Señores
E.L.R.M. V.E.
su más atento y seguro servidor
El Embajador de España

Excmo. Sr. Ministro de Asuntos Exteriores, Madrid.

ANNEX 3. Alemanya torna a informar i Serrano Súñer respon amb un rotund "Archívese", abril de 1941. Font: Benito Bermejo (Hernández, 2015)

ANNEX 4. Montserrat Roig

Com s'explica al llibre en el moment que Joaquín López (amic de Francesc Boix) és conscient del projecte que tenia en mans Roig, va fer-li arribar una bossa amb les pertinences que quedaven al pis de París de Boix. Dins d'aquesta es trobaven tot un seguit de negatius acompanyats de notes en castellà i rus. La periodista encuriosida i pensant que podrien ser de gran ajut per al futur llibre, va acudir a Pilar Aymerich (amiga i fotògrafa de Montserrat Roig) perquè revelés els negatius. En total hi havia 536 negatius de Mauthausen que revelaven moment que van capturar els SS i el propi Francesc Boix, i uns 800 més de l'etapa posterior a l'alliberament del camp.

És una experiència que la fotògrafa Aymerich, mai podrà oblidar, les imatges que se'n van extreure eren estremidores. Fins al punt de causar-li angoixa i ofegar-se, va estar molts dies sense dormir perquè les imatges li venien al cap. Roig en saber el que amagaven aquelles negatius, i descobrir la veritat d'aquelles captures, va portar les fotografies a l'Amical de Muthausen (associació que agrupa els exdeportats republicans espanyols dels camps de concentració nazi). I tot i la duresa i l'impacte ocasionat, algunes d'aquestes imatges era necessari que apareguessin al llibre.

El Museu d'Història de Catalunya conserva aquelles negatius de l'Amical, però no són l'única sorpresa que Boix va deixar amagada. Al 2013 un ciutadà francès va trobar en un mercat de segona mà un fons amb 1.368 negatius fotogràfics acompanyats de notes cal·ligràfiques, les que van servir per identificar-ne l'autor i verificar que era part del treball de Francesc Boix. Aquestes imatges de la República i la Guerra Civil, des de setembre de 2016 es conserven a l'Arxiu Nacional.

Hi ha diversos indicis que marquen com a incomplert el fons dels 20.000 negatius i fotografies de Mauthausen que es troben en diferents països. Toran comenta que *“La xifra exacta de negatius del camp no la sabrem mai. Alguns són a França, altres als Estats Units...”*. Però està clar que les imatges que s'han pogut recuperar al llarg dels anys de Boix, han permès la realització de llibres, documentals i exposicions que han donat a conèixer par de la seva tasca al camp.

Actualment l'Arxiu Nacional de Catalunya té digitalitzat part del material (1373 imatges) que es van rescatar de Francesc Boix i el seu pare sota el nom de: Boix (Fotògrafs) que data als anys trenta, englobant la república i la Guerra Civil. El material del pare està atribuït a imatges estiuenques, paisatges de zones properes a Barcelona i en resum, la vida quotidiana, amb algun que altre fet històric com les eleccions del 31. Les fotografies del fill, són del període de Guerra Civil i alguna escena familiar.

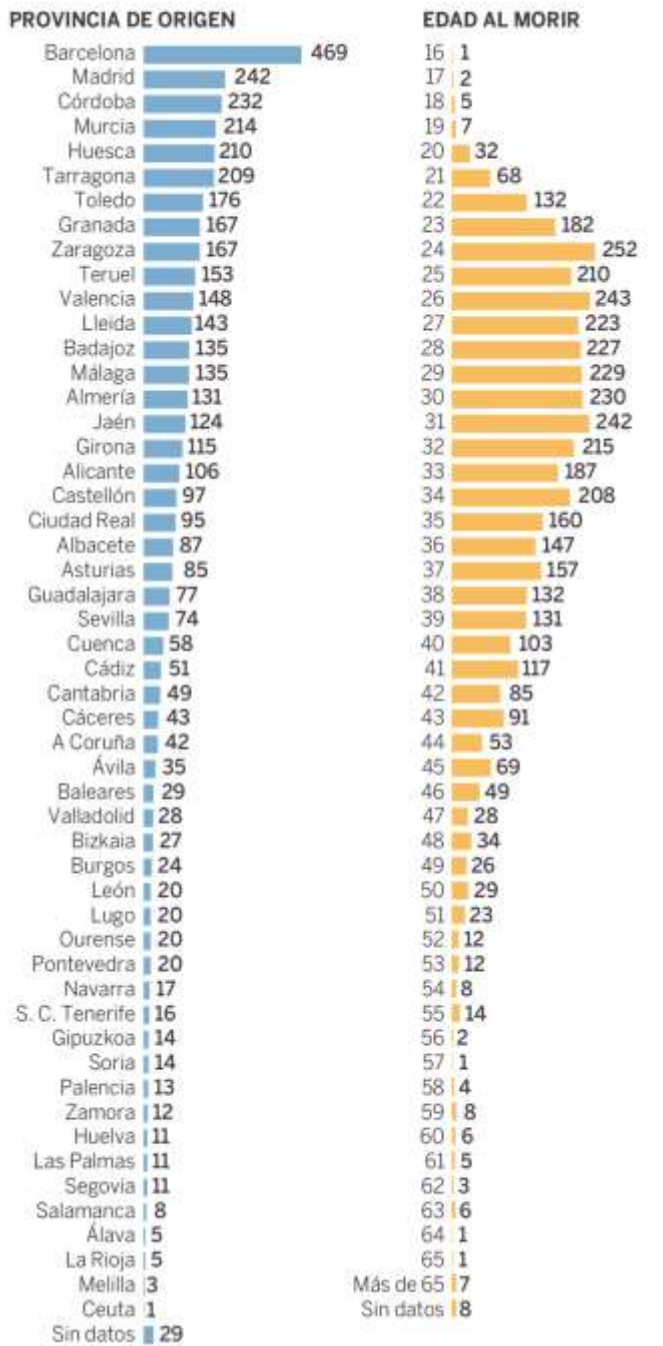

ANNEX 5. Llaunes de Zyklon B exposades al camp de concentració d'Auschwitz. Font: Marina Morales Fierro

ANNEX 6. Espanyols amb llocs de treball dins del camp (Roig, 2001: p.336-338)

- Fotògrafs: Antoni Garcia i Francesc Boix
- Electricista: Antoni Roig
- Escrivents: Peris, Bailina, Climent, de Diego i Subils
- Barber: Joan Pagès
- Sabaters: Frederic Freixas i pare de Jacint Cortès
- Fusters: Capdevila, Carratalà i Gispert
- Garatges: Raimon Suñer i Aguas, Miquel Villena i Solé
- Empedrador de l'*Appellplatz*: Alcoverro i Agustí (tipògraf) va dir a en Bachmayer: *«Jo no sóc empedrador, sóc tipògraf, però si sé posar lletres, també he de saber col·locar pedres».*
- Distribució del carbó: Ricard Garriga (músic).
- Organitzador de menjar: Joan Keyer, Joan Vilató i en Tarragó.
- Intèrprets: Josep Borràs

PRESOS ESPAÑOLES FALLECIDOS EN MAUTHAUSEN

ANNEX 8. Gràfic presos morts a Muthausen. Font: El País*

ANNEX 9. Uniforme del camp d'Auschwitz amb codificació, Font: Marina Morales Fierro

ANNEX 9. Uniforme del camp de Sachsenhausen amb codificació, Font: Marina Morales Fierro

* El País, Recuperat, el 3/3/2020 de:

https://elpais.com/politica/2019/08/08/actualidad/1565283557_304513.html#lista

ANNEX 10. Pila de morts el dia de l'alliberació. Fotografia de Francesc Boix. Font: Deportados.es de Font Amical Mauthausen *

ELS NOSTRES ACTIVISTES

El Casal «Artur Paz» (Radi V) aconsegueix el màxim de venda la setmanada passada. - Mil cinc-cents són els exemplars venuts de JULIOL.

Neessàriament hem d'ocupar-nos de les activitats del Casal «Artur Paz». La seva labor en pro de la difusió de JULIOL ha de mereixer per la nostra part una especial atenció, ja que els camarades que formen part d'aquest Casal demostren un entusiasme pel nostre periòdic i un interès a difondre les consignes de la J. S. U., plasmades a les nostres pàgines, que han de servir d'estímul a tots. A veure si aconseguim emular aquesta bona camarada els altres Casals i Seccions.

Ja en el nostre número 46, del 6 de Juny, publicàvem un interviu amb Francesc Batalla, jove activista i brigadier de xoc en la venda de JULIOL, en el qual aquest camarada deia que en breu termini podria aconseguir una venda de 800 exemplars. El seu pronòstic no ha fallat, la realitat ha estat superior a tots els càlculs, puix que durant la passada setmana, el Casal «Artur Paz» del qual és membre i dirigent el camarada Batalla, ha aconseguit arribar a la xifra de MIL CINC-CENTS exemplars.

En satisfà debidament l'halt assolit, perquè gràcies a l'esforç i assidua dels nostres camarades es van forjant les veritables brigades de xoc, que després han de desenvolupar lliures activitats a les fàbriques, tallers i al camp, puix que es desvetlla en ella l'esperit d'emulació socialista que fa que l'individu solament pensi a treballar més i millor, pel plaer d'haver estat útil a la col·lectivitat.

En segon lloc, una atalaya aquest increment en la venda, perquè demostri que de dia en dia, la joventut antifascista sent més simpatia cap el nostre periòdic i per consegüent, cap a la línia marcada per la J. S. U., de la qual és JULIOL l'interpret i propagador més decidit.

La nostra felicitació més sincera a tots els camarades del Casal «Artur Paz» per llur entusiasta col·laboració.

Quin serà el Casal que ven aviat ultrapasará aquesta venda?

Endavant sempre, camarades, pel camí moral!

Grup de militants estajunxistes del Casal «Artur Paz» (abans Radi V), venedors de JULIOL. — (Foto Boix. J. S. U., Casal «Jove Guàrdia»)

ANNEX 11. Publicació de 1937 a Juliol amb fotografia de Boix. Font: Francesc Boix, el fotògraf de Mauthausen p.32.

* Deportados.es Recuperat, el 15/3/2020 de:
https://elpais.com/politica/2019/08/08/actualidad/1565283557_304513.html#lista

ANNEX 12. Declaració de Francesc Boix davant del Tribunal Militar Internacional de Nuremberg

Nuremberg, 28 de gener de 1946, sessió de la tarda:

Al principi d'aquesta sessió, apareix el president i el diàleg principalment és entre Charles Dubost, l'acusador representant de la República francesa, i Francesc Boix, que contesta a les seves preguntes. Més endavant intervé el General Rudenko. La conversa és extensa i amb molts detalls, aquest queden plasmats en les imatges que el testimoni Boix va presentar com a proves. El model i seguiment de la declaració és el següent:

Boix: Aquesta es va fer a l'abril de 1941. Els meus camarades espanyols exiliats a França arrosseguen la vagoneta de terra; era la feina que havíem de fer.

Dubost: Qui va fer aquesta foto?

Boix: En aquell moment era Paul Ricken, professor a Essen.

Dubost: Podem passar a la següent.

Boix: Això és una mascarada feta amb un austríac que s'havia evadit. Era fuster al garatge; va poder fer una caixa en què s'hi va poder ficar i així sortir del camp. Però al cap d'un temps va ser capturat. El van posar damunt la carreta que servia per transportar cada dia els morts al crematori; hi havia uns rètols en alemany que deien: *Allen Vögel sind schon da*, "tots els ocells tornen a ser aquí". Va ser condemnat, passejat davant de 10.000 deportats; hi havia una orquestra de gitanos que, durant tot aquell temps, tocava aires de *J'attendrai*. Quan va ser penjat, es balancejava a causa del vent que feia i tocaven una música molt coneguda que es deia *Bill Black Polka*.

Dubost: La següent. Qui va ser aquestes fotografies?

Boix: Fritz Kornatz, Oberscharführer SS. El van matar a Holanda les forces americanes el 1944.

Boix: (A propòsit de la projecció) Aquest home, presoner de guerra rus, ha rebut una bala al cap. L'han aixecat per fer creure que era un suïcida i que es volia llençar damunt la xarxa metàl·lica.

Boix: Aquesta altra foto representa jueus holandesos. És a ala barrava 5, anomenada de quarantena. Als jueus, se'ls obligava, el mateix dia de la seva arribada, a llençar-se damunt els reixats, perquè s'adonaven que no hi havia per ells cap esperança de salvar-se.

Dubost: Qui va fer aquestes fotografies?

Boix: En aquest moment era l'*Oberscharführer* dels SS Paul Ricken, professor a Essen.

Dubost: La següent.

Insisteixen molt amb les condicions i tractes dels russos, i Boix declara que van passar-ho molt malament, i sense treure dolor, també parla de la situació dels Espanyols. La declaració no té desperdici, a cada paraula de Boix respecte al tracte dels SS, apareix més inhumanitat, a cada fotografia que presenta apareix odi, crueltat, barbritat. Per no allargar i plasmar tota la conversa, seleccionaré algunes de les respostes de Boix (tretes del seu context interrogatori) per a que puguem ser conscients del grau de crueltat i patiment que es va viure al camp.

Boix: (en referència als jueus holandesos) Els SS els enviaven a buscar pedres a l'altra bandada de les xarxes metàl·liques. Els SS, que estaven de vigilància al segon recinte de xarxes, els disparaven perquè reben una prima per cada home que mataben.

Boix: (referent a un suïcidi). Això sembla. És un home que ja no podia imaginar la possibilitat de tirar endavant; l'havien portat al límit amb els treballs i les tortures.

Boix: (home penjat) És jueu la nacionalitat del qual ignoro. Va estar en un bóta plena d'aigua fins que ja no podia més. El van masegar a cops de pal i li han donar deu minuts per penjar-se. Va fer servir el propi cinturó per penjar-se; d'una altra manera, sabia què li podia esperar.

Boix: Aquí es veu la policia de Viena visitant la pedrera. Entre juny i juliol de 1941. Els dos deportats que s'hi veuen són dos camarades espanyols.

Boix: És la mateixa visita de la policia, entre juny i juliol de 1941, a Mauthausen. És la porta de la cuina. Dret, hi ha un condemnat disciplinari. Aquest petit artefacte a la seva esquena servia per portar pedres fins a vuitanta quilos, fins a l'esgotament. N'hi havia molt pocs que poguessin tornar a la companyia disciplinària.

Boix: Aquesta foto representa la visita de Hummler, l'abril de 1941, al *Führerheim*, al camp de Mauthausen. S'hi veu a Himmler al darrere, el governador de Linz i, a l'altre costat, a l'esquerra, Franz Ziereis, comandant del camp de Mauthausen.

Boix: Justament; érem, malgrat tot, presoners de guerra. Ens van dir que se'ns transferiria a un camp dependent d'aquell, com a tots els altres francesos; posteriorment vam ser transferits a Mauthausen, on vam veure per primera vegada que no hi havia soldats de la *Wehrmacht* i vam saber que estàvem en un camp d'extermini.

Dubost: Quants de vostès hi van arribar?

Boix: Al final érem 1.500. En total, érem 8.000 espanyols que vam arribar.

Dubost: Quants eren quan van ser alliberats?

Boix: Es pot avaluar la xifra en 1.600.

Quaranta-cinquena jornada: Dimarts, 29 de gener de 1946. Sessió del matí

Intervenien i formen part de la declaració els mateixos esmentats anteriorment, amb l'incorporació del doctor Babel, el Coronel H.J. Phillipmore (fiscal general per Gran Bretanya) i en Thomas J. Dodd (fiscal general pels Estats Units).

Dubost: Testimoni, reconeix, entre els acusats, algun dels visitants del camp de Mauthausen, que vostè hagués vist quan estava internat?

(Boix es tomba cap al banc dels acusats, s'aixeca i assenyala amb el dit)

Boix: Speer.

Boix: Le reconegut per les fotos, i a més calia tenir el nom i la data, perquè molts SS volien col·leccions de totes les fotos de les visites que hi havia al camp. He reconegut Speer a trenta-sis fotografies que va fer l'*Oberscharführer* SS Paul Ricken el 1943, mentre va ser al camp de Gusen i a la pedrera de Mauthausen.

Boix: (En referència a com es tractava als religiosos) No hi havia cap diferència respecta a nosaltres. Morien de la mateixa manera que nosaltres. De vegades se'ls enviava a la cambra de gas, de vegades se'ls afusellava, de vegades se'ls posava en

aigua gelada, tots els mitjans eren bons. Els SS tenien una forma particularment dura d'actuar envers ells, perquè sabien que aquests homes no podien treballar com un treballador normal. Actuaven així amb tots els intel·lectuals de tots els països.

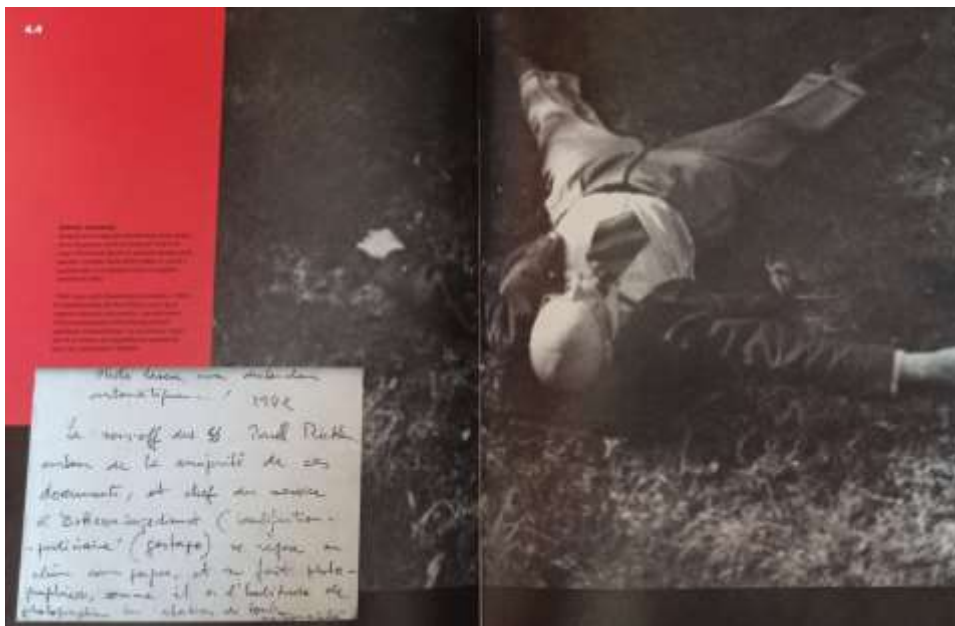
[...]

ANNEX 13. Fotografia de Kevin, la nena i el voltor. Font: Oscar Colorado; Oscarenfotos.com *

ANNEX 14. Obra Erik Kessels *Photography in abundance*. Font: BBC News *

ANNEX 15. Estrany autoretrat Font: Llibre *El fotògraf de Mauthausen* p.118.

* Oscarenfotos.com, Recuperat, el 5/3/2020 de: <https://oscarenfotos.com/2019/06/17/kevin-carter-la-nina-y-el-buitre/>

*BBC News, Recuperat, el 5/3/2020 de: <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-15756616>

ENTREVISTES

- **Carlos Hernández**

1. ¿Que le llevó a realizar una investigación exhaustiva de Mauthausen? Todo empezó por una historia personal. Un tío abuelo mío, muy querido, había sido prisionero en Mauthausen. Él murió cuando yo era aún muy joven por lo que nunca hablé con él del tema. Pasados los años fui consciente de la oportunidad que había perdido de preguntarle, de solidarizarme con su sufrimiento... Por eso decidí investigar su vida. Eso fue lo que me llevó a descubrir este tema tan olvidado y a realizar una investigación general y en profundidad.

2. ¿Que pretendía conseguir? ¿Tenía unos objetivos marcados? ¿Una vez en materia, se planteó otras finalidades? Pretendía recopilar en un libro toda la información sobre la deportación española a los campos nazis. Eso requería centrarse en dos aspectos: el humano y el político. Por un lado quería relatar cómo había sido la vida de estos hombres y mujeres en los campos de concentración. Por otro pretendía explicar por qué acabaron allí: quienes fueron los responsables políticos, empresariales y militares de su sufrimiento y de su muerte.

3. ¿Que hizo de nuevo o que aportó con su proyecto? Creo que aporta dos novedades. La primera es aunar en un único libro la parte político-militar y el factor humano de este tema. La segunda novedad es haber demostrado documentalmente que la responsabilidad franquista en la deportación y muerte de estos hombres y mujeres fue una responsabilidad activa y directa.

4. ¿Al realizar su investigación tuvo acceso directo con supervivientes, documentos, imágenes y hasta información oculta o desconocida hasta el momento, qué destacaría? ¿Que fue lo que más le marcó? Sin duda lo que más me marcó fue ver a esos hombres de más de 90 años llorando como niños al recordar lo que vivieron en los campos de concentración nazis.

5. Después de toda la información, los relatos de los testimonios y los hechos espeluznantes, ¿como se vive? ¿Que le ha supuesto este tema? Bueno, yo he sido corresponsal de guerra y tengo una larga experiencia en convivir con hechos traumáticos... por lo que no creo que me haya afectado mucho. Si eres periodista y

tienes que abordar estos temas, sabes que tu misión es contar lo que ves, lo que investigas... Obviamente que eso no quita para que te emociones al escuchar los testimonios de los protagonistas o al encontrar los documentos que les condenaron al peor de los infiernos. Sin embargo, no puedes dejarte llevar por las emociones. Tienes que mantener una cierta distancia para no perder la objetividad y, de paso, para que no te afecte emocional y psicológicamente.

6. ¿Conoce bien la historia de Francesc Boix? Usted como periodista, como lo definiría? ¿Y a su actuación? Le definiría como un hombre muy listo, valiente y solidario. Boix le decía a los SS lo que estos querían oír para ganarse su confianza. Una vez que lo logró, usó sus privilegios para ayudar a sus compañeros. Ramiro Santisteban, por ejemplo, me contó cómo Boix le salvó la vida a su padre consiguiendo que los nazis le trasladaran desde la durísima cantera a otro trabajo menos duro. Esos privilegios también los usó para robar las copias y los negativos de las fotografías realizadas por los SS y que acabarían exhibiéndose en Núremberg.

7. ¿Que puede decirme sobre las fotografías salvadas del campo?,¿Según usted, representan simplemente la realidad o cree que hay alguna doble intencionalidad?,¿Que piensa sobre el debate de si es lógico o no realizar fotografías delante de un acto inhumano? Las fotografías robadas por Boix y por el resto de la organización clandestina española reflejan solo una mínima parte de lo que se vivió en Mauthausen. Su importancia radica en que fueron tomadas mientras el campo estaba en funcionamiento. Por eso tienen un enorme valor histórico. En ellas se ve a prisioneros asesinados y también se contemplan escenas cotidianas del campo. Sin embargo, no debemos olvidar que los SS no fotografiaban lo peor... las cámaras de gas, las pilas de muertos, las cremaciones... De hecho, las fotografías más terribles que tenemos son las que el propio Boix y los soldados estadounidenses tomaron tras la liberación del campo.

8. Respecto a la comunicación me gustaría destacar que algunas de las fotografías realizadas en el campo eran simplemente propaganda, haciendo énfasis al mensaje nazi, vendiendo una realidad contradictoria a la que se vivía, escondiendo la verdad y crueldad de los hechos. ¿Piensa que la gente se creía las fotografías que expusieron los nazis en sus medios? Es cierto que los nazis publicaron algunas

fotografías que reflejaban una situación irreal de los campos de concentración. Sin embargo no fue un aspecto en el que incidieran, en el que pusieran mucho empeño. La propaganda nazi se centró en otros muchos temas y, en general, obvió la situación en los campos. La magnitud de lo ocurrido me lleva al convencimiento de que la población filonazi en toda Europa sabía lo que ocurría. Puede que no fueran conscientes del grado de crueldad, pero eran conscientes de lo que se estaba haciendo con los judíos, gitanos, soviéticos, polacos, etc.

9. ¿Como impactó la noticia en la sociedad después de los juicios de Nuremberg? ¿Que papel tuvieron los medios de comunicación? ¿Cree que la información se trató por igual en los diferentes países de la actual Europa? (prefiero no contestar porque no es un tema que haya investigado)

-Xavier Antich

1. Com a professor d'estètica i com a pensador què en pensa de la visió actual que té la societat dels camp de concentració i extermini, com podria ser Mauthausen? Últimament ha tingut molta activitat a les seves xarxes socials sobre aquest tema en qüestió; d'on sorgeix aquest interès?

2. Em pot parlar de la importància de Francesc Boix, en relació amb la realitat dels camps, i en concret en el de Mauthausen? Com el descriuria?

3. El seu treball dins del camp el considera imprescindible per a dia d'avui ser coneixedors del genocidi de Mauthausen o d'altres camps?

4. Des d'un punt de vista tècnic, quines creus que són les principals diferències entre les fotografies de Boix i les realitzades pels SS?

5. Quin grau d'importància adquireix l'estètica en aquest estil de fotografies on la finalitat és denunciar una situació en concret?

6. Te en ment alguna fotografia de Boix o dels SS de Mauthausen que l'hagi marcat? Si és així, podria analitzar-la visualment i tècnicament?

7. Quina importància van tenir les fotografies salvades del camp? Quin pés tenen en la història actual?

8. Centrant-nos en les fotografies extretes de l'època (1941-1945), quina recorda amb més impacte o creu que ha sigut més coneguda per a la resta de la societat?

9. Degut a la gran importància i informació històrica que ens ha aportat el material de Boix, com és possible que continuï d'alguna manera dins l'anonimat? Mentre que d'altres figures com Capa o Centelles que van tenir un inici i professió similar siguin molt més reconeguts?

10. Les úniques fotografies existents d'un veritable camp d'extermini que Huberman presenta al seu llibre, creu que són imprescindibles per recrear la realitat en treballs filmics i escrits de l'holocaust?

Llitera d'Auschwitz amb una rosa per homenatjar als presos que van passar i morir pel camp. Font: Marina Morales Fierro

ANNEX 16. Text sobre Mauthausen

Hermano ¿No te acuerdas?

No te acuerdas de aquel campo de lentas agonías,
enclavado en aquel monte en el rellano,
donde aquellos refinados asesinos, mano a mano,
se saciaban segando vidas y más vidas a porfía?
No te acuerdas de aquellos jefes de barraca,
criminales y peores que las fieras,
que sembraron rabiosos por doquiera
el veneno que del bandido se destaca?
Hermano de infortunio, no te acuerdas
de aquella escalera pronunciada,
cuando subíamos como esqueletos, a manadas,
contando los peldaños con el peso de la piedra.
No te acuerdas de aquellos días de invierno
en aquella cantera ensangrentada,
cuando los cabos, a palos y a patadas,
nos hacían desear las delicias del infierno?
No te acuerdas de aquellas macabras
vagonetas,
empujadas por aquella maquinilla diminuta,
que a palos se cargaban y seguían su ruta,
llevándose la piel de espaldas esqueléticas?
No te acuerdas de aquel reparto de comida
al pie de aquel molino tan odiado,
cuando temblando y con gran cuidado
la gamela presentábamos a aquellos
homicidas?
No te acuerdas como todos atrofiados
deseábamos que el cazo zambullese en la caldera
con la esperanza que de todos los
hambrientos era
que no cayeran los nabos por aquel suelo
arenado?

No te acuerdas de aquellas formaciones
en cualquier lugar de aquel campo maldito
cuando agotados, me mirabas, de hito en hito,
al contemplar mi esqueleto y mis facciones?
No te acuerdas de aquellas calaveras
que lucían en sus trajes los malditos
como emblema de todos sus delitos
perpetrados en el Campo y la Cantera?
No te acuerdas de aquellas tétricas
matanzas,
que horrorizados presenciábamos noche y día
y en aquella inolvidable frase que decía:
«Ahora pierde todas tus esperanzas»?
No te acuerdas de aquellas macabras
chimeneas
que vomitaban el humo acusador
y que los aires puros del Tirol
transportaban el olor a las aldeas?

Pues alerta hermano de infortunio y
sufrimientos
si queremos que aquellos años de agonía no
vuelvan,
que las fieras asquerosas con sus negros
pensamientos
en las cenizas y los restos de los que
cayeron se revuelvan
y sus ideas de hienas con feroces
sentimientos,
hacia los pocos mártires que quedan,
vuelvan.
Siempre alerta, hermano de infortunio
que la fiera herida se estremece
y en su regazo de pantera otra vez mece
la idea de volver a saciarse en su condumio.

Antonio Hernández, deportat 4443

Text publicat a: Le Patriote Résistant (òrgan d'expressió de la Federació Nacional de Deportats
i Interns Resistens i Patriotes.